

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE EMTİA FİYATLARI VE İKTİSADİ ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAKUP ÇUKURYURT

İSTANBUL, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE EMTİA FİYATLARI VE İKTİSADİ ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAKUP ÇUKURYURT

DANIŞMAN
PROF.DR.MEHMET ŞİŞMAN

İSTANBUL, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı ULUSLARARASI İKTİSAT Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi YAKUP ÇUKURYURT'ın KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE EMTİA FİYATLARI VE İKTİSADİ ETKİLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 30.09.2014 tarih ve 2014-34/26 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 15 / 01 / 2015

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. MEHMET ŞİŞMAN	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. ENGİN CAN	

ÖNSÖZ

Küreselleşme süreciyle hızlanan ülkeleri ekonomik performansları, zaman zaman kimi ani şoklarla sekteye uğramıştır. Günümüzde de bu şoklar halen dünya ekonomilerini etkilemektedir. 1970’li yıllarda özellikle petrol fiyat artışları ile birlikte yaşanan arz cephesi kaynaklı şoklar ülkelerin çıktı düzeylerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı küreselleşme süreciyle birlikte artan maliyet itişli şokların yani arz şoklarının detaylı olarak literatür çerçevesinde incelenerek, şokların ülkelerin makro ekonomik değişkenlerini nasıl etkilediğini incelemektir.

Çalışmada ülkemizde tutulan özellikle ekonomik göstergelere dair derlenen istatistiki verilerin düzensizliği, hesaplama tekniklerindeki sürekli değişimler, kurumlar arası istatistiki verilerin birliğinin sağlanamamış olması gibi nedenlerden dolayı ekonometrik model kurulumunda sıkıntı yaşanmıştır.

Çalışmam boyunca gerek yönlendirmeleriyle, gerek olumlu eleştiri ve müdahaleleriyle yardımlarını esirgemeyen danışmanım Prof.Dr. Mehmet ŞişmanHocam’ave diğer Marmara Üniversitesi İktisat bölümü hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı iletir, desteklerini hep yanımda hissettiğim eşime şükranlarımı sunarım.

Ocak, 2015

Yakup Çukuryurt

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Yakup Çukuryurt
Anabilim Dalı	: İktisat
Programı	: Uluslararası İktisat
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mehmet Şişman
Tez Türü Ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Ocak 2015
Anahtar Kelimeler	: Küreselleşme, Ekonomik Etkiler, Emtia

ÖZET

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE EMTİA FİYATLARI VE EKONOMİK ETKİLERİ

Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte makro ekonomik anlamda önemli değişimler gözlenmeye başlanmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin iktisadi yapıları kimi zaman talep kaynaklı dalgalanmalar nedeniyle kimi zaman da arz cephesi kaynaklı olarak değişime uğramıştır. 1970'li yıllara kadar daha çok etkili olan talep kaynaklı iktisadi şokların yerini, 1970 sonrası arz şokları almıştır. Bu çalışmada, maliyet artışlarının yarattığı arz şokları ve bunların emtia fiyatlarında meydana getirdiği ekonomik etkiler incelenmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Yakup Çukuryurt
Field : Economics
Programme : International Economics
Supervisor : Prof. Dr. Mehmet Şişman
Degree Awarded and Date : Master – January 2015
Keywords : Globalization, Economic Impacts, Commodity

ABSTRACT

THE ECONOMIC IMPACT OF COMMODITIES PRICES IN THE PROGRESS OF GLOBALIZATION

By the acceleration of the globalization process, significant changes in macro economic sense began to be observed. The economic structures of developed and developing country economies had changed sometimes by the cause of demand- side fluctuations or sometimes by the cause of supply-side fluctuations. Until the 1970s, the demand side had been more effective on economic shocks, but after 1970s supply-side shocks mostly experienced. In this thesis, supply-sided shocks that created by the increases of costs and their economical affects on commodity prices have been studied.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM..... 3

1KÜRESELLEŞME KAVRAMI, BOYUTLARI VE SONUÇLARI..... 3

1.1 Küreselleşme Kavramı	3
1.1.1 Küreselleşme Yaklaşımları.....	10
1.1.1.1 Aşırı Küreselleşmeciler (Hiperglobalist).....	10
1.1.1.2 Küreselleşme Kuşkucuları (Skeptical)	11
1.1.1.3 Dönüşümsel (Trasformationalist) Yaklaşım	13
1.1.2 Küreselleşmenin Tarihçesi	16
1.1.2.1 Kuşkucu Yaklaşımın Tarihsel Değerlendirmesi.....	17
1.1.2.2 Aşırı Küreselleşmecilerin Tarihsel Değerlendirmesi	20
1.1.2.3 Dönüşümsel Yaklaşımın Tarihsel Değerlendirmesi.....	22
1.1.3 Küreselleşmeyi Hızlandıran Anahtar Faktörler.....	23
1.1.3.1 Teknolojik Gelişmeler.....	24
1.1.3.2 Sosyokültürel Gelişmeler	26
1.1.3.3 Politik Gelişmeler.....	27
1.1.3.4 Ekonomik Gelişmeler.....	29
1.1.3.4.1 Dış Ticaretin Serbestleşmesi	31
1.1.3.4.2 Sermaye Hareketlerinin Serbestleşmesi	33

İKİNCİ BÖLÜM..... 36

2KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI..... 36

2.1 Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu.....	36
2.1.1 Üretimin Küreselleşmesi	39
2.1.1.1 Çok Uluslu Şirketler.....	41
2.1.1.2 Uluslararası Ticaret	44

2.1.2	Finans Sektörünün Küreselleşmesi	47
2.1.2.1	Doğrudan (Dolaysız) Yabancı Sermaye Yatırımları	48
2.1.2.2	Portföy Yatırımları	52
2.1.2.3	Diğer Yatırımlar	54
2.2	Küreselleşmenin Siyasi Boyutu	57
2.3	Küreselleşmenin Teknolojik Boyutu	60
2.4	Küreselleşmenin Çevresel Boyutu	61
2.5	Küreselleşmenin Kültürel Boyutu	64
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		66
3KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE EMTİA FİYATLARI VE EKONOMİK ETKİLERİ		66
3.1	Küreselleşme Sürecinde Emtia Fiyatları Ve Ekonomik Etkileri	66
3.1.1	Enerji Piyasası	66
3.1.1.1	Petrol Fiyatları	74
3.1.2	Dünya Ekonomisini Sarsan Petrol Şokları	79
3.1.3	Petrol Fiyat Şoklarının Ülke Ekonomilerine Yönelik Etkileri	83
3.1.4	Petrol İthal Eden Ülke Ekonomilerine Yönelik Etkiler	87
3.1.5	Petrol İhraç Eden Ülke Ekonomilerine Yönelik Etkiler	89
3.1.6	Sanayi Ürünleri	90
3.1.6.1	Bakır Fiyatları Trend Analizi	90
3.1.6.2	Alüminyum Fiyatları, Trend Analizi	92
3.1.7	Tarım (Hububat) Ürünleri	95
3.1.7.1	Buğday	95
3.1.7.2	Pirinç	96
3.1.7.3	Mısır	98
SONUÇ		101
KAYNAKÇA		103

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil (1.1): 1948-2012 Yılları Arası Dünya İhracat Ve İthalatı (Milyar Dolar)	45
Şekil (1.2): 1979-2012 Yılları Arasında Dünya Toplam İhracat Ve İthalat Hacmi	46
Şekil (1.3) Dünya Birincil Enerji Üretiminde Enerji Kaynaklarının Yüzde Paylarının Grafik Olarak Gösterimi	68
Şekil (1.4) 1983 Ve 2008 Yılı Dünya Ham Petrol Rezervlerinin Bölgesel Dağılım Karşılaştırması.....	69
Şekil (1.5) Opec Ve Opec Dışı Ülkeler Açısından 2008 Dünya Bölgesel Ham Petrol Rezervlerinin Dağılımı.....	70
Şekil (1.6) Dünyadaki Ham Petrol Üretiminin Bölgesel Dağılımının 1983-2013 Karşılaştırması.....	72

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo (1.1) Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması: 3 Eğilim	15
Tablo (1.2) Modern Küreselleşmenin Göstergeleri.....	23
Tablo (1.3) Çok Uluslu Şirketlerle Ülke Gelirlerinin Karşılaştırılması	44
Tablo (1.4) Dolaysız Yatırımların Dünya Stok Ve Akım Değerleri	51
Tablo (1.5) Finansal Araçlara Göre Sermaye Hareketleri.....	55
Tablo (1.5) Finansal Araçlara Göre Sermaye Hareketleri Devamı	56
Tablo (1.6) Dünya Birincil Enerji Üretiminde Enerji Kaynaklarının Yüzde Payları.....	67
Tablo (1.7) Dünyadaki Ham Petrol Üretiminde Bölgesel Dağılımı (1000 Varil-Gün)	71
Tablo (1.8) 1988-2013 Günlük Dünya Petrol Üretiminde Opec'in Ağırlığı.....	73
Tablo (1.9) Dünya'daki Bölgesel Birincil Enerji Kaynak Tüketim Miktarları (Milyon Ton). 74	
Tablo (1.10) Nominal Ham Petrol Fiyatları (\$/Varil)	75
Tablo (2.1) Emtia Fiyat Verisi	93
Tablo (2.2) Dünya Buğday Dış Ticareti (Ton).....	95
Tablo (2.3) Temel İthalatçı Ülkeler Ve 2013 Yılı İthalat Miktarları (Ton)	95
Tablo (2.4) Dünya Pirinç Dış Ticareti Projeksiyonu (Milyon Ton).....	97
Tablo (2.5) ABD, Fransa Ve Türkiye Pirinç Fiyatları (Fob/\$/Ton).....	98

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ADF:	Genişletilmiş Dickey Fuller
APEC:	Asya Pasifik Ekonomik Birliği
ARGE:	Araştırma Geliştirme
BGW:	Bernanke, Gertler ve Watson
DTM:	Dünya Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DİE:	Devlet İstatistik Enstitüsü
EVDS:	Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FBE:	Finansal Baskı Endeksi
GATT:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Antlaşması
GSYİH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
IEA:	Uluslararası Enerji Ajansı
IMF:	Uluslararası Para Fonu
IPE:	Uluslararası Petrol Değişimi
LME:	Londra Metal Endeksi
MAI:	Çok Taraflı Yatırım Antlaşması
NAFTA:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
NATO:	Kuzey Atlantik İttifakı
NBER:	Milli Ekonomik Araştırma Bürosu
OECD:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Organizasyonu
OPEC:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OAPEC:	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı
ÖİK:	Özel İhtisas Komisyonu
PF:	Petrol Fiyatı
RKM:	Reel Konjonktür Modeli
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCMB:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TUFE:	Tüketici Fiyat Endeksi
UNICEF:	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNCTAD:	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNESCO:	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
US:	Amerika
ÜFE:	Üretici Fiyat Endeksi
WMO:	Dünya Meteoroloji Örgütü
WTO:	Dünya Ticaret Örgütü
WSA:	Dünya Çelik Derneği
VAR:	Vektör Otoregresif Model
VECM:	Vektör Hata Düzeltme Yöntemi
VOC:	Hollandalı Birleşik Doğu Endüstri Şirketi
YKT:	Yeni Keynesyen Teori

GİRİŞ

Küreselleşme kavramı özellikle 1980 yılı itibariyle çok tartışılan bir konu haline gelmiştir. Sosyal, ekonomik ve siyasi boyuttaki tüm olayların açıklanmasında küreselleşme sürecine değinilmekte, yaşanan gelişmeler bu kapsamda değerlendirilmektedir. Küreselleşmenin farklı boyutlarının varlığı kavramın tanımlanmasında da farklılıklara neden olmaktadır. Farklı boyutları bulunan ve bu boyutlar arasında karşılıklı etkileşimin varolduğu düzenli bir işleyişi ifade eden küreselleşme kavramını çalışmamda bütünsel bir yaklaşım içerisinde ve fakat daha çok ekonomik boyutu ile değerlendirilmiştir.

Ekonomide liberalizasyon sürecinin hız kazanmasıyla birlikte ekonomik küreselleşme kavramı vurgulanmaya başlamıştır. Ekonomik küreselleşme, genel olarak ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle uyumunu, dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade eder. Bir diğer deyişle ile ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yaygınlaşması ve ülkelerin birbirlerine yaklaşması demektir. Ekonomik küreselleşme sürecinde, mal ve hizmetler ve uluslararası sermaye hareketleri ile ilgili sınırlar ötesi işlemler çeşitlenerek artmaktadır. Teknolojik ilerlemeler, bilgiye ulaşmanın kolaylaşması, ulaşım imkânlarının artması ve uluslararası kuruluşların çabaları ile dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri ekonomik gelişmelere ortam hazırlamıştır. Küreselleşme süreci halen devam etmekte olup henüz bu sürece tam anlamı ile dahil olamamış pek çok gelişmemiş ülke de mevcuttur. Küreselleşme, toplumlara bir taraftan yeni olanaklar sunarken, bir diğer taraftan eşitsizliklere ve sorunlara neden olmaktadır. 1980'li yıllarda hız kazanmaya başlayan küreselleşme süreciyle, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin dünya üretiminden aldıkları paylar arasındaki farklar artmıştır. Küreselleşmenin kurallarını belirleyen ekonomik güce sahip olan ülkelerken kuralları belirlemede etkisi olmayan yoksul ülkelerin kurallara uyum sağlamak ve paylarına düşeni kabul etmek dışında pek fazla bir şey yapamadıklarını görüyoruz. Kural koyma olgusunun küreselleşmemesi ekonomileri krizlere daha açık hale getirmekte hatta krizlerin şiddetini arttırmaktadır. Bir ülkede veya bölgede yaşanan ekonomik kriz, kısa bir süre içerisinde diğer ekonomileri etkileyebilmektedir ve bu şekilde krizler küresel bir boyut kazanmaktadır. Mali piyasaların büyük ölçüde bütünleşmesi, herhangi bir ülkenin mali piyasasında oluşan istikrarsızlığı, uluslararası mali piyasalara yansıtabilmesine neden olmaktadır ve bu da küresel ekonomik krizlere yol açabilmektedir. Doğu Asya ve Rusya krizlerinin diğer ülkelere yayılması, bu olgunun önemi ve riskleri göstermesi açısından önemlidir. 1994-95 Meksika,

1997-98 Güney Doğu Asya ülkeleri ve Rusya tecrübeleri ve 2001 küresel kriz göstermiştir ki, bir ekonomik krizle karşı karşıya kalındığında kısa vadeli fonlar hızlı bir biçimde ülkeden çıkmak istemekte ve bu da ekonomik krizi tamamen derinleştirmektedir. Küreselleşme süreci tam bir Laisses-faire' e bizi ulaştıramayacağı gibi teknolojiye ve diğer pek çok alanda bu kadar ilerlemeden sonra kapalı bir ekonomiye dönülmesi de söz konusu olamaz. Önemli olan küreselleşme için en uygun noktanın (optimal müdahale ve korumacılık düzeyinin) tespit edilmesidir. Bütün bu ifade edilenler kapsamında çalışmamın ilk bölümünde küreselleşme kavramının tanımı, kürselleşmeyi etkileyen unsurlar, tarihsel süreç, küreselleşmenin boyutları ve küreselleşmenin sonuçları detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

1930'lardan 1960'ların sonuna kadar, hasıla ve fiyatlardaki değişmelere genellikle toplam talep eğrisindeki kaymalar yani talep yönlü politikalarındaki değişimlerin veya şokların yol açtığı kabul edilmiştir. Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde arz şokları makro ekonominin önemli bir konusu olmuştur. Arz şoku, toplam arz eğrisindeki kayma ile ortaya çıkan değişimleri ifade eder. Arz şokları üretim maliyetlerinde önemli değişmelere belirir. Özellikle 1970-1980 yılları arazında yaşanan petrol fiyatlarındaki ani yükselişlerle literatüre girmiştir. Petrol fiyatlarında bu ani artış üretim maliyetlerini önemli ölçüde arttırmış ve bunun sonucunda fiyatlar genel düzeyinde yükselişler gözlenmiştir. Toplam arzda değişmeye yol açan petrol ve diğer hammadde fiyatlarının değişmesi gibi etkiler arz şoku olarak tanımlanır. Tüketim, yatırım ve net ihracat gibi herhangi bir harcama kaleminde beklenmedik değişmelere yol açan savaşlar, politik krizler gibi etkenlerle ortaya çıkan krizlere ise talep şokudur.

Çalışmada küreselleşme sürecinde arz şokları ve gelişmi incelenmiştir. Özellikle petrol, metal, demir çelik, bakır, buğday, mısır, pirinç vb. pek çok emtia fiyatlarındaki değişimler gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin ekonomik performanslarını etkileyerek küreselleşme sürecinde arz şokları yaratmışlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 KÜRESELLEŞME KAVRAMI, BOYUTLARI VE SONUÇLARI

Çalışmamızın bu bölümünde küreselleşme kavramı, küreselleşme yaklaşımları, küreselleşme sürecini hızlandıran anahtar faktörler, küreselleşmenin boyutları ve küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği olumlu ve olumsuz sonuçlar genel hatları ile ele alınarak incelenecektir.

1.1 Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme kavramı, eski bir süreci tarif eden yeni bir ifadedir. Küresel ekonomik bütünleşmenin başlangıcı aslında beş yüz yıl öncesine, Avrupa sömürgecilik dönemine dayanır. Ancak bu süreç son çeyrek yüzyılda teknoloji ve iletişim sistemlerindeki gelişmeler, ticaretin önündeki engellerin ortadan kaldırılması ve çok uluslu şirketlerin politik ve ekonomik güçlerinin artması sonucunda hız kazanmıştır.¹ Dolayısıyla küreselleşme kavramının, son yirmi yıla damgasını vurduğu rahatlıkla söylenebilir. Küreselleşme kavramının, hangi unsurları içermesi gerektiği konusunda ortak bir kanı olmayışına karşın, genel kabul görmüş bir biçimi olarak şu tanımlama yapılabilir: Küreselleşme; insan, sermaye, teknoloji ve hizmetler bakımından entegrasyonun sağlanmasıdır. Ampirik olarak, küreselleşme; ticaretin, direkt yabancı sermaye yatırımlarının artması ve fikir haklarının uygulamaya konması ile üretim faktörlerinin mobilitesinin daha da yükselmesi sonucu dünyanın giderek daha fazla bütünleşmesini ifade eder.²

Küreselleşme kavramının bugünkü anlamda kullanımına dair farklı görüşler mevcuttur. Küreselleşme kelimesinin kökeni yüzyıllar öncesine dayanmasına rağmen, kelimenin günümüzdeki anlamıyla kaynaklarda yer alması ilk defa, 1964 yılında Marshall McLuhan'ın sosyoloji içerikli çalışmasında "Küresel Köy" kavramını kullanması ile olmuştur. McLuhan'a göre elektronik kitle iletişim araçlarındaki gelişimler iletişimde zaman-mekân sınırlarını kaldırarak ve ayrıca sosyal kültürü

¹ Wayne Ellwood, **Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu**, Çev. Betül Dilan Genç, 2. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s.13.

² Gülşen Sarı Gerşil, "Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:6 Sayı:1, 2004, s.35.

yaygınlaştırarak dünyayı “küresel bir köye” dönüştürecektir.³Alvin Toffler; 1979 yılında “Gelecek Şokları” ve 1980 yılında ise “3. Dalga” isimli çalışmaları ile konuyu ele almıştır. 1983 yılında, Theodore Levitt’in “Pazarların Küreselleşmesi” isimli makalesiyle kavram popülerite kazanmış, iş ve ekonomi çevrelerinde kullanılmaya başlanmıştır.⁴18. yüzyılda iş çevrelerinde moda bir terim haline gelmiş, 1900’lerde benzer bir biçimde pek çok iş sürecini tanımlamada anahtar bir kavram olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Kavramın ortaya çıkışı ile ilgili tartışmaları bir tarafa bırakılıp, sürecin unsurlarından faydalanarak bir tanıma varmak daha rasyonel olabilir. Zira özellikle son yıllarda sıkça kullanan küreselleşme kavramına çok farklı anlamlar yüklenmektedir.

Küreselleşme kavramı gerek popüler gerekse de akademik kaynaklarda; bir süreci, durumu, sistemi, gücü veya dönemi tanımlamak için kullanılmıştır. Kavrama ait bu farklı tanımlama biçimlerinin yanlış kullanımı küreselleşme kavramının anlaşılmasında güçlüklerle yol açabileceği gibi birtakım karışıklıklara da neden olabilir. Manfred Steger, olası bu tür bir karışıklığı engellemek için; tüm sınırları geçersiz konuma getiren ekonomik, siyasi, kültürel ve çevresel karşılıklı ilişkilerin ve akışların belirlediği bir toplumsal durumu ifade etmek için küresellik terimini kullanmayı önermiştir. Ancak, küreselliğin, bu şekilde ifade edilmesinin kavramın geliştirilmesini engelleyici bir son noktaya getirdiğini düşünmemiz gerektiğini de belirtmiştir.⁵

“Küreselleşme”, belli bir yapıyı, süreci ya da dönemi ifade etmek için oluşturulmuş bir kuram olmasına karşın, sosyal koşullarda çok büyük dönüşümü, değişimi de ifade eder. Küreselleşmenin özünde insanların birbiriyle olan temas biçimlerindeki değişimler yer alır. Çok sıkça duyduğumuz; “küreselleşme gerçekleşiyor” tarzındaki ifadeler bize 3 temel bilginin sinyalini verir. Birincisi, 16. yüzyılda ortaya çıkan ve aşamalı olarak gelişen modernite durumunu yavaş bir şekilde geride bırakmakta olduğumuz, ikincisi, postmoderniteye doğru yeni bir duruma geçtiğimiz, üçüncüsü ise henüz bu postmoderniteye ulaşamadığımızdır. Küreselleşme, modernleşme, globalleşme, uluslararasılaşma şeklinde - eşme,- aşma şeklinde fiillerle biten ve eş anlamlı olan bu kelimeler, aslında bir tarzdaki göze çarpan bir gelişme ya da ortaya çıkma terimleriyle en iyi şekilde ifade edilebilecek bir dinamizmi ifade etmektedirler. Bu türden bir gelişme yavaş ya da hızlı olabilir. Fakat hep bir

³ McLuhan Marshall, **Understanding Media**, Issue 2, http://projects.chass.utoronto.ca/mcluhan-studies/v1_iss2/1_2art2.htm (Çevrimiçi), 24.12.2014.

⁴ Gerşil, s.38.

⁵ Manfred B. Steger, **Küreselleşme**, Çev. Abdullah Ersoy, Ankara, Dost Yayınları, Kültür Kitaplığı:50; Siyasetbilim:3, 2003, s.24-25.

değişimin düşüncesine karşılık gelir ve bu yüzden de mevcut koşulların dönüştüğünü gösterir. Bu nedenle küreselleşmenin dinamiklerini inceleyen araştırmacılar, özellikle toplumsal değişime ilişkin araştırma sorularıyla daima ilgilenmektedir.⁶Küreselleşmenin dinamik olarak yani devam eden bir süreç olarak kavramsallaştırılması, araştırmacıyı zaman ve uzaya ilişkin değişen algılamalara daha fazla önem göstermesine neden olmaktadır. Bu durum, küreselleşme ile ilgili araştırma yapanların, neden tarihsel analize ve toplumsal uzayın yeniden düzenlenmesine bu kadar önem verdiklerini de açıklamaktadır.

Dolaylı tanımlara yönelme tehlikesini ortadan kaldırmak için, küreselleşmenin bizi küresellik durumuna doğru sürükleyen toplumsal süreçler kümesi olduğunun öne sürmemiz bizim için faydalı olabilir, ancak bu sefer de küreselleşme sürecinin tek bir niteliksel özelliği tanımlanmış olur. “*Daha fazla karşılıklı bağımlılığa ve bütünleşmeye doğru bir yöneliş.*” Bu şekilde geniş bir tanımlama yapılması ise kavramın diğer özelliklerinin göz ardı edilmesi demektir. Bu tarz bir noksanlığı gidermek için, küreselleşmeyi diğer toplumsal süreç kümelerinden farklı kılan diğer özellikleri belirtmemiz gerekir. Fakat araştırmacılar, küreselleşme olgusuna yönelik odaklanma düzeyini arttırmak için daha fazla ayrıntıya girdiklerinde, bu sefer de tanımlar konusunda kendi aralarındaki bilimsel görüş ayrılıklarının derinleşmesitehlikesi artar.⁷Bu noktada küreselleşmenin oldukça müphem (belirsiz) bir terim olduğunu, niteliğinin net olmadığını tekrar vurgulamak gerekir. Bunun nedeni; küreselleşmeye karşı farklı bakış açılarının olması ve bunun yanı sıra yenedünya düzeni, postmodernizm, yerelleşme ve neoliberalizm gibi anlayışların küreselleşmeyle birlikte aynı zamanda entelektüel çevrelerde tartışılmaya başlanması gösterilebilir.⁸

Küreselleşme kavramının özünü hangi toplumsal süreçlerin oluşturduğu üzerinde araştırmacılar arasında bir fikir birliğine henüz varılamamış olması, kavramın hala aktif olarak tartışılmasındaki temel nedenlerden biridir.⁹

Toplumdaki bazı saygın kişiler, küreselleşmeyi “zaman-mekan sıkışması” olarak veya “kıtalararası veya bölgelerarası akışların ve network (şebeke, ağ) faaliyetlerinin, etkileşimlerinin ve güç kullanımlarının” giderek artması şeklinde açıklar. Diğer

⁶Steger, s.25.

⁷Steger, s.27.

⁸ Sezgin Kızılcılık, **Zalimler ve Mazlumlar Küreselleşmenin İnsani Olmayan Doğası**, Ankara, Anı Yayınları, 2004, s.2.

⁹Steger, s.27-28.

bazıları ise “İnsan benzerliklerinin artması veya insan davranışlarının belli bir toplum çatısı altında kabulünün yaygınlaşması” şeklinde belirterek, kavramın insani cephesini vurgularlar. Marxist düşünceye sahip olan kişiler ise, kavramın neoliberal karakteri üzerinde dururlar. Neoliberal görüşün temel düşüncesinde şu vardır: Özel sermaye ve piyasa, alternatif değerler ve ikincil kurumlar oluşturarak ekonomik, politik ve kültürel hayata dair yapılanmayı tek başına belirleyebilir. Küresel alanda karşılıklı olarak küresel üretim, firmalar, networkler, kurumlar karşılıklı olarak tekrardan şekillenecektir. Bazı kişiler ise, üretimin küreselleşmesi üzerinde odaklanarak, küreselleşme süreciyle firmaların, şebekelerin ve kurumların nasıl yeni baştan yapılandığını incelerler. Kavram üzerinde tartışma daha da genişletilecek olunursa küreselleşmenin tanımının çevre, cinsiyet, güvenlik ve benzeri pek çok farklı sahalarda da yapıldığı görülmektedir.¹⁰

Örneğin; Jacques Adda’ya göre küreselleşmeden söz etmek iktisadi bir sistem olan kapitalizmin dünyaya yayıldığını söylemektir.¹¹ ABD eski çalışma bakanı Robert Reich ve Japon dünya gurusu Ohmae’ye göre; küreselleşme her şeyi değiştiren, ulus-devletlerin ve sendikaların ona karşı hiçbir şey yapamayacakları veya çok az şey yapabilecekleri kesin bir eğilimi ifade eder.¹² Thomas Friedman’a göre ise küreselleşme; dünyanın farklı noktalarında bulunan insanları daha fazla homojen hale getiren, dünyayı düzleştiren yani dünyayı benzer kılan, farklılıkları ortadan kaldıran bir süreci ifade eder. Dani Rodrik küreselleşmeyi, küresel pazarlara açılma yetenek ve gücüne sahip olanlar ile olmayanlar arasında gerilimi giderek arttıran bir süreç olarak görür.¹³

Küreselleşme kavramıyla ilgili literatürün zenginliğine rağmen sosyal bilimlerin pek çok alanında görüldüğü biçimde, kavrama ilişkin birbirinden çok farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Dolayısı ile teorisyenler ve uygulamacılar arasında bir uzlaşmanın olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Kavramın çok yönlü ve çok boyutlu olmasının da etkisiyle, pek çok kişi konuyu kendi uzmanlık alanının bakış açısıyla incelemekte ve değerlendirmektedir. Küreselleşmenin basitten karmaşığa, tek boyutludan çokboyutluya, kesinden belirsiz doğru birçok tanımı bulunmaktadır.¹⁴

¹⁰ Ahmet Selamoğlu, **Küreselleşme Sürecinde İnsan Kaynağı**, İstanbul, TÜHİS Yayınları, 1998, s.45.

¹¹ Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çev. Sevgi İnceci, 5.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.9.

¹² Robert Went, **Küreselleşme Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar**, Çev. Emrah Dinç, 1. Baskı, İstanbul, Azın Yayıncılık, 2001 s.22.

¹³ Dani Rodrik, **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?**, Çev. İzzet Akyol-Fatma Ünsal, 1.Basım, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 1997, s.16.

¹⁴ Cahit Aydemir ve Mehmet Kaya, Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü, **Elektronik Sosyal Bilimler**

Ulrich Beck de “What is Globalization” isimli kitabında, küreselleşme kavramının tek boyutlu olmadığını ortaya koyarak benzer bir çerçevede açıklamalarını yapar. Ulrich Beck küreselleşme kavramını “*Globalizm*”, “*Globalite*” ve “*Globalleşme*” olarak üçe ayırma ele alır. *Globalizm* kavramıyla olgu sadece ekonomik boyuta indirgenir ve neoliberalist ideolojik yönü vurgulanır. Bu şekildeki ideolojik kavramsallaştırmada küreselleşmenin diğer boyutları olan çevre, kültür, politika, sivil toplum gibi konular dünya pazar ekonomisinin otoritesi altına yerleştirilir. *Globalite*, ile karmaşık bir yapıyı vurgulanmak istenir. Dünya toplumu içerisinde çok uzun zamandır bir arada yaşayan insanların, birbirlerinden kapalı bölgelerle ayrıldığı şeklindeki fikrin ortadan kalktığı, dünya toplumu anlayışı ile çok boyutlu ilişkiler ağı ile birbirlerine giderek daha fazla bağımlı hale geldiklerini vurgular. *Globalleşme*, ise çok boyutlu bir uluslararası sürecin ifadesidir. Bu sürecin içerisinde çevre, kültür, politika, sivil toplum gibi boyutların hepsi birbiri ile yanyanadır ve bunların hiçbirinin etkisi azaltılamayacağı gibi biri diğerini de içerecek şekilde ele alınamaz, konu daha çok bağımsız şekilde çözülerek kendi bağımsızlığı çerçevesinde kavranmalıdır. Küreselleşme ile soğuk savaştan sonra ortaya çıkan yeni sistem ifade edilir.¹⁵

Küreselleşmeye dair farklı tanımlamaları inceleyerek bunların ortak yönlerini çıkarmaya çalışalım. Sosyolog Antony Giddens’a göre küreselleşme zamanın ve mekanın dönüşmesiyle ilgili bir süreç olup sadece büyük sistemlerin yaratılmasıyla değil, aynı zamanda toplumsal deneyimin yerel ve hatta kişisel bağlamlarının dönüşümüyle de ilgilidir. Giddens küreselleşmeyi; yerel olayların kilometrelerce uzaktaki olaylar tarafından etkilenip şekillendiği ve tersininde geçerli olduğu, karşılıklı bağımlılık düzeyindeki artışı ifade eden bir süreç olarak ifade eder.¹⁶ Frederic Jameson Duke’a göre küreselleşme; dünya pazarı olgusunun ve iletişimin mükemmelleşerek genişlemesidir. Bu iki olgunun modernitenin ilk dönemlerinden çok daha fazla elle tutulur ve dolaysız hale geldiğini vurgular. London School of Economics Siyaset Profesörü David Held, küreselleşmeyi toplumsal ilişkilerin kapsamı, hızı ve etkisi açısından önemli değişimlerin yaşandığı bir süreç olarak tanımlar. Ayrıca bu dönüşümün dünya üzerindeki her türlü akışları, faaliyet ağlarını, etkileşimi, güç kullanımını oluşturduğunu belirtir. Pittsburg Üniversitesi Sosyoloji Profesörü, Roland Robertson, küreselleşmenin, dünyanın küçülmesini ifade ettiği gibi dünyadaki bilincin bütünsel olarak

Dergisi, Bahar 2007, C.6, s.263-264.

¹⁵ Aydemir ve Kaya, s.265.

¹⁶ Anthony Giddens, **Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, Çev. Müge Sözen, Sabir Yücesoy, 1. Basım, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2002, s.12.

yoğunlaşmasını da ifade ettiğini söyler. Amerika Üniversitesi Uluslararası ilişkiler profesörü James Mittelman, küreselleşmenin toplumsal ilişkileri zaman ve mekân açısından sıkıştırarak küçülttüğünü ifade eder.¹⁷ Joseph E. Stiglitz'e göre; ulaşım ve iletişim maliyetlerinin inanılmaz ölçüde azaltacağı için ortaya konmuş olan küreselleşme kavramı; ayrıca mallar, hizmetler, sermaye ve insanların sınırların aşılmasının önündeki yapay engellerin ortadan kaldırılması demektir.¹⁸

Yukarıdaki küreselleşme tanımlarından yola çıkarak küreselleşmenin temelinde yatan bazı özellikleri veya karakteristiği ifade etmeye çalışırsak;

Tanımlamadaki ilk ortak özellik, dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır. Küreselleşme; sınırları aşan yeni toplumsal ağların ve faaliyetlerin yaratılmasını ve mevcut olanların da çoğaltılmasını içerir. Özellikle teknolojik yeniliklerin etkisiyle ve siyasi kararların bileşimi yoluyla bu mümkün hale gelmiştir. Bütün bunlar sınırlar ötesi yeni toplumsal düzenlemelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu açıdan küreselleşme, dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır.¹⁹

Küreselleşmenin ikinci özelliği, toplumsal ilişkilerin, faaliyetlerin ve karşılıklı bağımlılıkların genişlemesinde ve yayılmasında ifade bulur. Günümüzde teknolojik gelişmeler yoluyla, özellikle internet ve online sistemler aracılığıyla finans piyasası ağının dünyanın pek çok noktasına yayılmasını sağlamıştır, elektronik ticaret 7 gün 24 saat devam etmektedir. Büyük alışveriş merkezleri (AVM'ler) bütün dünyada mevcut hale gelmiştir. Ticari ürünlerin dünya üzerindeki satışı söz konusu hale gelmiştir. Stiglitz'te vurguladığı gibi sınır engellerinin kalkması maliyetleri azaltmış ve her açıdan ilişkileri yoğunlaştırmıştır.²⁰

Küreselleşmenin üçüncü özelliği olarak, toplumsal mübadelelerin ve faaliyetlerin yoğunlaşmasını ve giderek daha fazla artış trendi göstermesini ifade eder. Teknolojik ilerlemeler sayesinde, özellikle internet ve uydu sistemleri sayesinde bilgi akışları dünya üzerinde çok hızlı bir şekilde gerçekleşmekte, uzaktaki olaylar yakın hale geldiği gibi yakındakiler de uzak hale gelebilmektedir. Giddens'in küreselleşme tanımında ifade edildiği gibi, dünyadaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması, yerel olayların çok uzakta olup bitenler tarafından biçimlendirilmesi ve yerel olayların da çok uzaktakileri biçimlendirmesi

¹⁷Steger, s.28.

¹⁸ Joseph E Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, İstanbul, Plan B Yayıncılık, 2002, s.31.

¹⁹Steger, s.28-29.

²⁰Steger, s.29.

anlamına gelmektedir.²¹“Küreselleşmenin zaman ve uzayı baskılayarak daralttığı” şeklindeki sıkça kullanılan ifade biçimi, olayların giderek hızlandığı ve mesafelerin önemli ölçüde azaldığı anlamına gelmektedir. İspanyol sosyolog Manuel Castells’e göre, yeni bilgi ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişme tarafından güçlendirilen teknolojik bir devrim olmadan “ağ toplumunun” günümüzdeki yükselişi sağlanamazdı. Bütün bu yenilikler daha da hızlanmakta ve toplumsal süreçleri şekillendirmeye devam etmektedir.²²

Dördüncüsü, küreselleşme ile birlikte giderek hızlanarak artan toplumsal faaliyetlerin, ilişkilerin ve bağımlılıkların sadece maddi düzeylerde ortaya çıkmadığıdır. Ronald Robertson’ın tanımlamasında vurgulandığı gibi, küreselleşme süreçleri insan bilincinin öznel yüzeyini de içerir. Bundan dolayı, küreselleşme kavramı; toplumsal karşılıklı bağımlılıkların ve etkileşimlerin giderek arttığının insanlar tarafından daha iyi bir şekilde fark edildiğine de işaret etmektedir. Sınır engellerinin ortadan kalktığı düşüncesi, coğrafi uzaklıkların önemini yitirdiği düşüncesini perçinlemiş, insanlar kendilerini duygusal olarak küresel bütünün parçası olarak algılamaya başlamışlardır. Bu şekildeki sürekli algılayışlar ve kavrayışlar, insanların bireysel ve ortak kimliklerini yavaş yavaş değiştirmiştir. Ayrıca bu durum kişilerin dünya üzerinde eylemde bulunma tarzlarını da önemli şekilde etkilemektedir.²³

Bu temel özellikler çerçevesinde bir tanım yapılacak olunursa: Küreselleşme dünyadaki toplumsal karşılıklı bağımlılıkları ve değiş-tokuşları meydana getiren, arttıran, yaygınlaştıran ve yoğunlaştıran toplumsal süreçlerin çok boyutlu kümesini ifade eder. Bu süreçler ayrıca, insanların mahalli olan ile yerel olmayan (uzakta olan) arasında sözkonusu bağlantılardaki güçlenmeyi giderek daha çok fark etmelerini kolaylaştırır.²⁴

Küreselleşme kavramına dair kendi tanımlamamı yapmak isterim. Küreselleşmenin, devletlerin ekonomik ve politik kararlarındaki değişim gücüyle; ayrıca iletişim, ulaşım ve diğer teknolojik yeniliklerin de hızlandıran etkisiyle; toplumların kültürel, ekonomik, siyasal, çevresel vb. pek çok boyutta birbiriyle daha fazla yoğun olarak etkileşmesini ve bu etkileşimlerin sonucunda toplumların birbirleriyle daha fazla bütünleşmesini ifade ettiğini söyleyebilirim.

²¹Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman Akinhay, Alfa Yayınları, 2000, s.20.

²²Steger, s.29-30.

²³Robertson, Ronald, **Globalization: Social Theory and Global Culture**, Thousand Oaks, CA: Sage, 1992, s.6.

²⁴Steger, s.30.

1.1.1 Küreselleşme Yaklaşımları

Küreselleşme süreç ve yaklaşımlarına yönelik çalışmalar literatürde ikili, üçlü ve dördü gruplandırmalar şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Ancak küreselleşme konusunda çalışan araştırmacıların genellikle küreselleşmeye yönelik tutum ve değerlendirmelerini, Held ve McGrew'in çalışmasında sunduğu üçlü gruplandırma şeklinde gerçekleştirdikleri söylenebilir. Held ve McGrew'in çalışmasında küreselleşmenin; aşırı küreselleşmeci (Hiperglobalist), kuşkucu (Septist) ve evrimsel(dönüşümsel) (Transformationalist) olmak üzere üç yaklaşımı içerdiğibelirtilmektedir.²⁵

Kuşkucu (Septist) yaklaşımı benimseyenler küreselleşmenin ve küresel bağlantıların yeni birer olgu olmadığını vurgulayarak konuyu ele alırlar. Küreselleşme kuşkucuları; küreselleşmenin yüzyıllar boyunca süregelmekte olduğunu, bazı gelişmelerin küreselleşmenin sadece derecesini ve kapsamını (kapsadığı alanı) değiştirdiğini ancak olgunun tek başına esas (öz) karakteristiği olmadığını belirterek kültürel, ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik gelişmeleri evrimsel bir çizgiye oturturlar. Aşırı küreselleşme yaklaşım ise, bir yandan daha önce gerçekleşmiş önemli gelişmeleri inkâr etmezlerken; diğer taraftan aynı dönemde olan (yani güncel, modern) küreselleşme belirtilerinin ortaya çıktığı belli tarihsel kırılma noktalarını da tayin ederler. Onlara göre eski çağlar, ön-küreselleşme (pre-globalisation) dönemidir. Dönüşümsel (transformationalist) tezi savunanlar; küreselleşmenin kendisinin başlı başına, halen (şu anda da) modern toplumları ve dünya düzenini tekrardan şekillendirerek yapılandıran, yaygın sosyal, politik ve ekonomik değişimlerin hızını belirleyen temel güçtür. Dolayısı ile aşırı küreselci yaklaşımı radikalleştirirler. Küreselleşmeye yönelik tüm bu yaklaşımlar, güncel olan küreselleşme olgusuna etki eden anahtar unsurlar olarak farklı faktörleri görerek bunlar üzerine odaklanırlar Dolayısıyla her yaklaşım kendi küreselleşme tanımını yapar.²⁶

1.1.1.1 Aşırı Küreselleşmeciler (Hiperglobalist)

Aşırı küreselleşmecilere göre küreselleşme, insanlık tarihinde geleneksel ulus devletlerin doğal karakteristiğini yitirdiği ve hatta küresel ekonomide işlevsiz bir iş birimi haline geldiği yeni bir çağı ifade eder. Aşırı küreselleşmeciler, ekonomik küreselleşmenin uluslararası üretim, ticaret ve finans ağları oluşturarak milliekonomilerin yapılarını bozduğunu vurgularlar (denationalizm). Bu sınırsız ekonomide, yerel hükümetler küresel ve

²⁵ Hatice Nur Erkızan, Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine, Sayı 18, Ankara, **Doğu Batı Dergisi**, 2002, s.95.

²⁶ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme**, çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.96.

güçlü kuruluşlar arasında işlemlerin aktarımında rol üstlenir hale gelmişlerdir. Birçok aşırı küreselleşmeci, ekonomik küreselleşmenin yeni formlarda sosyal örgütler meydana getirdiğini ve bunlar aracılığıyla da geleneksel milli hükümetlerin yerini ele geçirildiğini kabul ederler.

Aşırı küreselleşmecilerden biri olan Kenichi Ohmae'ye göre uluslararası ekonomik sınırlar eskiye göre önemsiz hale gelerek dünya tamamen sınırları olmayan bir ekonomiye doğru yol almıştır. Giderek artan sınırsızlık durumunun nedeni insanların süredir yoğunlaşan sınır ötesi iletişim, seyahat ve tüketimleri sayesinde küresel bir bakış açısına ulaşmalarıdır. Michael E. Porter ve Victor E. Millar da benzer bir şekilde, teknolojik devrimin dünya ekonomilerini büyük ölçüde etkilediğini, özellikle maliyetlerdeki önemli düşüşlerin firmaların iş yapma süreçlerini rekabet avantajı edinebilmeleri yönünde değişikliğe mecbur bıraktığını görüşündedirler. Robert B. Reich'de gelecekte ulusal şirketlerin ve hatta ulusal malların olmayacağını, yüksek hacimli ekonomilerin yerini yüksek değerli ekonomilerin alacağını söyler.²⁷

Aşırı küreselleşmeciler kendi aralarında farklılık gösterirler. Neoliberalere göre bireysel otonomilerin ve piyasa ilkelerinin devlet gücüne üstünlüğü memnuniyet vericidir. Radikaller ya da Neo-Maksistler için modern küreselleşme ezici küresel kapitalizmin galibiyetini temsil eder. Farklara rağmen, her iki grup da küreselleşmenin ekonomik bir fenomen olduğunda konusunda hem fikirdir ve küresel ekonomide artan oranda bir bütünsel süreç ile karşı karşıya durumunda olduğunu vurgularlar. Küresel sermayenin gereksinimleri bütün hükümetler üzerinde neoliberal bir ekonomik disiplin empoze etmektedir. Aşırı küreselleşmeciler, ekonomik küreselleşmenin yeni kazanan ve kaybedenler yaratacağını savunurlar. Ancak küresel rekabette oyunun sonucu her zaman sıfır toplamı olmak zorunda da değildir. Ayrıca pek çok neoliberele göre küreselleşme, “küresel uygarlığın” müjdecisiyken, radikaller bu durumun ilk küresel “piyasa uygarlığının” ön belirtisi olduğunu söyler.²⁸

1.1.1.2 Küreselleşme Kuşkucuları (Skeptical)

David Held ve arkadaşlarınca küreselleşme kuşkucuları olarak tanımlanan bu grup “küreselleşme karşıtları” olarak da ifade edilebilir. Anthony Giddens ise

²⁷Kenichi Ohmae, **Görünmeyen Kıta Yeni Ekonominin Dört Stratejik Emri**, Çev. Barış Gökçer Akbay, İstanbul, Mavi Yapım, 2001, s.18-19.

²⁸ Mustafa Özel, **“Kapitalizm ve Küresel rekabet”, Küresel Rekabet**, Çev. Mustafa Özel, Ed. By. Mustafa Özel, 2. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, İktisat ve Toplum Kitaplığı:4, 1998, s.10.

küreselleşmeyi baştan sona tartışmalı gören ve küreselleşmeyle önceki dönemlerde mevcut olana herhangi bir katkı yapılmadığını ifade eden bu grup için “şüpheciler” kavramını kullanmıştır.²⁹

Küreselleşme karşıtı denildiğinde akla ilk gelen isimler Naomi Klein ve Noreena Hertz’dir. Ayrıca Paul Hirst, Graham Thompson, Joseph Stiglitz, Michael Hardt, Antonio Negri, gibi isimlerde küreselleşmeyi büyük ölçüde eleştirenler arasındadır.

Küreselleşme karşıtlarına göre; 19. yüzyıldan itibaren dünya üzerindeki ticaret, yatırım ve emek gücündeki akış istatistiğinin, çağdaş ekonomik bağımlılık düzeylerinin hala korunduğunu ve konunun tarihsel olarak emsalsiz bir yapı göstermediğini belirtirler. Bugün bütünleşmiş bir dünya ekonomisinin varolmadığını, daha çok ülke ekonomilerinden oluşan bir uluslararasılaşmanın söz konusu olduğunu ifade ederler.³⁰

Paul Hirst ve Grahame Thompson tarafından yazılan “ Küreselleşme Sorgulanıyor” kitabında bu görüşü destekler nitelikte değerlendirmeler mevcuttur. Hirst ve Thompson’a göre küreselleşmeye dayanak gösterilen birçok ekonomik faaliyet aslında tarihte belli dönemlerde daha yoğun olarak yaşanmıştır ve dolayısı ile küreselleşme gibi bir konunun yeni bir süreci temsil etmediği açıktır. Onlara göre gerçek anlamda entegre olmuş bir dünya ticaret sistemi ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında oluştuğu için, uluslararası ekonominin karmaşık bir açıklık-kapalılık hikayesi vardır. Onlara göre, 1870-1914 arası *Belle Epoque* ekonomisi büyük ölçüde uluslararasılaşmış bir ekonomiydi ve o dönemin düzeyine yeniden ulaşmak ancak yakın tarihlerde yeni yeni mümkün olabilmektedir. Meta ticareti açısından bakılırsa (ihracat ve ithalatın GSYİH oranına bakılırsa) 1913 yılında İngiltere’de ticaretin gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı %44,7’dir. Bu oran iki savaş dönemi arasında önemli ölçüde düşmüştür, ancak daha sonra 1973 yılında tekrar %39,3’e yükselmiştir, fakat hala Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemdeki seviyeye çıkılamamıştır. 1993 yılında oran %40.5’e ulaşmıştır. Fransa ve Almanya da benzer bir görünüm sergilemektedir. Paul Hirst buradan şu sonuca ulaşmaktadır; ticaret hacmi büyük ölçüde artmasına karşın, 1970 yılından bu yana, belli başlı gelişmiş ülke ekonomileri ticaretin gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı bakımından 1914 öncesine göre göze çarpan bir açılma gösterememişlerdir.³¹

²⁹Anthony Giddens, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman Akinhay, Alfa Yayınları, 2000, s.20.

³⁰Stiglitz, s.26-27.

³¹ Paul Hirst, Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, Dost Kitapevi, 4. Baskı, Ankara, 2007, s.8-9.

Hirst ve Thompson'a göre gerçek ulus ötesi şirkete görece olarak az rastlanır. Çoğu şirket ulusal temellidir, asıl ulusal üretim ve satış bölgelerinin gücüne göre çok uluslu ticaret yapmaktadır. Gerçek uluslararası şirketlerin büyümesi konusunda önemli bir değişim görülmemektedir. Sermaye hareketliliği, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yoğun bir yatırım ve istihdam akışına sebep olmamaktadır. Doğrudan yabancı yatırım akışı daha çok gelişmiş endüstri ülkeleri arasında vardır. Dünya ekonomisi küresel olmaktan uzaktır. Ticaret, yatırım ve finansal hareketler daha çok Avrupa, Japonya, Kuzey Amerika üçgeninde yoğunlaşmış durumdadır.³²

Küreselleşme karşıtlarından bir olan DaniRodrik de, küresel piyasa ile toplumsal istikrar arasında gerilimin giderek arttığını ve bu gerilimin kaynağının üç unsura dayandığını söyler. Birincisi; ticaret ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması uluslararası sınırları aşabilen gruplarla aşamayan gruplar arasındaki asimetriyikeskinleştirmektedir. İkincisi; ülkelerin kendi içinde uygulanacak kurallarla toplumsal kurumlar arasında gerçekleştirilmesi gereken düzenlemeler çatışmalara sürüklemektedir. Üçüncüsü de; hükümetlerin sosyal güvenlik sağlanmasının giderek zorlaştırılmasıdır. İşte gruplar arasında gerilime neden olan bu unsurlar toplumsal çözülme (dezintegrasyon) gibi çok önemli bir istenmeyen duruma bizleri götürmektedir.³³

Çoğu küreselleşme karşıtına göre; elimizdeki güncel veriler küreselleşme adına bir şeyler ifade ediyorsa, o da bu sürecin ekonomik aktiviteyi Avrupa, Asya-Pasifik ve Kuzey Amerika olarak 3 temel finansal ve ticari bloğu doğrultusunda bölgeselleştirerek dünya ekonomisini bu tarz bir genişlemeye yönlendirmesidir. Klasik altın standardı ile karşılaştırılırsa dünya ekonomisi daha az entegre olmuştur. Ekonominin küreselleştiğinin değil uluslararasılaştığını savunduklarından milli hükümetlerin işlevlerinin azaldığı görüşünü reddederler. Uluslararası ekonomik ilişkilerin paralelinde hükümetlerin düzenleyici rolü de daha önemli hale gelmiştir.³⁴

1.1.1.3 Dönüşümsel (Transformationalist) Yaklaşım

Dönüşümsel tezi savunanlar arasında; Rosenau, Gidens, Scholte ve Castel bulunur. Modern toplumları ve dünya düzenini şekillendirecek sosyal, politik ve ekonomik değişimlerin merkezinde itici güç olarak küreselleşmenin olduğunu ifade ederler. Dönüşümselcilere göre, küreselleşme aslında çelişkilerle dolu tarihsel sürecinden dolayı bu

³² Hirst ve Thompson, s.27,28.

³³ Rodrik, s.18-23.

³⁴ Erkızan, s.101.

değişim yönündeki silkelenmenin doğrultusu tahmin edilemez, dolayısıyla belirsizdir. Aşırı küreselleşmeciler ve küreselleşme karşıtları ile kıyaslandığında dönüşümsel yaklaşım geleceğe ilişkin herhangi bir iddia sunarak küreselleşmenin yörünge haritasını çizmezler. Küreselleşmeye küresel uygarlık veya küresel piyasa bağlamında bakmazlar. Dönüşümselci yaklaşım; büyük ölçüde konjonktürel faktörlerce şekillenen küreselleşmenin çelişkileri de kendi içinde barındıran uzun dönemli bir tarihsel süreç olduğunu belirtir. Dönüşümsel görüş, aşırı küreselleşmecilerin tersine dünyayı tek bir toplum olarak görmez. Daha çok bazı devletlerin, toplumların benzerliklerinin artarak birbirine daha fazla benzer hale geldiğini, ancak bazılarının ise yeni bir küresel seviyede yer alarak gittikçe marjinal hale geldiklerini ifade ederler.³⁵

Ulus-devletin sonunun geldiğini kabul eden aşırı küreselleşmecilerle aslında bu konuda hiç bir şeyin değişmediğini kabul eden küreselleşme karşıtlarına karşın, dönüştürücüler yeni bir egemenlik rejimi ileri sürerek her iki grubun değerlendirmelerini reddederler. Bu yeni egemenlik rejimi, geleneksel mutlak, bölünmez, coğrafi halka açık olmayan ve sıfır toplamli kamu gücünün yerini almaktadır. Bu bağlamda bugün egemenlik daha az coğrafi sınırlarla tanımlanmış ve daha karmaşık uluslar üstü ağlarla biçimlendirilmiştir.³⁶

David Held ve diğer çalışma arkadaşlarınca, küreselleşmeye yönelik bu farklı üç dominant yaklaşımın görüşleri Tablo 1.1 ile özetlenmektedir.

³⁵Bauman, s.59.

³⁶Bauman, s.60.

Tablo (1.1) Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması: 3 Eğilim

	AŞIRI KÜRESELLEŞMECİLER	KÜRESELLEŞME KARŞITLARI	DÖNÜŞÜMSSEL YAKLAŞIM
Yeni olan Ne?	Küresel çağ	Ticari bloklar, önceki dönemlerden daha zayıf geo-yönetişim	Tarihsel olarak emsalsiz bir karşılıklı bağımlılık seviyesi
Hakim özellikler	Küresel kapitalizm, küresel yönetim (idare), küresel sivil toplum	1890'den daha az bağımsız bir dünya	Yoğun ve kapsamlı küreselleşme
Ulusal hükümetlerin Gücü	Zayıflıyor ya da aşınıyor	Güçlenmiş ya da geliştirilmiş	Yeniden düzenlenmiş, yeniden yapılandırılmış
Küreselleşmenin itici gücü	Kapitalizm ve Teknoloji	Devletler ve piyasalar	Modernitenin birleşik güçleri
Katmanlaşmanın taslağı	Eski hiyerarşilerin erozyonu	Güney'in yükselen oranda marjinalleştirilmesi(dışlanması)	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Hakim motif	McDonalds, Madonna vb.	Milli çıkarlar	Siyasal toplumun değişimi
Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması	İnsan faaliyet çatısının yeniden inşası	Bölgeselleşme ve ulusallaşma	Bölgeler arasındaki uzak eylemlerin ve ilişkilerin düzenlenmesi
Tarihsel Yörünge	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar ve uygarlık çatışması	Belirsizlik: Küresel bütünleşme ve dağılma
Argümanların değerlendirilmesi	Ulus- devletin sonu	Devlet desteğine dayalı bir uluslararasılaşma	Devlet otoritesini ve dünya politikasını dönüştüren küreselleşme

Kaynak: David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, **Global Transformations: Politics, Economics and Culture**, UK, Polity Press, 2000, s.10.

1.1.2 Küreselleşmenin Tarihçesi

Küreselleşmenin tarihsel seyrine yönelik çok farklı görüşler mevcut olup, küreselleşme teoristlerince bu konudaki tartışmalar halen hararetli bir şekilde sürdürülmektedir. Örneğin DuncanBell tarihsel süreci; yenilik, geri dönüş, devamlılık ve dönüşüm olmak üzere dört sav dahilinde inceler. Yenilik savında küreselleşmenin kıyaslanabilir herhangi bir geçmişinin olmadığı, bu bakımdan yeni bir olgu olduğu iddiası vardır. Yenilikçiler, ekonomik küreselleşmenin modern dünyanın prensiplerini yeniden şekillendirdiği bir süreç olarak nitelendirirler. Geri dönüş olarak ifade edilen görüş kapsamına giren kişilerse, aslında küreselleşmenin Birinci Dünya Savaşı öncesindeki politik ve ekonomik koşullara dönüş niteliğinde olduğunu belirtirler. Devamlılık savı ise, küreselleşmenin yeni bir olgu olduğunu veya geçmişte ertelenen bir politik-ekonomik yönetime dönüş süreci olduğunu kabul etmez. Dönüşümselciler ise küresel yapı sıralamasında tarihsel bir vardiya tanıklık ettiğimizi kabul ederler.³⁷

Küreselleşme kavramının tarihteki yeri ve yeni bir olgu olup olmadığı son teknolojilere ve toplumsal düzenlemelere yol açan nedensellik zincirini nereye kadar uzatmak istediğimize bağlı olarak şekillenecektir. Küreselleşmenin modern karakteristiğini vurgulamak amacı ile küreselleşmenin tarihsel kapsamını, sanayi öncesi dönemin son 40 yılı ile sınırlandırmayı tercih edenler, 1970'lerin başından beri küresel mübadelelerin çarpıcı biçimde yayılmasının ve ivme kazanmasının küreselleşmenin tarihinde önemli bir atılımı temsil ettiği şeklindeki görüşlerine etkili kanıtlar sunamamışlardır. Küreselleşmenin zaman dilimini, 19. yüzyılın çığırıcı gelişmelerini içerecek şekilde genişletmek eğiliminde olan yaklaşımsavunucuları, küreselleşmenin modern biçimleri ile sanayi devrimi olarak bilinen teknolojiye patlama arasındaki sıkı ilişki üzerinde ısrarla durmuşlardır. Küreselleşmenin gerçekte yaklaşık 500 yıl önce modernitenin ve kapitalist dünya sisteminin ortaya çıkması ile başlayan karmaşık süreçlerin devamı ve uzantısı olduğunu önesüren kişiler ise 16. yüzyılda zaman-uzayda gerçekleşen daralmanın önemine işaret etmişlerdir. Küreselleşmeyi zaman dilimleriyle sınırlandırmayı reddederek küreselleşme sürecinin çok uzun yıllardan beri süregelen ve tarih boyunca gelişimini devam ettirmekte olduğunu ifade eden araştırmacılar ise tarih sahnesindeki tüm gelişmelerin ve işlemekte olan dinamiklerin dahil edilmemesi

³⁷ Şengül Hablemitoğlu, "**Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**", İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004, s.18.

sonucunda, küreselleşmenin kapsamlı bir açıklamasının çok eksik kalacağını belirtmişlerdir.³⁸

Küreselleşme yaklaşımları konusu ele alınırken vurgulandığı gibi küreselleşmeye yönelik yapılan tarihsel değerlendirmelerde daha çok David Held ve arkadaşlarının çalışmasında belirtildiği üçlü dominant bakış açısı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Küreselleşmeyi insanlık tarihinin başlangıcına kadar götüren kuşkucular, küreselleşmenin tarihsel sürecini modernleşme ile sınırlayanlar veya kapitalizmin gelişimi bağlamında bakan aşırı küreselleşmeciler ve küreselleşmenin sürecini 1960 sonrası gelişmelerle ele alan radikaller. Şimdi bu gruplandırmalara örnek olarak bazı araştırmacıların tarihsel ayırımlarını inceleyelim.

1.1.2.1 Kuşkucu Yaklaşımın Tarihsel Değerlendirmesi

Küreselleşmeyi insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürenler arasında Manfred Steger, Jan Aart Scholte, Amartya Sen gibi kişiler yer alır.

Küreselleşmeyi insanlık tarihinin başlangıcına kadar götüren yaklaşımı makul olarak gören Manfred Steger, tarihsel süreci: Tarih Öncesi Dönem (İ.Ö 10000- İÖ 3500), Modern Öncesi Dönem (İ.Ö 3500- İ.S 1500), Erken Modern Dönem (1500-1750), Modern Dönem (1750-1970) ve Çağdaş Dönem (1970'ten günümüze) şeklinde 5 ayırmada inceler.

Steger'in yaptığı tarihsel ayırım incelenecek olunursa; Tarih Öncesi Dönem (İ.Ö 10000- İÖ 3500); küreselleşmenin erken dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu süreç dünyaya dağılmış on binlerce avcı ve toplayıcı gruplar arasındaki ilişkilerin coğrafi olarak sınırlı ve genellikle rastlantısal olduğu bir zaman dilimidir. Yiyecek üretiminin artması ile birlikte nüfus artışları yaşanmış, verimli alanlara göçler ve üretim fazlalarının meydana gelmiştir. Bu dönemde kasabalar inşa edilmiş, yerleşik hayata geçişler olmuştur. Tarım toplulukları içinde, yiyecek üretimine katılmayan zanaatkarlar, bürokrat ve askerler olmak üzere iki ek sınıf ortaya çıkmıştır. Ancak tarih öncesi dönemde küreselleşme büyük ölçüde sınırlı kalmıştır. Bu dönemde coğrafi ve toplumsal engelleri aşma yeteneğine sahip ileri teknolojiler genellikle mevcut değildir; bu nedenle de uzun mesafelerdeki karşılıklı kalıcı etkileşimler hiç meydana gelmemiştir. Bu dönemin sonuna doğru tedrici olarak tarımın, dinin, bürokrasinin ve savaşın merkezi olarak yönetilmesi söz konusu olmaya başlamıştır.

³⁸Steger, s.39.

Modern Öncesi Dönem (İ.Ö3500-İ.S 1500); yazının bulunması ve tekerleğin icat edilmesi gibi küreselleşmeyi destekleyen önemli buluşların yapıldığı bir döneme denk gelir ve bu çağın en büyük özelliği imparatorluklar dönemi olmasıdır. Çin imparatorluğu en gelişmiş olanıdır ve dönem küreselleşmenin dinamiklerinin bazılarını göstermiştir.

Erken Modern Dönem (1500-1750); Aydınlanma ve Rönesans arasındaki dönemi ifade eder. Bu iki yüzyıl boyunca, Avrupa ve onun toplumsal küreselleşmenin temelitici gücü olmuştur. Teknolojik buluşların yayılmasından Avrupalılar bu dönemde oldukça yararlanmıştır. Ayrıca Avrupa’da metropol merkezleri ve tüccar sınıflarının ortaya çıkması, erken modern dönemde küreselleşme eğilimlerinin güçlenmesinde etkili olan diğer bir önemli unsur ortaya koymaktadır. Bireycilik ve sınırsız maddi birikim değerlerini temsil eden Avrupalı ekonomik girişimler, araştırmacıların daha sonraları “kapitalist dünya sistemi” olarak adlandırdıkları sistemin temellerini atmışlardır. Bu dönemde kapitalistler kendi ülkelerinin desteklerini alarak önemli ticari işletmelerin küresel gelişmeleri sağlanmıştır. Yeni yerlerin keşfi ve yeni bölgelerarası pazarların oluşmaların önemli miktarda kaynak sağlamıştır. Ticari ve din kökenli savaşlarda bu dönemde artmıştır. Bu durum insanların mecburi göçünü beraberinde getirmiştir. 1648 yılında toplumsal yaşamı bünyesinde barındıran modern, bağımsız, sınırları belli olan ulusal devlet ortaya çıkmıştır. Erken modern dönemin sonuna gelindiğinde, ulus-devletler arasındaki karşılıklı bağımlılıklar hemsayı hem de yoğunluk olarak artmaktaydı.

Modern Dönem (1750-1970); daha çok dünyanın diğer bölgelerinden kaynaklanan düzenli malzeme ve kaynak akışı ile beslenen batılı kapitalist işletmelerin öneminin arttığı bir dönemdir. Bireycilik ve akılcılık felsefesinin yaygın olarak ifade edilmiştir. Bu felsefe serbest piyasa anlayışı ve “görünmez el” felsefesine dayalı idealleştirilmiş bir kapitalist sistemin erdemlerini yüceltmektedir. Modern dönemde toplumsal ilişkilerde niceliksel değişim yaşanmıştır. 1850-1914 arasında dünya ticaret hacmi önemli düzeyde artmıştır. Dünya üzerinde yabancı paraların serbest dolaşımı ve çok uluslu bankaların faaliyetleri serbestleşmiştir. Avrupa burjuvazisinin ortaya çıkışı ve bununla birlikte küresel karşılıklı bağlantıların yoğunlaşması, bilim ve teknolojiye 19. yüzyılda ortaya çıkan patlamayla gerçekleşmiştir. Yeni sanayi düzeninin kurulması ile birlikte enerji kaynaklarının denetimsiz kullanımı artmış, ülkelerarası ekonomik dengesizlikler belirginleşmiş ve yine bu dönemde çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Demir yolları, hava ve deniz yolu ulaştırmacılığı ulaştırma maliyetlerini düşürmüş ve

küresel alt yapının oluşturulmasındaki coğrafi engeller aşılmıştır. Telgraf, telefon, radyo gibi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler de bu dönemde tamamlanmıştır ve bilgi akışlarında hız sağlanmıştır. Modern dönemde hızlanan sanayileşme ile birlikte zenginlik ve refahtaki artış mevcut eşitsizlikleri tahammül edilebilir olmaktan çıkarınca işçi hareketleri artmış, sosyalist partiler şeklinde örgütlenme başlamıştır. 20.yy. başlarında kitlesel göç, kentleşme, sömürgeci rekabet ve dünya ticaretinin aşırı liberalleşmesi sonucunda devletlerarasındaki düşmanlıklar artmıştır. Artan aşırı milliyetçilik beraberinde iki dünya savaşına ve küresel ekonomik krize neden olmuştur. 1945 sonrası sömürgelerin bağımsızlaşması süreci, giderek küresel akışları, mübadeleleri canlandırmıştır. Küresel demokratik yönetim umudu artmıştır, ancak 1950'lerde, Soğuk savaş dünyayı biri ABD diğeri Sovyetler Birliği olmak üzere iki kutba ayrılması bu ümidi ortadan kaldırmıştır ve küresel kargaşa ortamı doğmuştur.

Çağdaş Dönem 1970'den günümüze devam eden bir süreç olup, karşılıklı bağımlılıkların ve küresel mübadelelerin arttığı bir dönemdir.³⁹

Jan Aart, bugünkü anlamıyla yaşanan küreselleşmenin hem eski hem de yeni bir yapı sergilediğini belirtir ve sürecin insanlık tarihi ile olan bağıntısını kesinlikle koparmaz. Ona göre tarihsel süreç üç aşamada incelenebilir. 18.yüzyılakadargeçendönem küreselleşmenin imajının oluştuğu dönem, 1850'li yıllardan 1960'lı yıllara kadar ki dönem küreselleşmenin başlangıcı, 1960'dan başlayıp devam eden süre ise küreselleşmenin etkin olarak kendini gösterdiği hızlandırılmış, modern küreselleşme dönemidir.⁴⁰ Amartya Sen, küreselleşmenin en azından birkaç bin yıllık mazisinin olması gerektiğini belirterek o da küreselleşmenin geçmişle olan bağıntıyı koparmaz. Sen, küreselleşmenin batılılaşmayla ilişkilendirilmesine karşı çıkarken küreselleşme sürecinin ilk zaman diliminde batının önemli bir rol oynadığını da belirtmeyi ihmal etmez. Held, McGrew ve arkadaşları, küreselleşmenin hangi boyutunu inceliyor olurlarsa olsunlar, kavramın tarihsel sürecini dört ayrı periyotta incelemişlerdir: 1. Modern Öncesi Dönem: Başlangıçtan 1500'e kadarki zaman dilimi (premodern), 2. Erken Modern Dönem: 1500-1760 (early modern), 3- Modern Dönem: 1760-1945 (Modern industrial) 4. Çağdaş Dönem: 1945'ten günümüze devam eden süre (Contemporary).⁴¹

³⁹Steger, s.40.

⁴⁰Steger, s.41.

⁴¹ Bülent Günsoy, "Küreselleşme Bir Varoluş Çözümlemesi", Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2006, s.38.

1.1.2.2 Aşırı Küreselleşmecilerin Tarihsel Değerlendirmesi

Aşırı küreselleşmeciler, küreselleşmenin tarihsel sürecini 15.-16. yüzyıl dolaylarından başlatarak incelerler. David J. Keeling, tarihsel küreselleşme sürecinin en fazla 15. yüzyıldan itibaren kapitalist dünya ekonomisinin başlangıcıyla ve dünya üzerindeki coğrafi iş bölümünün, hammaddeye ulaşım imkânlarının, endüstri üretiminin, sermaye dolaşımının artmasıyla birlikte incelenebileceğini söyler.

Roland Robertson, küreselleşme sürecinin 2000 yıllık bir mazisinin olduğunu düşünmesine karşın tarihsel değerlendirmesini 15.yüzyılın başlarından itibaren ele alarak 5 aşamada inceler. 1. aşama; 15. yüzyıl başından 18.yüzyıla kadarki küreselleşmenin oluşum süreci, 2. aşama; 18. yüzyılın ortalarından 1870’li yıllara kadarki küreselleşmenin başlangıç dönemi, 3. aşama; 1870-1920 yılları arası küreselleşmenin yükseliş evresi, 4.aşama; 1920 ile 1960 arası bir mücadele dönemi, 5. aşama; 1960’lı yıllarda başlayan küreselleşme bilincinin giderek artması ile birbelirsizlik evresine geçiş.⁴²

Robertson’a göre, küreselleşmenin oluşum evresi Avrupa’da 15. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın ortalarına kadar geçen süreyi kapsar.⁴³ Bu evrede ulus topluluklaryavaş birşekilde ortaya çıkmış ve orta çağın “ulus ötesi” sistemi çökmüştür. Katolik kilisenin etkinlik alanı genişleyerek birey anlayışları, insanlığa özgü düşünceler ön plana çıkmıştır. 18.yüzyıl ortalarından 1870’li yıllara kadar süren başlangıç evresinde ise, üniter devletler düşüncesi doğrultusunda önemli yön değişiklikleri olmuş; resmi uluslararası ilişkiler anlayışı gelişmiş, birey bilinci oluşmuş, somut bir insanlık anlayışı yerleşmiştir. Uluslararası ve uluslarötesi düzenlemeler yapılmış, iletişime ilişkin yasal sözleşmelerle iletişimle uğraşan aktörler hızla artmıştır. Bu evrede Avrupalı olmayan toplumların “uluslararası topluma” kabulü sorunu çıkmış, ulusçuluk ve uluslararasılık sorunu hissedilmeye başlanmıştır. 1872-1920 yıllarıarası küreselleşmenin yükseliş dönemi olarak kabul edilen evrede “modernlik” sorunu belirtmeye başlamıştır. Ulusal ve bireysel kimliklere ilişkin düşünceler ortaya çıkmıştır. Avrupalı olmayan birkaç toplum, “uluslararası topluma” kabul edilmiştir. İnsanlık hakkında düşünceler uluslararası nitelikte ele alınmaya başlanmıştır. İletişimin küreselleşmesi artmıştır. Bu evrede 1. Dünya Savaşı gerçekleşmiştir. Dördüncü evre olan hegemonya ile mücadele evresi ise 1920 yılı ortalarında başlamış, 1960’lı yılların sonuna dek sürmüştür. Bu evrede yükseliş dönemi sonunda ortaya çıkan baskın küreselleşme

⁴² Abdullah Özkan, **Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye**, 1. Basım, İstanbul, Tasarım Yayınları, 2004, s.18-19.

⁴³ Robertson, Ronald, **“The new global history: History in a global age”**, Cultural Values, 1998, s.348.

sürecinin kırılğan terimlerine dair tartışmalar ve savaşlar yaşanmıştır. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler bu evrede kurulmuştur. Ulusal bağımsızlık ilkesi kabul edilmiştir. Çatışan modernlik anlayışları ortaya çıkmış ve 3. Dünya netleşmiştir.⁴⁴

Son olarak belirsizlik evresi ise 1960 yılı sonunda başlamış, 1990 yılı başında ise krize girmiştir. Bu evrede soğuk savaş sona erip, hak ve özgürlük teması ön plana çıkmıştır. Küresel kurum ve küresel hareketler artmıştır. Kitle iletişim araçlarının sayısı, hızı ve yaygınlığı artmıştır. Çok kültürlülük ve çok etniklik gibi sorunlar bu evrede daha fazla belirmiştir. İnsan Hakları küresel bir sorun haline gelmiş, uluslararası sistem daha fazla akışkanlık kazanmıştır. İnsanlık ve çevreye dair kaygılar bu evrede daha da belirginleşmiştir. Bu bağlamda Roberson'un küreselleşmenin tarihsel sürecini modernleşme ile sınırlayıp, kapitalizmin gelişimi çerçevesinde değerlendirdiği söylenebilir.⁴⁵

Daniel Cohen'de "Globalization and Its Enemies" kitabında küreselleşmenin her zaman insanlık tarihinin bir parçası olduğunu belirtmiş, ancak insan bağımlılıklarının yükselişini en iyi temsil etmesi bakımından küreselleşmeyi 3 net döneme ayırdığında ilk tatmin edici dönem olarak 16. yüzyıla işaret etmiştir. 16. yüzyıl İspanyol fatihleri tarafından büyük ölçüde başlatılan küresel keşif ve genişleme dönemidir. Bu dönemde Avrupa güçleri ile dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan yerel insanlar arasında etkilenmeler ve bağımlılıklar artmıştır. Cohen'e göre küreselleşmenin ikinci oluşumu 18. yüzyılda İngiliz ticari güçlerinin genişlemesiyle ortaya çıkmaktadır. Cohen, bu dönemde ülkelerarası ticarete belirgin bir artış ve dünya üzerindeki insanlaararası teknolojik ve kültürel malların transferinde bir yükselişe dikkat çekmektedir. Cohen, son olarak küreselleşmenin cereyan eden döneminin bilgi çağı ile ifade edilebileceğini, bunun en önemli göstergesinin de yüksek hızdaki bilgi iletişim sistemlerindeki genişleme ve finansal işlemlerdeki artış olduğunu söylemiştir.⁴⁶ Immanuel Wallerstein da küreselleşmenin ancak 500 yıllık bir süreci kapsadığını belirtir.⁴⁷

⁴⁴ Özkan, s.19.

⁴⁵ Özkan, s.20.

⁴⁶ Jessica B. Baker, "A review of Daniel Cohen Globalization and Its Enemies", Cambridge, MIT Press, 2006, s.192.

⁴⁷ William I. Robinson, "Globalization and the Sociology of Immanuel Wallerstein: A critical appraisal", University of California at Santa Barbara, 2011, s.3.

1.1.2.3 Dönüşümsel Yaklaşımın Tarihsel Değerlendirmesi

Dönüşümsel yaklaşımın savunucuları tarihsel incelemelerini 1960 yılı sonrasındaki gelişimler çerçevesinde yapmayı tercih ederler. Tarihsel değerlendirmelerini 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren gözlenen teknolojik gelişmelerin yansımalarıyla gerçekleştirirler ve küreselleşmenin asıl etkilerinin belki de henüz tam olarak yansımadığını, bunların gelecekte yansıyacağını belirtirler.

An Aart Scholte'nin makalesinde yer alan ve günümüzde hızlı küreselleşmenin göstergeleri niteliğinde olan unsurlar aşağıda Tablo 1.2'de izlenebilir. Scholte, 1960 yıllarından itibaren nelerin değiştiğini bu gelişmelerle açıklarken, küreselleşmenin 1960 yılı sonrası hızlandığını da vurgular. Scholte mekansal (teritoriyal) bağımlılığın ortadankalktığına vurgu yapmakta, ekonomik ve sosyal mücadelenin mekan bağımsızlığını (delokalizasyon) ortaya çıkardığını ifade etmektedir.⁴⁸

⁴⁸Jan Aart Scholte, “**Globalization: A Critical Introduction**”, Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan, 2000. s: 59-61

Tablo (1.2) Modern Küreselleşmenin Göstergeleri

Günümüze Ait Hızlanmış Küreselleşme Süreci Göstergeleri

Telefon Hatları (sabit + mobil)	1965’da 150 milyonken, 2000’de 1500 milyona çıktı
Mobil telefonlar	1978 yılında 0 iken, 2004 yılında 1 milyarı aştı.
İnternet Kullanıcısı	1985 yılında 0 iken 2004 yılında 934 milyona ulaştı
Radio	1930’da 57 milyonken 1997’de 2400 milyona
TV	1956’da 75 milyonken 1997’de 1400 milyona
Uluslararası hava taşımacılığı	1950’de 25 milyonken 1996’da 400 milyona
Uluslararası seyahat geliri	1970’de 19 milyar dolardan 1996’da 389 milyar dolara
İhracatı Geliştirme Alanları	1957’de 0 iken 2002’de 3000’e ulaştı
Döviz Rezervleri	1970’de 100 milyar \$ iken 1997’de 1579 milyar \$’a
Günlük döviz işlem hacmi	1973’te 15milyar \$dan 2004’te 1900 milyar \$’a
Yabancıların banka mevduatları	1964’te 20milyar \$dan,1995’te7900 milyar \$’a
Uluslararası Banka Kredileri	1972’de 9 milyar \$dan 2000 yılında 1465 milyar \$’a
Küresel bonoların sigortası	1962’de 0 iken 1995’de371 milyar dolar
Finansal türev karşılığı kontratlar	1971’de 0’ken, 2003’de 197 trilyon \$’a
Dünya’nın Doğrudan Yabancı Yatırım Stoku	1960’da 66 milyar \$ iken, 2002’de 7100 milyar \$’a
Uluslararası ticaret	1960 yılı 629milyar \$ iken,2001’de 7430 milyar \$’ a

Kaynak: David Held, AnthonyMcGrew, David Goldblatt, JonathanPerraton, **Global Transformations: Politics, EconomicsandCulture**,UK, PolityPress, 2000, s.10

1.1.3 Küreselleşmeyi Hızlandıran Anahtar Faktörler

Küreselleşmeyi şekillendiren faktörleri ve olayları anlayarak, küreselleşme süreci ile ilgili tartışmaları ve tarihsel süreci daha iyi kavrayabiliriz. Bu nedenle küreselleşmeyi, küreselleşmenin gelişimini çeşitli toplumsal etki alanlarında nispeten kısa bir sürede yayılarak ileriye iten ekonomik, politik, teknolojik, sosyo-kültürel ve çevresel gelişimlerin anahtar dönüm noktalarını belirleyerek tanımlayabiliriz. Bu bağlamda önemi belirtilen ya da birbiriyle ilgili olan 5 farklı bakış açısını şu şekilde belirtebiliriz:

kapitalizm, teknoloji, politikalar, toplumsal ve kültürel hayat. Karmaşıklığı engellemek adına diğer pek çok sayıda anahtar dönüm noktası sınırlandırılmıştır. Bu elbette diğer faktörlerin, aşamaların ve gelişmelerin küreselleşmeyi etkilemediği anlamına gelmemektedir. Küreselleşmenin temelini oluşturan anahtar dönüm noktalarının seçimi, bizim çok boyutlu, çoğulcu yaklaşımımıza sadece bir örnek teşkil ederek bize yardımcı olur.

1.1.3.1 Teknolojik Gelişmeler

Teknolojik gelişmeler, özellikle ulaştırma ve iletişim alanındaki yenilikler küreselleşmenin ikinci dalgasının oluşumu açısından ilk sırayı alır. Langhome'a göre, küreselleşmenin ilk birleşme noktası endüstri devriminin ikinci aşamasından daha geriye, James Watt'ın buhar makinesini keşfettiği 1765 tarihine dayandırılabilir. Langhome, küreselleşmenin gelişimini kuvvetlendiren teknolojik yenilikleri üç aşamaya ayırır. İlk aşama, buhar makinesinin kara ve deniz taşımacılığına uygulanması ve elektrikli telgrafın icadı şeklinde karakterize edilebilir. Buharlı gemiler ve buharlı lokomotifler ulaşım harcanan zamanı azaltarak üretim hacminin artmasını desteklemiştir. Buhar gemileri 1807 yılında icat edilmiş olmasına karşın, başarılı olarak test edilmesi ancak 1925 yılında mümkün olabilmıştır. Yolların imarı ile şehirler, ülkeler ve kıtalar birbirlerine bağlanmış, ulaşım hızı artmıştır. Ayrıca endüstriyel faaliyetlerin kapsadığı coğrafi saha genişlemiş, hem malların hem de insanların bir yerden diğer yere transferinde artışlar gözlenmiştir. 1830-1850 yılları arasında GausWeber ve Morse tarafından bulunan ve geliştirilen elektrikli telgraf sayesinde iletişim ile nakliyat birbirinden ayrılmıştır.⁴⁹

Buluşlar sayesinde alanlararası zamanın ve mesafe farkının belirgin olarak kısılması, teknolojik küreselleşmenin tarihsel gelişiminde ilk dönüm noktasını teşkil etmiştir. Zaman-mekan yakınlaşması sayesinde ulus devletler gerek kendi ülkelerinde gerek uzaklarda meydana gelen olaylardan daha hızlı bir şekilde haberdar olma ve bu olaylara tepki verme olanağına kavuşmuşlardır. Özellikle zaman dilimlerinde standartlaşmaya gidilmesi ve milli gazetelerin ortaya çıkışı bu konuya yönelik iyi birer örnektir. Bu gelişmeler en fazla ulus-devlet üzerinde etki yapmasına karşın, gelişmelerin uluslararası ticaret ve bağlantıları kolaylaştırması hususunda da önemli etkileri gözlenmiştir. Teknolojik homojenlik aşamalarının sonucu olarak, ulus devletler ticari faaliyetlerini daha önce hiç olmadığından çok daha geniş coğrafi bölgelere açılabilme imkânına erişmişlerdir. Uluslararası standartların belirlenmesiyle, mesela

⁴⁹ Hasan İçel, "Küreselleşme ve Unutulan Kültür Değerlerimiz" Farklı Yönleriyle Küreselleşme, (Ed.) Mustafa Talas, S. Salih Bildirici, İstanbul, Sosyoloji Doğu Kütüphanesi, 2008, s.64.

Greenwich meridyenine göre milletlerarası saat ayarının kabulüyle uluslararası faaliyetler için zamanlama ve iletişim konuları geliştirilmiştir.⁵⁰

İkinci aşama, İkinci Dünya Savaşı esnasında Alman Mühendislerce roket itmesinin bulması ile birlikte başlamıştır. Savaş sonrası SSCB ve US arasındaki şiddetli teknolojik rekabet, roket ve uydu teknolojilerindeki gelişimi hızlandırmıştır. Uzaya roket fırlatılabilmesi ile dünyamızın yörüngesine uydu yerleştirilebilmesi imkânını doğmuş, elverişli uyduların dünyanın etrafında dönmesi ile birlikte güvenli iletişim sistemleri insanlık tarihinde ilk kez kurulmuştur. Daha önce telefon iletişimi mümkün olmasına karşın bağlantı kalitesi çok düşük olduğu ve iletişimin daha çok yakın bölgelerle kurulması söz konusuysa, uydu iletişiminin getirilmesi ile birlikte uluslararası iletişim imkânları gelişmiştir.

Teknolojik gelişmede son aşama bilgisayarın bulunması ile yaşanmaya başlanmıştır. 1942 gibi çok erken bir tarihte bulunmasına rağmen, ilk bilgisayarın kapasitesi sıradan bir hesap makinesinin yapabildiklerini aşabilmesi çok güçlü. 1971 yılında Intel tarafından mikroçipin bulunması ile birlikte bilgisayarda hız, hacimsel genişleme ve verimlilik gibi konularda gelişmeler sağlanmıştır. Mikroçipin bulunuşu da elektrikli telgrafın bulunduğu dönemdeki benzer etkiyi göstererek küreselleşmenin gelişiminde önemli bir anahtar dönüm noktası kabul edilmiştir. Mikroçip, günümüz bilgi ve iletişim teknolojilerinin temelini oluşturmuştur. Bilgi ve teknolojik alandaki yenilikler zaman ve mekânda yakınlık şeklinde benzer bir gelişime yol açmış, mikroçip üstünde yapılan çalışmalarla daha da ileri buluşların gerçekleştirilmesi internet ve diğer bilgisayar iletişim sistemlerinde gelişimi sağlanmıştır. Böylelikle internet ve bilgisayarın küresel anlamda daha yaygın kullanımını söz konusu olmuştur. Daha da önemlisi, bilgisayar teknolojisinin ve mikroçipin yenilenmesi, küresel bilgi ağlarının küresel finansal sermaye piyasasının donanımı gibi fonksiyona sahip olmasını sağlayan bir yapıya bürünmesine imkân vermiştir. Langhome'a göre bilgisayarın bulunuşu ve geliştirilmesi küreselleşmenin bugünkü aşamasını belirlemiştir. Ayrıca konteynır taşımacılığı ve yolcu uçağı gibi sevkiyat teknolojisindeki buluşlarda küreselleşme sürecine göz ardı edilmeyecek kolaylıklar sağlamıştır.⁵¹

⁵⁰ İçel, s.65-66.

⁵¹ İçel, s.66.

İkinci Dünya Savaşının bitiminden itibaren, yerkürede bir yerden diğer yere taşınan insan sayısı ve malların nakil miktarı dramatik bir şekilde artmıştır. Uluslararası yolcu uçaklarında ve ulaştırmada hızlı büyüme biraz daha uzun bir sürece yayılmış olmasına karşın, büyümedeki yoğunlaşma 1970’li yıllarda daha fark edilebilir hale gelmiştir. Bu gelişmeler aynı zamanda mikroçipin tanıtıldığı döneme denk düşmektedir. Langhorne analizinde, küreselleşmenin gelişiminde teknolojinin inandırıcı rolünü bizlere net olarak sunmuştur. Konu ile ilgili tartışması daha çok deterministik bir yapıdadır. Langhorne, teknolojinin güçlü rolünü vurgulamasının yanı sıra, diğer faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini belirtmiş, bütün bu unsurların topyekûn olarak küreselleşmenin gelişimde anahtar rol oynadığını vurgulamıştır.⁵²

1.1.3.2 Sosyokültürel Gelişmeler

Sosyo-kültürel unsurlarda yaşanan önemli gelişmeler de küreselleşme sürecinde etkili olmuştur. Özellikle 1960’lı yılların sonlarına doğrusosyo-kültürel alanda belirgin değişimler yaşanmıştır. Hipi felsefesi kuşağının ortaya çıkması, Anti-vietnamitirazları, cinsel devrim, kadının erkeklerle eşit haklar edinmesi yönündeki hareketler, siyahlar, gayler, azınlıklar buzulun görünen kısmındaki bazı unsurları temsil etmekteydi. Bu duruma ek olarak, çağdaş ve popüler kültüre dayalı sanat, post- modern kültüre doğru olan değişimi belirginleştirmişti. Bütün bunları hesaba kattığımızda küreselleşmenin sadece ekonomik, politik ya da teknolojik gelişimden ibaret olduğunu düşünmemiz doğru değildir. Günlük hayatımızda medyanın yükselen etkisi bizim sadece dünyayı anlama biçimimizi ve tüketimimizi değiştirmemiş, aynı zamanda yerel kültürlerimizi hatırı sayılır ölçüde etkilemiştir. Kötümser görüşe sahip olanların değerlendirmelerine göre kültürel anlamda; Amerika ve onun bir parçası olarak Hollywood, geleneksel olanın pahasına (uğruna) küresel kültürü oluşturmuştur.⁵³

1950’li yıllarda televizyonla tanışma sonrasında insanların özellikle günlük hatalarında önemli değişiklikler gözlenmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki buluşlar, elektronik posta ve sohbet odaları (chat-box) ile çoğu insanın yaşam biçimi değişmiştir. İnsanlar arasında ne kadar mesafe olursa olsun teknolojik olanaklar sürdüğü müddetçe bireyler birbirleriyle iletişim kurmaya devam edebilmiştir. Zaman ve mekânlar arası mesafede kısalma söz konusu olmasıyla, dünya sadece daha küçük hale gelmemiş, aynı zamanda internet gibi bir buluşla eş zamanlı olarak hayatımızda

⁵² İçel, s.67.

⁵³ İçel, s.80.

yeni alanlar oluşturarak farklı bir boyut kazandırmış ve yaşamımızı şekillendirmiştir. Bu nedenle Castells'de bu zaman dilimini bilgi çağı olarak işaret etmiştir. BBC WORLD, CNN veya Aljazirah gibi uluslararası ve küresel medya ağlarının ortaya çıkması ve ayrıca milli ve mahalli medyanın, küresel medya ağları ile bağlantılı oluşu dünyanın her bir köşesinden güncel haberlerin bize ulaşmasını sağlar. İnsanlar her nerede yerleşik olurlarsa olsunlar hayatları medya aracılığı ile dünyanın geri kalanı ile bağlantılı konuma gelmiştir. Neticede dünya giderek daha fazla küresel bir köy haline gelmiştir.

Küreselleşme, mahalli kültürlerde insanları sadece Amerikanlaşmaya sevk etmemiş; aynı zamanda göçmenlikler, turizm, ya da öğrenci değişimleri yoluyla kişiler arası kültürel değişimi de arttırmıştır. Çoğu türdeş toplumlar, farklı kültürel geçmişlere sahip insanların bir arada yaşadığı çok kültürlü toplumlara dönüşmüştür. Tabi çok kültürlü toplumlara doğru bir dönüşümün hiçbir problem yaşanmadan gerçekleşeceği de söylenemez. Örneğin aşırı sağ politik partilerin ortaya çıkması, kültürler de ayrımcılık ve hatta etnik arbedeler (ayaklanmalar), mahalli seviyedeki sosyo-kültürel entegrasyonun sorunlu yanları olarak izah edilebilir.⁵⁴

Finansal sermayenin ve ürünlerin dünyanın bir yerinden diğer yerine rahatça hareket ettiği bir ortamda göçmenlik hukukunun oldukça sıkı duruma getirilmesi küreselleşmenin zıttı bir tutum olarak gözükmektedir. Bu açıdan sosyokültürel faktörler sadece küreselleşme sonucunda meydana gelen değişimler değildirler. Küreselleşme sürecine neden olabilecekleri gibi sürece engel de olabilirler. Bununlabirlikte, işsizlik, gettoların oluşumu ve diğer pek çok faktörler üzerinde sosyoekonomik faktörler ayrıca kati bir rol oynar.

1.1.3.3 Politik Gelişmeler

Kapitalizmin ortaya çıkışı ile teknolojik gelişmeler arasındaki etkileşim her ne kadar küreselleşmenin şekillenerek belirmesinde temel teşkil etse de, politik gelişmelerin küreselleşme süreci üzerindeki etkisi de göz ardı edilemez. Hükümetlerin özel teşebbüsü şekillendirme veya sınırlandırma imkânına kavuştuğundan beri, küreselleşme aynı zamanda politik süreçteki önemli gelişimleri de kapsamaya başlamıştır. Örneğin, Büyük Britanya 19. yüzyılın ortalarında önemli politik ve ekonomik güç olarak serbest ticaret politikalarına ve laissez-faire'ye sıkı sıkıya bağlıydı. Bu politik gidişat uluslararası ekonomik faaliyetlerin genişlemesine yol açtı. Sonuç olarak diğer ülkelerinde birbirleriyle olan ticareti arttı. Bu

⁵⁴ İçel, s.82.

durum bir yandan ülkelerin Gayri safi yurt içi hâsıllarını arttırarak büyümeyi sağlamış diğer yandan da küresel gayri safi hâsılanın artmasına yol açmıştır. Buna ek olarak ülkelerin uluslararası üretim zincirleri ve ağları genişlemiştir. Bu durum dünya ekonomisinin ortaya çıkmasına temel teşkil etmiştir. Bununla birlikte 1. Dünya Savaşından sonra, pek çok ülkenin milli ekonomisi yeniden inşa edilmiştir. Savaş sonrasında çoğu hükümet milli ekonomisini güçlü bir şekilde oluşturmak ve ekonomik bağımlılığı azaltmak konusuna odaklanmak zorunda kalmıştır. Maden ocakları, demir yolları vb. alanlar devletleştirilmiş, milli ekonomiyi korumak adına gümrük engelleri arttırılmış ve finansal işlemlere, spekülasyonlara çeşitli yasal sınırlamalar getirilmiştir. Özellikle, bu kamulaştırma süreci İkinci Dünya Savaşından sonra BrettonWoods anlaşmasının yürürlüğe konularak finansal işlemlere ve spekülasyonlara birkaç sınırlamanın getirilmesiyle ve ayrıca bir miktar milli likiditenin doğrudan doğruya kamu bankalarında tutulan altın stoklarına bağlanmasıyla cereyan etmiştir.⁵⁵

Bunun yanı sıra, ülkeler başka savaşların çıkmaması için uluslararası işbirliği sağlamanın da önemli ve gerekli olduğunu anlamışlardır. Uluslararası kuruluşların varlığı yeni olmamasına karşın; mesela 1865 yılında uluslararası tele-iletişim birliği, 1874 yılında uluslararası telgraf birliği ve 1874 yılında da uluslararası posta birliği oluşturulmuştu; uluslararası ve uluslararası pek çok örgüt 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulmuştur. Birleşik Milletler 1945 yılında kurulmuştur. Birleşik Milletlerinkurulmasından önce endüstrileşmiş çoğu ülke Bretton Woods anlaşmasını imzalamıştı (1944). Bu anlaşma uluslararası para politikaları sisteminin kurulmasını sağlamıştır. 1946 yılında uluslararası para fonu IMF kurulmuş, ardından kısa bir süre sonra 1947 GATT ve Dünya Bankası kurulmuştur. 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1960 OPEC ve 1961 OECD oluşturularak uluslararası ve uluslararası politik, ekonomik işbirliği yoğunlaşarak artmıştır. Sadece ekonomik ve politik güçlerle ilgili konular değil, küresel politikaların gelişimini sağlayan örgütler de kurulmuştur. 1945 yılında UNESCO'nun, 1946 yılında UNICEF'in kurulması veya Greenpeace gibi çeşitli uluslararası grup organizasyonlarının oluşturulması bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu gibi örgütler daha çok insan hakları, küresel iklim değişikliği gibi sosyal, kültürel ve çevresel konulara dikkat çekmektedirler. Bu uluslararası ve uluslararası üstü organizasyonların oluşturulması; küresel toplum, kültür ve çevre politikalarının oluşturularak altının çizilmesi adına önemli rol üstlenirler. 1992 yılında küresel çevre

⁵⁵ İçel, s.90.

değişimi konusunda yapılan Rio Konferansı bu konuya iyi bir örnek olarak verilebilir.⁵⁶

1.1.3.4 Ekonomik Gelişmeler

Günümüzde küreselleşme adına yapılan tartışmalar, bu olgunun tarihsel zamanlamasını yapabilmek için sert çatışmalar şeklinde cereyan etmektedir. Bazı küreselleşme kuşkucuları endüstri devrimini küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul ederken diğerleri Colomb'un, 12 Ekim 1492 Amerika'yı keşfi ile başlayan Avrupa kolonileşme dönemini vurgulayarak konuyu irdelemektedirler. Vasco de Gama'nın sefere çıkması ve Latin Amerika'nın İspanyol fatihlerce ele geçirilmesiyle yeni bir çağ açılmıştır.⁵⁷

Küreselleşme sürecinin tarihsel zamanlamasına ilişkin farklı bakış açılarının varlığına rağmen küreselleşmenin ekonomik dürtüler ile ilerlediği rahatlıkla görülebilmektedir.⁵⁸ Bugün tartışılan anlamda küreselleşme önceki dönemlerden net olarak ayrılabilir, zira uluslararası ticaretten ziyade kapitalizm üzerine kurulmuştur. Kapitalizm; emek ilavelerindeki artık hâsılanın değerini belirleyerek üretim sistemi yolu ile sermayenin birikim süreciyle ilgiliydi. Üretim aşaması esnasında sadece emeğin parasal değeri yarattığı ifade edildi, oysa diğer ekonomik sistemler de üretken ve üretken olmayan emek arasında bir ayrım yapılmamaktaydı. İçeriğe göre meydana getirilen maddi olan ve maddi olmayan kullanım değeri sadece emek tarafından üretilmektedir. Çünkü emek ilaveleri istihdam edilmiş sermayenin değerini belirler, verimli emeği kullanarak sermayeyi bir araya getirmek mümkündür. Emeğin ücreti gibi bir konu eski ekonomik sistemlerde dikkate alınmıyordu. Kapitalizmi diğer ekonomik sistemlerden ayıran bir diğer özelliği, sermayenin yeniden yatırımı yolu ile verimli olmayan (üretken olmayan) birikimle de bağlantılı olmasıdır. Eski ekonomik sistemlerde, sermaye yatırımları ve sigorta gibi konular geniş ölçekte ele alınmadı. Artık para yeniden yatırıma kullanılması yerine ya daima korundu ya da saygın binaların, kiliselerin boyamaların, süslemelerin yapımına harlandı. Eğer bir kişi kapitalizmle daha önceki ekonomik sistemleri hesaba katarak farkı gözetirse, küreselleşme konusu kapitalizmin ortaya çıkışından öncesiyile tarihlendirilemeyecektir. Örneğin Hollandalı ve İngiliz Kolonilerine ait şirketlerin, ilk küresel ticari ağlarının kurulumu ve genişlemesi sermayenin yeniden yatırımı, özel sahiplik ve ticari sigorta gibi bir sistem olmaksızın mümkün olamazdı. İlk tarihsel dönüm noktası sömürgeciliğin başlangıcını sembolize eden Amerika'nın keşfidir. İkinci dönüm noktası

⁵⁶ İçel, s.91.

⁵⁷ Fatma Karakuş, Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politikalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Örneği, **Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2006, s.34.

⁵⁸ Antonio Negri and Michael Hardt, **"Empire"**, Cambridge, Harvard University Press, 2000.

olarak, çok uluslu şirketlerin ortaya çıkışı dünyanın dominant ekonomik sisteminde kapitalizmin erken kuruluşunun bir sembolü olarak kabul edilebilir. Bu Hollandalı birleşik doğu endüstri şirketinin (VOC) 20 Mart 1602 yılında kurulması ile gerçekleşmektedir. Bu ticari organizasyon sadece uluslararası olarak işletilmemiş, aynı zamanda dünyanın çeşitli yerlerinde çalışan yüzden fazla ticari gemiden ve binlerce istihdam edilmiş kişiden oluşmuştur.⁵⁹

Rennen ve Martens’a göre çağdaş ekonomik küreselleşmenin başlangıcı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Bretton Woods Konferansı ile oluşturulan yeni uluslararası düzenin aşamalı olarak ortaya çıkması sürecine dayanır. Dünyanın Kuzey yarım küresindeki önemli güçler olan ABD ve Büyük Britanya, (1918-1939) iki savaş arası dönemde ülkelerin uyguladıkları politikaları tersine çevirmişlerdir. BrettonWoods Konferansına katılan ülkeler hem uluslararası ticareti geliştirme yönünde kesin bir mutabakata varmış hem de uluslararası ekonomik faaliyetler konusunda bağlayıcı kuralları belirlemişlerdir. Ayrıca, her ülkenin parasının, ABD dolarının sabit altındegerine bağlandığı daha istikrarlı bir döviz kuru sisteminin oluşturması kararlaştırılmıştır. Ülkeler konferansta alınan kararlar çerçevesinde kendi sınırlarının geçirgenliğini kontrol etmekte özgürdüler. Bu durum, ülkelerin kendi siyasi ve ekonomik gündemlerini belirlemelerine olanak tanımaktaydı. BrettonWoodskonferansı ile üç yeni uluslararası örgütün temelleri atılmıştır. Uluslararası ekonomik sistemin yönetimi için Uluslararası Para Fonunun (IMF) kurulması kararlaştırılmıştır. Avrupa’nın savaş sonrası yeniden inşası için kredi verme görevini üstlenecek olan Uluslararası Yeniden İnşa ve Gelişme Bankası kurulmuş fakat daha sonra 1950 yılına gelindiğinde, bankanın amacı gelişmekte olan ülkelerdeki çeşitli sanayi projelerine fon sağlayacak şekilde genişletilmiştir ve adı “Dünya Bankası” olarak da değiştirilmiştir. Üçüncü kuruluş ise 1947 yılında çok taraflı ticari anlaşmalar yapmak ve uygulamakla görevlendirilen bir ticaret örgütü olarak “(GATT) Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması” oluşturulmuştur. GATT yerine 1995 yılında “Dünya Ticaret Örgütü” kurulmuştur. BrettonWoods düzeni, bazı kişilere göre “*denetim altındaki kapitalizmin altın çağı*” olarak nitelendirilen dönemin ortaya çıkmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Tam istihdam ve refah devletin genişlemesi uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki söz konusu devlet denetim mekanizmaları sayesinde olmuştur.⁶⁰

⁵⁹ Karakuş, s.35-36.

⁶⁰ Karakuş, s.38.

1970 yılında Bretton Woods sistemi çökmüş, yeni küresel ekonomik düzenin doğum sancıları olarak belirtilen yeni bir sisteme yönelik eğilim artmıştır. 1971 yılında altına dayalı sabit kur sisteminden vazgeçilmiştir. 1970-1980 arası dönemde yüksek enflasyon, yüksek işsizlik, büyük oranda kamu kesimi açığı ve OPECin dünya petrol arzının önemli bir bölümünü denetleyebilme gücünden kaynaklanan, iki adet enerji krizi biçimindeki küresel ekonomik istikrarsızlık dönemi yaşanmıştır. “liberalleştirilmesi” ile ilişkilendirmişlerdir. Bu yeni neoliberal ekonomi düzeni, 1989-91 yılında Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’da komünizmin çökmesiyle dahada meşruluk kazanmıştır. Bu tarihten itibaren ekonomik küreselleşmeye ilişkin önemli üç gelişme; ticaret ve finansmanın uluslararasılaşması, ulus ötesi şirketlerin gücünün artması ve IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi uluslararası ekonomik kuruluşların etkinliğinin artması olmuştur.⁶¹

1.1.3.4.1 Dış Ticaretin Serbestleşmesi

İkinci Dünya Savaşı öncesi, ülkelerin uluslararası ticaretteki uygulamalara yönelik yoğun korumacı politikalar izledikleri bir dönem olmuştur. Dolayısıyla bu durum ticarete haksız rekabet koşullarını doğurmuştu. Sanayileşmiş ülkeler, kısıtlamalara karşı dünya pazarında rekabetçi bir ortam meydana getirmek ve Dünya ticaretinin gelişimini sağlamak amacıyla, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması “GATT” kurallarını kabul ederek uygulamaya koymuşlardır. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması Örgütü (GATT), Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ve tarife dışı engellerin azaltılmasını hedeflemiştir.⁶²

BrettonWoods Konferansı sonrasında kurulan GATT (1947), dünya ticaretinde serbestleşmeyi sağlayabilmek için bugüne dek 9 ayrı ticaret görüşmesi (round) düzenlemiş ve her görüşme çeşitli anlaşmalar imzalanarak neticelenmiştir. 1947 yılında Cenevre’de başlayan orijinal görüşmeleri sırasıyla; 1949 yılında AnnecyRoundu, 1951 yılında Torquay Raundu, 1956Cenevre Roundu, 1960-1962 DillonRoundu, 1964-1967 Kennedy Roundu, 1973-1979 Tokyo Roundu, 1986-1993 Uruguay Roundu takip etmiştir. ⁶³Son olarak da 2001 yılında başlayan Doha Roundu görüşmeleri halen devam etmektedir.

⁶¹Steger, s.61-65.

⁶² Mete Bilgiç, **GATT Kuruluşları ve Uruguay Roundu Kapsamında Uygulanan Devlet Yardımları ve Sübvansiyonlar**, Ocak 1999, KOSKEB, s.15-16.

⁶³ Nil Karaca, “**GATT’dan Dünya Ticaret Örgütüne**”, Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Merkezi”, 2009, s.16.

GATT bünyesinde yapılan ticaret anlaşmalarıyla tarife oranlarının azaltılması konusunda çalışmalar başlangıçta yoğunluk kazanmış, daha sonraları ise anti- dumping ve tarife dışı önlemler konularında çalışmalar devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda gümrük tarife oranı ortalama olarak %40 iken, bu oran yılında Avrupa Birliği Topluluğunda %7.8, ABD’de 6.2, Japonya’da %8’e kadar çekilmiştir.⁶⁴

Uruguay müzakereleri, GATT çevresinde yürütülen 8. görüşme olup, en kapsamlı ve geniş hedefli müzakeredir. 109 ülkenin katıldığı görüşmede, tarifelerin serbest bırakılması ile ilgili eski anlaşmalar gözden geçirildiği gibi, yeni önemli konularda gündeme gelmiştir. 1993 yılında sonuçlanan ancak 1994 yılında imzalanan anlaşma olumlu veya olumsuz yönden bir çok ülkeyetkilemiştir.⁶⁵Uruguay görüşmeleri sonucunda imzalanan Nihai Senet ile getirilen yeni düzenlemeleri başlıklarla ifade edecek olursak; gümrük tarifelerinde indirimler, tarım sektörü, hizmet sektörü, dokuma ve giyim, entelektüel haklar, anti-damping, devlet yardımları, koruma tedbirleri, kamu ihaleleri, Dünya Ticaret Örgütü’dür. Özellikle mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına mani olan kurallar ortadan kaldırılıp, uluslararası kurallar tayinedilmiştir. Nihai senet ile dünya ticaretinde gelişme ve serbestleşme sağlanırken, aynı zamanda sübvansiyonlar, anti-damping, marka ve patent anlaşması gibi yeni kurallar da kabul edilmiştir. Ayrıca, 1994 Uruguay Roundu sonucunda GATT’ın yerine Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulması kararlaştırılmıştır. 1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü daha kapsamlı bir faaliyet ağına kavuşmuştur.⁶⁶

Uruguay Round’u sonrasında, 2001 yılında Doha Kalkınma görüşmeleri başlatılarak, Dünya Ticaret Örgütü’nün yatırımları doğrultusunda çok taraflı yatırım anlaşmasının hazırlanması istenmiş, Uruguay görüşmelerinde mutabakata varılamayan (MAI) anlaşması tekrar gündeme getirilmiştir. DTÖ tarafından hazırlanacak yatırım anlaşması, uluslararası ticaretin gelişimi içinsadece doğrudan yabancı yatırımlara yönelmiştir.⁶⁷

Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği, OECD vb. kuruluşlar ve yürürlüğe konulan çeşitli anlaşmalarla dünya üzerinde entegrasyonun sağlanmasını amaçlanmaktadır. Aslında küreselleşme süreciyle işletmelerin dünya üzerinde herhangi bir

⁶⁴DPT, Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu), T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayını, No: DPT:2374-ÖİK:439, Ocak 1995, s.7.

⁶⁵Nusret Ekin, **Küreselleşme ve Gümrük Birliği (Çalışma Yaşamında Dönüşüm: Çelişkiler ve Fırsatlar)**, 2.Baskı, İstanbul, 1999, İ.T.O Yayınları, Yayın No:1999-47, s.74.

⁶⁶Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, 3.Baskı, İstanbul, 2002, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 5, Ekonomi:1, s.120-126.

⁶⁷Filiz Giray, **“Çok Taraflı Yatırım Anlaşması MAI ve Alternatif Öneriler Üzerine Değerlendirme”**, Bursa, Minevra Ofset, 2003, s.5-6.

kısıtlamaya maruz kalmadan yani tek bir pazar anlayışı içerisinde faaliyet gösterebilmelerine olanak sağlamak için ülke yönetimlerinin gümrüklerini daha geçirgen bir yapıya dönüştürmeleri hedeflenir. Böylelikle gelişmiş ülkelerin oluşturdukları kuruluşlar ve onların gerçekleştirdikleri düzenlemeler uluslararası ticareti gün geçtikçe daha daserbest hale getirmektedir.⁶⁸

Ekonomik küreselleşme çoğu kez serbest ticaret ile ilişkilendirilir ancak unutulmamalıdır ki ticaretin uluslararasılaşması finansal işlemlerdeki serbestleşme ile birlikte olmuştur. Temel unsurları arasında faiz oranlarının serbest bırakılması, kredi denetimlerinin kaldırılması, devletin mülkiyetindeki bankaların ve finans kuruluşlarının özelleştirilmesi bulunur. Finansal ticaretin küreselleşmesi, daha az kısıtlama ve daha fazla yatırım imkânına fırsat tanıyarak ve ayrıca finans sektörünün çeşitli bölümleri arasındaki akışlarınarmasını sağlayarak küreselleşmeye hız kazandırmıştır.⁶⁹

1.1.3.4.2 Sermaye Hareketlerinin Serbestleşmesi

Batı ülkeleri 1970’li yıllara kadar sermaye hareketleri ve döviz kuru üzerinde katı bir kontrol anlayışı ile hareket etmişlerdir. Bunun temelinde İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomilerin yeniden yapılandırılması düşüncesi vardır. Bretton Woods Konferansı sonrasındaki sistemde sermaye hareketleri büyük ölçüde resmi borçlanma niteliğindeydi ve genellikle plan, proje veya ulusal ekonomilerin temel dengesizliğinden kaynaklanan finansman ihtiyacını karşılamaya yönelik işlemler şeklindeydi. Bu nedenle, bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin uluslararası mali piyasalara girişleri sınırlı kaldığıgibi gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketleri de sınırlı düzeydeydi.⁷⁰

İkinci Dünya Savaşından 1970 yılına kadar geçen sürede uygulanan yeni teknolojilerin üretimde verimliliği arttırması, hammadde fiyatlarının ucuzlaması, Dünya Bankası tarafından yapılan yardımlar ve BrettonWoodskonferansınca alınan kararlar çerçevesinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yapılan uluslararası kurumsal düzenlemeler sonucunda söz konusu ülkelerdeki refah düzeyleri artmıştır. Ancak 1970 yılından itibaren, gelişmişülkelerde, kullanılan teknolojilerin emeğin verimliliğini arttırma kapasitesi düşmüş, hammadde fiyatları artmış ve dolayısıyla kar oranları azalmıştır. Karlılığın

⁶⁸ Hasan Tağraf, “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, **C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı2, 2002, s.34.

⁶⁹ Steger, s.67-69.

⁷⁰ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devlet**, İstanbul, İTO Yayınları, No: 2004-69, 2004, s.195.

azalması büyüme oranlarının düşmesine neden olmuştur. BrettonWoods konferansında planlanan dünya ekonomisinin yeni yapısı ve bu doğrultuda tasarlanan uluslararası sermaye hareketleri 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizi taşıyamayarak çökmüştür. Sistemin çöküşü sonrası dünya ekonomisinde ve uluslararası sermaye hareketlerinde önemli değişimler meydana gelmiştir. BrettonWoods sisteminin çöküşü sonrasında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi süreci başlamıştır. Küreselleşme sürecini etkileyen en temel unsur, uluslararası sermayenin artan hareketliliğidir. 1970’li yılların ikinci yarısında başlayan kriz ile birlikte gelişmiş ülkelerdeki yatırımcılar reel yatırımlardan kaçarak, finansal yatırımlara yönelmişlerdir.⁷¹

Sermaye hareketlerinin hızlanması sürecine etki eden bir diğer unsur da gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyacının artmasıdır. Özellikle 1970- 1980 yılları arasında yaşanan iki petrol krizi ile birlikte petrol fiyatlarının ani aşırı yükselişi, petrol ihraç eden ülkeler ile petrol ithal eden ülkeler arasında gelir dengesizliklerine neden olmuştur. Bu fiyat yükselişleri sonucu petrol ithal eden ülkeler ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kredi temin etmek zorunda kalmışlar, petrol ihraç eden ülkeler ise elde ettikleri gelirleri dünyaya plase etme çabası içine girmişlerdir. Bu durum sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sürecini hızlandırmıştır.

1980 yılının başından itibaren gelişmekte olan ülkelerin dış borç ödemelerinde sorunlar yaşamaya başlamaları, bu ülkelerin kamu açıklarını hızla büyütmiş ve makro dengeleri bozmuştur. Böylelikle dünyada bir ekonomik yavaşlama baş göstermiş, uluslararası faizler ise hızla yükselmiştir. Bu şekilde başlayan kriz, gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret açıklarının giderek artması ile daha da derinleşmiştir. Gelişmekte olan ülkeler, dış şokların etkisini azaltmak için yurtdışından borçlanmak yerine, dış kaynağın doğrudan yabancı yatırım ve portföy yatırımları şeklinde ülkeye girişini teşvik edici politikalar uygulamaya başlamışlardır.⁷²

Yaşanan krizler iktisat politikalarında büyük değişimlere yol açmıştır. Keynezyen talep yönetimine dayalı ekonomik politikalar önemini kaybederken, neo-liberal ekonomik politikaların itibarı yükselmeye başlamıştır. 1990’lı yılların başına gelindiğinde, birçok OECD ülkesi sermaye kontrollerini ortadan kaldırmış döviz kurları sabitleştirilmiş, finansal küreselleşme yolunda önemli adımlar atılmıştır. Para ve sermaye dolaşımı serbestleştirilmiş,

⁷¹ Şeyda İnandım, “Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ile Reel Döviz Kuru Etkileşimi: Türkiye Örneği”, TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Kasım 2005, **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, s.8-9, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/seydainandim.pdf>, 24.12.2014.

⁷² İnandım, s.9.

işletmelerin dünya üzerinde diledikleri gibi yatırım yapmalarına olanak sağlanmış ve bunun sonucu olarak da çok uluslu şirketler ortaya çıkmıştır.Çok uluslu şirketlerin dünya ticaretindeki payı gittikçe artmıştır.⁷³

Dünya Ticaret Örgütü, 1980’li yıllardan itibaren yeni küresel düzen içinde bir yandan AB, diğer yandan NAFTA ve benzeri bölgesel blokların oluşması karşısında “Çok Taraflı Yatırım Anlaşmasını” (MAI) düzenleme gereğini hissetmiştir. Sermayenin serbest hareketinin sağlanması yönünde 1995 yılından itibaren görüşölmeye başlanan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI), uluslararası yatırımları belirleyen yasaların liberalleşmesi, yatırımların korunması ve dolayısıyla küreselleşmenin yaygınlaştırılması amacıyla çok yönlü bir çerçeve anlaşmasıdır.

21. yüzyılın anayasası olarak nitelendirilen MAI’nin amaç ve hedeflerine bakıldığında iki konu dikkat çeker. Bunlardan ilki, uluslararası sermaye işlemlerinde şeffaflık ve eşitliğin sağlanmasıdır. İkincisi ise, ulusal sorunların çözümünde çok uluslu sermayenin bir araç olarak kullanılmasıdır. Bu amaçlara yönelik hedefleri de kısaca 3 noktada toplayabiliriz: Sermaye hareketlerine konan ve konabilecek tüm sınırlamaları kaldırmak, kar transferlerini kolaylaştırmak, yabancı işletmelerin üretim biçimlerine yönelik sınırlamaları kaldırmak, hükümetlerin ölkelerin kalkınma stratejileri için bile olsa kendi yatırımcılarının faydasını arttıracak yönde bir uygulamaya gitmelerini engellemek.

MAI oluşumuna yönelik farklı tepkiler halen süregelmektedir. OECD’ye bağlı ulusal devletler, işveren ve işçi örgütleri MAI’yi değişik yönleri ile tartışmakta ve eleştirmektedirler. Küreselleşme sürecinde uluslararası sermayenin akışı ve ticaretin daha sağlam esaslara dayandırılması adına MAI,tüm tartışmalara ve çekincelere rağmen ciddi bir adım olarak görölmektedir.⁷⁴

⁷³ Özdemir, s.195.

⁷⁴ Özdemir, s.75-79.

İKİNCİ BÖLÜM

2 KÜRESELLEŞMENİN BOYUTLARI

Küreselleşmeyi hızlandıran faktörleri incelediğimiz bölümde de açıkça görülebileceği gibi ekonomik, politik, teknolojik, çevresel veya sosyo-kültürel faktörlerden sadece bir tanesinin tek başına küreselleşme sürecini açıklaması mümkün değildir. Ortaya çıkış, gelişim ve değişimde bu faktörlerin daha çok birbirleriyle etkileşerek bir sonuç yaratması söz konusudur. Bu bağlamda küreselleşmenin çok boyutluluğu vurgulanmaktadır. Küreselleşme araştırmacılarının sadece ekonomik boyuta ağırlık vererek, küreselleşmenin siyasi, kültürel veya çevresel vb. gibi diğer boyutlarını dikkate almaması, araştırmacının konu ile ilgili çalışmalarında eksiklikler yaratacak ve kavrayışta da sorunlar meydana getirecektir. Genellikle ekonomik bir olgu olarak karşımıza çıkan küreselleşme sürecinin siyasal, teknolojik, çevresel ve sosyo-kültürel boyutlarının da mevcut olduğu kesinlikle unutulmamalıdır. Tarihsel akış içerisinde bir realite olarak ortaya çıkan küreselleşme kavramı, uluslararası ticaretin, sermaye ve emek hareketlerin yaygınlaşması, ülkeler arasındaki ideolojik kutuplaşmaların sona ermesi, teknolojideki yenilikler ile birlikte ülkelerin ekonomik, siyasi, kültürel açılardan birbiri ile bütünleşmesidir.⁷⁵

2.1 Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Ekonomik küreselleşme, ülke ekonomilerinin bütünü oluşturarak parçaların dünya ekonomisi ile daha fazla bütünleşmesi, yani tek bir pazarda entegre olmasıdır. Detaylı bir tanım yapılacak olunursa ekonomik küreselleşme; ülkelerarası mal, sermaye ve emek akışkanlıklarının artması sonucu ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülkelerin birbirlerine daha fazla yaklaşması demektir.⁷⁶ Ekonomik küreselleşme sürecinde bilgi ve iletişimi güçlendiren teknolojik araçlar sayesinde üretimde verimlilik artmış; mal, hizmet ve sermaye mübadelesi hızlanmış; piyasaların birbiri ile iç içe bir yapıya kavuşması sağlanmış ve ülkelerin birbiriyle olan bütünleşmesi sonucunda sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmıştır.⁷⁷

Bilgisayar teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler ve bilgiye dayalı ticaretin artması ekonomik küreselleşmeye farklı bir boyut kazandırmıştır. Günümüzde artık bütün ekonomiler birbirlerine online bağlanmış durumda olduğundan hiçbir ekonomi tek başına

⁷⁵ Muharrem Afşar, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü”, s.86. (Çevrimiçi) http://www.onlinedergi.com/MakaleDosyalari/51/PDF2004_1_9.pdf, 24.12.2014.

⁷⁶ Adda, s.10.

⁷⁷ Osman Nuri Aras, “Finansal Küreselleşmenin Azarbaycan Özelinde Kafkasya ve Orta Asya’ya Etkisi”, s.2, (Çevrimiçi), <http://www.osmannuriaras.com/GlobalSon.doc>, 24.12.2014.

ekonomik politikalarını belirlemede bağımsız değildir. Artık belirlenecek politikaların uyumluluğu da büyük önem taşımaktadır. Bir ülkenin vergileri arttırarak kullanılabilir gelirin düşmesi yönünde uygulayacağı bir politika, diğer bir ülkede işsizliğe neden olabilmektedir. Örneğin ABD'nin, yaşadığı bir kriz sınırları içinde kalmayarak, bize ve tüm ülkelere yansıyabilmektedir. Bu durum küreselleşmenin ulaştığı boyutu açıkça göstermektedir.

Teknolojik gelişmeler ekonomik küreselleşmeyi hızlandıran bir unsur olmasına karşın, küreselleşmeye yön verici düşüncenin, serbest piyasa kapitalizmi olduğunu söylenebilir. Serbest piyasa kapitalizminde idarenin piyasa güçlerine bırakılması söz konusu olup, ekonominin serbest ticarete ve rekabete açılabilirdiği ölçüde ekonominin gelişmesi ve etkin bir yapıya sahip olması söz konusudur. Bu açıdan küreselleşme iktisadi bir sistem olan serbest piyasa kapitalizminin dünyaya yayılması şeklinde de ifade edilebilir. Bu yayılma Sovyet Bloğunun çöküşüyle daha da hız kazanmıştır. Statik soğuk savaş döneminden pazarların, ulus-devletlerin ve teknolojilerin karşı konulmaz şekilde bütünleşmesini içeren dinamik bir sürece geçilmiştir. Bu sistemde bireyler, şirketler ve ulus-devlet dünya üzerinde daha hızlı ve düşük maliyetlerle birbirlerine ulaşabileceklerdir.⁷⁸ Liberalizasyon politikaları, IMF ve Dünya Bankası gibi mali kuruluşların çabaları ve teknolojik gelişmeler ekonomik küreselleşmenin gelişimi için rahat bir ortam sağlamıştır.⁷⁹

Jacques Adda, kapitalizmin dünya geneline yayılmasının coğrafi sınırlarını fazlası ile aştığını, yayılmanın ne devletler bloğunun bir diğerine göre ne de bir üretim modelinin bir diğerine göre daha başarılı olarak kabul edilmesine indirgenemeyeceğini, bu yayılmanın devletlerarası bir sistem mantığı yerine ulusötesi bir ağ mantığı koyma eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Adda'ya göre de küreselleşme; kapitalizmin tümevrene yayılışıdır.⁸⁰ Aynı zamanda küreselleşme, dünya üzerinde sermaye birikimini engelleyen fiziksel ve hukuksal sınırları sarma, delme ve yok etme sürecidir. Dolayısı ile küresel ekonomi, salt bir uluslararası ekonomiden çok daha farklı bir şeydir. Ona göre; Uluslararası ekonomi devletlerin bağımsızlığına daha fazla saygı duyan; alışveriş, yatırım ve kredi yolu ile daha henüz birbirine uyum sağlamamış bir bütünün otonom parçaları arasında ilişkiyi kuran bir yapı sergilemiştir. Uluslararası ekonomi, kapitalizm tarihinin belli bir safhasına, daha çok devletler tarafından korunan ve

⁷⁸ Thomas Friedman, **Letux ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği**, Çev: Elif Özsayar, 3.Baskı, İstanbul, Boyner Yayınları, s.30,31.

⁷⁹ Aras, s.2.

⁸⁰ Adda, s.144.

düzenlenen ulusal pazarların sermaye birikiminin asıl temelini oluşturduğu safhaya denk düşer. Ticaret de aynen uluslararası yatırım gibi bütünleyicilik ölçütleri üzerindeki temele bağlı kalmaya devam etmiştir. Küreselleşme olgusu, bu sürecin devamından ziyade bir çeşit dönüşümdür. Kontrolün devletten çıkarak devletinegemenlik alanlarına zarar verdiği bir dönüşümdür.⁸¹

Bu dönüşüm süreci küresel ekonominin ne şekilde örgütlenip, yönetilmesi gerektiğini belirlemektedir. Ayrıca değişim sadece ülkeler arasındaki milli sınırların mal ve hizmetler tarafından aşılmasıyla da sınırlandırılmamalıdır, zira bu değişim aynı zamanda uluslararası sistemde ülkelerinasıl yükseltildiği ve alçaltıldığı ile de ilgilidir. Değişimi tetikleyen unsurların başında gelen teknolojik yenilikler; örneğin iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler verilerin, imajların ve sermayenin dolaşımını aşırı boyutlara ulaştırarak dünya üzerinde pek çok yerde sınır ve bölge kavramlarını ortadan kaldırmıştır. Ayrıca, üretimin ulus aşırı bir boyutta düzenlenmesine yardım ederek tüketim normlarının küreselleşmesine de katkıda bulunmuştur. 1950’li yıllara kadar malların ve sermayenin dolaşımını oluşturan bütünleyiciliğin yerini, pazarları ve kaynakları (hammadde, el emeği, dağıtım ağları, iş bilgisi, zekâ, tasarruf v.b) kontrol etmek amacı ile genelleşen bir rekabet almıştır.⁸²

Ekonomik küreselleşme süreci öncesinde ekonomik sistem; mal ve hizmetler ile üretim faktörleri ve teknolojinin ülkeler arasında değişimine dayanmakta ve iktisat politikaları da ulus-devlet egemenliğinde gerçekleştirilmekteydi. Ancak, küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte üretim faaliyetlerinin aşamaları maliyet avantajlarına bağlı olarak farklı ülkelere dağılmış ve dünyadaki finans piyasaları, Londra, New York gibi birkaç finans merkezinin kararlarına bağlı hale gelmiştir.

Ekonomik anlamda küreselleşmeyi üretimde küreselleşme ve finansal faaliyetlerde küreselleşme olarak iki genel başlık altında daha detaylı inceleyebiliriz. Bunlardan mali yani finansal küreselleşme hacmi, reel küreselleşme hacminden oldukça yüksek boyutlardadır. Mali piyasaların aşırı entegrasyonundan dolayı ekonomik alanda oyunu kurallarıyla oynayamayan ülkeler büyük kayıplara maruz kalmaktadırlar.

⁸¹ Adda, s.8-9.

⁸² Adda, s.9.

2.1.1 Üretimin Küreselleşmesi

Şirketlerin sabit sermaye yatırımlarını sınır ötesine taşımaları, sınır ötesi ortaklıklar kurmaları, yurtdışı fason anlaşmalar v.b. yöntemlerle üretimlerini kendi ülke sınırlarının dışına çıkarmalarına “üretimde küreselleşme” denir.⁸³Firmalar üretim alanlarını; işgücü, hammadde, aramalı maliyeti ve dışsal maliyetler açısından daha avantajlı gördükleri ülkelere ve kıtalara yayarak bütün dünyayı adeta bir üretim arenası olarak kabul etmektedirler.⁸⁴

Gelişmiş ülkelerin şirketleri eskiden beri kendi ülkelerinin dışında yatırım yapmaya başlamışlardı. Ancak 1970’li yıllarda başlayan iktisadi kriz sonrasında üretimin küreselleşmesi sürecinin hız kazandığı görülmektedir. İktisadi kriz, pek çok iş kolunda fordist üretim tarzının ölçek tasarruflarına dayanan etkinlik kazanımlarının sınırlarına ulaşılması ile açıklanmaktadır. 1970’lere kadar etkin olan fordist üretim tarzı; bir bant üzerinde seri üretime dayanan, vasıfsız işçilerce gerçekleştirilen ve esnek olmayan bir üretim sistemidir. Bu sistemde kitle üretimin avantajı olarak birim başına sabit maliyetler düşmekte ve ölçek tasarrufu sağlanabilmektedir. Ölçek tasarruflarının sınırlarına ulaşıncı Batılı gelişmiş ülkelerde verim artışı yavaşlamıştır. Verim artışının yavaşlaması ve Doğu Asya’dan gelen rekabetin karşısında Batılı gelişmiş ülkelerin sanayicileri, üretimin örgütlenme tarzını değiştirme kararını vermişlerdir. Yeni üretimde öne çıkan unsurlar; mal farklılaştırmasına gidilmesi, otomasyondaki gelişmelerden yararlanarak kalitede artışın ve standardizasyonun sağlanması yoluyla rekabet üstünlüğünün elde edilmesidir. Ayrıca az stokla çalışıp, iletişim ve taşıma kolaylıklarından yararlanarak maliyetleri azaltmak da diğer önemli noktalardır. Bu esnek üretim sisteminde vasıfsız işçilerin önemini yitirdiğini, vasıflı çalışanların önplana çıktığını da belirtmeliyiz. Bu açıdan yeni sistemde vasıfsız işsizlikte artış olmuştur. Üretimimin küreselleşmesindeki birinci itici güç, verim krizine karşı alınan bu tarz tedbirlerdir.

Teknolojik gelişmeler de üretimin mekan-zaman sorununu ortadan kaldırarak küresel üretimi destekler nitelikte etki yapmıştır. Bilhassa mikro elektronikteki gelişmelerin iletişimi ve bilgi transferini hızlandırıp kolaylaştırması üretimin çok uzaklardan da takip edilebilmesini sağlamıştır. Farklı noktaları denetlemek, yönetmek, sipariş alıp vermek teknolojik yeniliklerin gücüyle olanaklı hale gelmiştir. Haberleşme teknolojisindeki

⁸³ DPT, “Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu”, Kitap:2, Ocak 1995, Yayın No: 2375-ÖİK:440, s.20.

⁸⁴ Aras, s.3.

bu gelişmelerin yanı sıra konteynır ve hava yolu taşımacılığındaki gelişmeler ulaştırmadaki maliyetleri azaltarak üretimin küreselleşmesine katkıda bulunmuştur.

Üretimin küreselleşmesi gelişmiş ülkelerde işsizliğe sebebiyet verdiği ölçüde korumacı eğilimlerini kuvvetlendirmiştir. Ancak korumacı tedbirler de tedbiri uygulamayan ülkelere doğrudan yabancı yatırımı cezp ederek küreselleşmeye hız vermektedir. verimle ilgili krize ek olarak üretimde küreselleşmenin diğer önemli bir nedeni korumacılık olarak belirtilebilir.⁸⁵

Üretimde küreselleşmenin bir diğer nedeni de ticaret politikalarının ve finans politikalarının serbestleşmesidir. Dünya genelinde gümrük engellerinin kaldırılması, vergi indirimlerinin gerçekleştirilmesi, krediler, teşvikler gibi bir takım politikalar ile sermaye yatırımlarının önündeki engellerin kaldırılması yabancı sermaye yatırımlarını hızlandırmıştır. Ticaret engellerinin kalkmasıyla birlikte yabancı sermaye yatırımları maliyet avantajı elde ederek rekabet edebilirliklerini korumak amacıyla farklı ülkelere yönelmişlerdir. Bu yöneltte özellikle işgücü maliyetindeki ve dışsal maliyetlerdeki düşüklük önemli bir rol oynamaktadır. Küresel firmalar, ücret artışının işgücü verimliliğini aştığı ülkeleri hemen terk ederek, düşük işgücü sağlayacakları diğer ülkelere veya bölgelere yönelirler. Ayrıca, firmalar kendilerini çevre koruma maliyetlerinin etkisinden korumak ve rekabet üstünlüğü sağlamak amacıyla da faaliyetlerini çevre koruma mevzuatları nispeten gevşek ülkelere kaydırabilmektedirler.⁸⁶

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sürecinde üretimde küreselleşmeyi kolaylaştırdığı için GATT'ın Uruguay görüşmelerinde, gelişmiş ülkeler finans sektöründe ve özellikle bankacılıkta bütün ülkelere serbestleştirme politikalarını sunmuşlardır. Finans piyasalarının bütünleşmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu faiz ve kur dalgalanmaları üretimde küreselleşmenin bir diğer etmenini oluşturur.

Günümüzde üretimin küreselleşmesiyle büyük çapta küresel fabrikalar ortaya çıkmıştır. Bunlara özellikle mikro-elektronik ve motorlu taşıt üretimi alanlarında rastlanılmaktadır. Bu şekilde, bir malın üretiminde etkinlik ve verimlilik gibi unsurlar daha rahat bir şekilde ön plana çıkarılır. Zira üretimin farklı safhaları için ARGE,

⁸⁵ DPT, 7. Beş Yıllık Kalkınma Raporu, DPT 2375-ÖİK:440, Kitap 2, Ocak 1995, s.10,11, (Çevrimiçi) <http://esk.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3136/oik647.pdf>, 24.12.2014.

⁸⁶ Coşkun Can Aktan, "Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Globalleşme ve Yoksulluk", Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 2002, s.19.

parça hazırlanması, montaj ve kalite kontrol gibi safhalar tek bir ülke ile sınırlı kalmayıp, tek bir üretim hattı içinde çok sayıda ülkeye yayılmıştır. Bu şekilde üretimin küreselleşmesi ile üretimde ihtisaslaşmanın önem kazandığı da söylenebilir. Küresel rekabet koşullarını kendi lehlerine çevirebilmek için firmalar sürekli yenilik yapmaya ihtiyaç duymaktadır.⁸⁷

Günümüzde bir ülkede tasarımı yapılan bir ürünün başka bir Ülkede parçaları üretilmekte, üçüncü bir ülkede montajı yapılmakta, dördüncü bir ülkede satışı gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde üretimin çeşitli sorunları da ortaya çıkmaktadır. Örneğin Almanya’da tasarımı yapılan, Tayvan’da parçaları üretilen, Malezya’da montajı yapılarak Avrupa’da pazarlanan, hisseleri ise New York borsasında satılan ve tüm dünyada ortakları olan bir şirketin ürettiği malın, hangi ülkenin malı olduğu⁸⁸sorunu ortaya çıkar. Bunun yanı sıra yaratılan değerin hangi ülkenin milli gelirinde yer alması gerektiği konusu da yeni ve önemli bir sorundur.⁸⁹

2.1.1.1 Çok Uluslu Şirketler

Çok uluslu şirketler veya ulus ötesi şirketler olarak ifade edilen bu tür şirketler modern ticari işletmelerin çağdaş biçimleri olup, çeşitli ülkelerde şubeleri olan güçlü oluşumlardır. 1970’li yıllarda sayıları 7000 iken 2000’li yıllarda sayıları 50.000’e ulaşmıştır.⁹⁰

1988 Forbes, 1987 yılı yabancı gelirleri en az 1 milyar dolar olan 100 büyük Amerikan şirketi sıralaması yayınladığında bunların çoğunun menşe şirket isimlerinin; Exxon, IBM, Ford, Coca-Cola ve General Electric olduğu görüldü. Bu şirketlerin toplam kazançlarının %40’ından fazlası yabancı işlemlerden elde edilmiş ve şirketlerin sahip olduğu toplam varlıklarının %25’i veya biraz fazlası deniz aşırı yerlerde bulunmaktaydı. Forbes 1989 yılında benzer bir araştırmayla, dünyanın 50 en büyükendüstriyel şirketinin bir önceki yılki satış gelirlerine göre sıralanmış bir liste yayınladı. Bu listedeki firmaların 30’u yabancı olup, temel üretim pazarı Amerika’da bulunmaktadır. Bunların bazılarının isimleri; Toyoto, Daimler-Benz, Volkswagen, Nestle, Samsung, Bayer ve Honda’dır.⁹¹

⁸⁷ Aras, s.3.

⁸⁸ Aktan, s.25.

⁸⁹ İlknur Türe, Küreselleşme, Kapitalizm ve Ulus Devlet,, s.4 (Çevrimiçi) http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/kuresellesmekapitalizm_ve_ulus_devlet.pdf, 24.12.2014.

⁹⁰ Steger, s.73.

⁹¹ Steger, s.74.

Çok uluslu şirketlerin yabancı üretim pazarlarından aldıkları payları arttırarak gerçekleştirdikleri büyüme güçleri küreselleşmenin sürecini göstermesi adına önem taşımaktadır. Ayrıca toplam istatistikler (aggregate statistics) küreselleşmenin genişlemesi adına daha net bir tablo sunmaktadır. 1978-1988 arası on yıllık bir dönemde, Amerika deniz aşırı yatırımlarını % 180 oranında arttırmıştır. Aynı dönemde, yabancılar Amerika'daki yatırımlarını %380 civarında arttırmıştır. 1988 yılı sonunda Amerikada'ki yabancı varlıkların toplamı 1786 milyon dolara ulaşmıştır. Bunların 329 milyon doları dolaysız yabancı yatırımlar, geri kalanı ise yatırıma dayalı finansal varlıklar şeklindedir. Bu rakamlar küreselleşmenin derecesi hakkında bize ilginç bir özet sunar. İlki, Amerika'nın 1985 yılından itibaren uluslararası borçlu ülke konumuna geçtiği, ikincisi ise Amerika'nın yabancı ülkelere yaptığı yatırım düzeyi kadar ülkesine yabancı dolaysız yatırımı çektiğidir. Ayrıca yatırımların çok fazla dağıtılmadığını, aslan payının Amerika, Japonya, Hollanda gibi belli ülkelere bölüşüldüğünü de göstermektedir.⁹²

En büyük 200 çok uluslu şirket içerisinde yer alan General Motors, Walmart, Mitsubishi ve Siemens gibi işletmeler dünya sanayi üretiminin yarısından fazlasını elinde tutmakta olup, hiçbirinin merkezi Kuzey Amerika, Avrupa, Japonya ve Güney Kore dışında bir yerde değildir. Bu şekildeki coğrafi yoğunlaşmanın Kuzey ve Güney arasındaki mevcut asimetric güç ilişkisini yansıttığı da söylenebilir. Ayrıca küresel kuzeyin kendi içerisinde de güç farklılıkları mevcuttur. Zira 2013 yılında önde gelen 500 çok uluslu şirketin 280 tanesinin üssü ABD, Çin ve Japonya'dadır.

Ekonomik güçleri açısından ulus-devletler ile yarışan bu çok uluslu şirketler dünyadaki yatırım sermayesinin, teknolojinin ve uluslararası pazarların büyük bir bölümünü denetimleri altında tutmaktadırlar. Ayrıca küresel pazardaki üstün konumlarını koruyabilmek adına zaman zaman diğer şirketlerle evlilikler yapabilmektedirler. Dünyadaki ülkelerin sahip oldukları gayri safi yurtiçi hasılları ile çok uluslu şirketlerin satış gelirleri karşılaştırıldığında, dünyanın en büyük 100 ekonomisinden 51'inin şirketler ve yalnızca 49'unun ülkeler olduğu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı bazı eleştirmenler ekonomik küreselleşmeyi “şirketsel küreselleşme” veya “yukarıdan aşağı küreselleşme” olarak nitelendirirler.⁹³

⁹² Türe, s.9.

⁹³ Steger, s.73-78.

Tablo 1.3’te, çok uluslu şirketlerin satışları ile ülkelerin gelirlerinin karşılaştırıldığı 2013 yılı Forbes dergisi araştırma sonuçlarına göre; çok uluslu şirketlerin satış rakamları ülke gelirlerinin üzerinde seyretmekte olduğu ve hatta Ukrayna, İrlanda ve Macaristan’ın GSMH’lerinin toplamı alındığında dahi elde edilen rakamın Walmart’ın satış hacmine ulaşmadığı görülür.

Çok uluslu şirketlerin giderek artan güçleri uluslararası ekonominin yapısını ve işleyişini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu büyük şirketler ve onların küresel stratejileri dünyadaki ticaret akışını, sanayilerin yer seçimini ve diğer ekonomik faaliyetlerin önemli belirleyicileri haline gelmişlerdir. Dolayısıyla, çok uluslu şirketler pek çok ülkenin ekonomik, siyasi ve toplumsal refahını etkileyen çok önemli oyuncular halinebürünmüşlerdir.⁹⁴

⁹⁴Steger, s.74.

Tablo (1.3) 2013 Çok Uluslu Şirketlerle Ülke Gelirlerinin Karşılaştırılması

ÜLKE	GSYİH (Milyon \$)	Şirket	Satışlar (Milyon \$)
Danimarka	335.8	Walmart	476.3
Şili	277.1	RoyalSutch Shell	459.6
Mısır	271.9	Sinopec	457.2
Finlandiya	267.3	China N.P.C.	432.0
Yunanistan	242.3	Exxon Mobile	407.7
Pakistan	232.2	BP	396.2
İrlanda	232.0	StateG.C.ofChina	333.4
Ukrayna	177.4	Volkswagen	261.5
Macaristan	133.4	Toyota	256.5
Porto Rico	103.1	Glencore	232.7

Kaynak:Fortune 500 2014, <http://fortune.com/fortune500/>, (Çevrimiçi),24.12.2014.

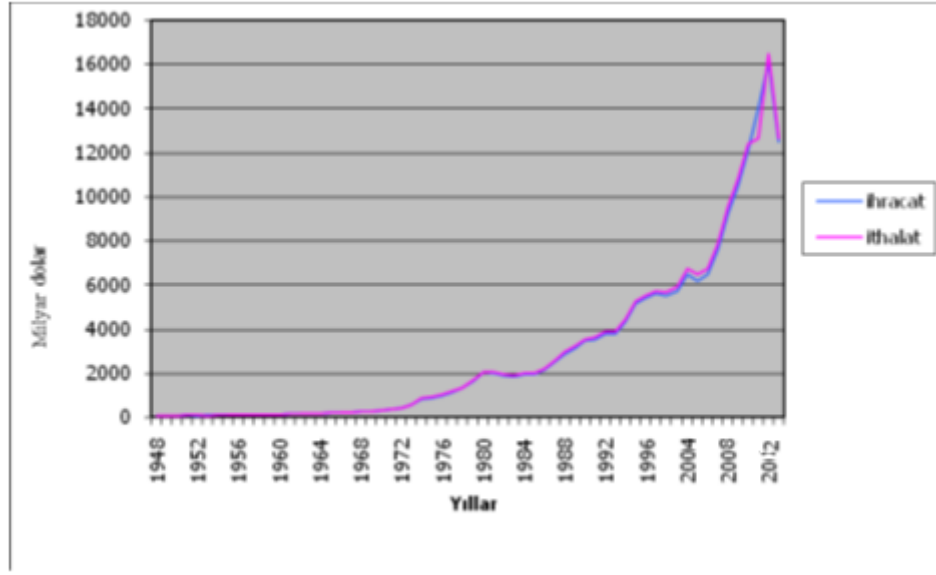
The World Bank,<http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>,(Çevrimiçi), Erişim 24.12.2014.

2.1.1.2 Uluslararası Ticaret

Dünya ticaret hacmi küreselleşme süreciyle birlikte oldukça büyük değişim göstermiştir. Şekil1,1’de dünyada 1948-2012 yılları arasında gerçekleştirilen toplam ihracat ve ithalatına ait seyir yer almaktadır.⁹⁵

⁹⁵Kaynak:WTO: Dünya Ticaret Örgütü, (Çevrimiçi), Erişim 24.12.2014, <http://stat.wt0.org/StatisticalPrOgram/W/SDBViewData.aspx?Language=E.>

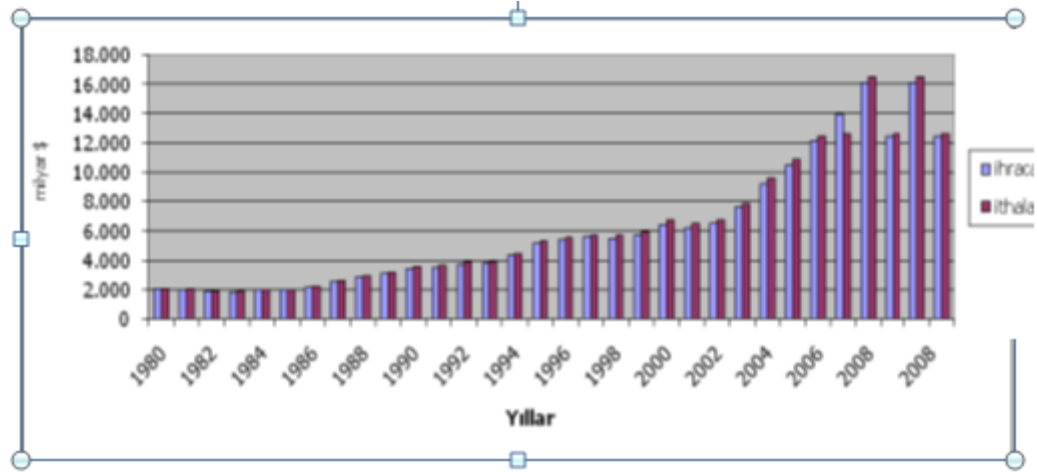
Şekil (1.1): 1948-2012 Yılları Arası Dünya İhracat Ve İthalatı (Milyar Dolar)

Kaynak:WTO: Dünya Ticaret Örgütü, (Çevrimiçi), Erişim 24.12.2014
<http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS>.

1948 yılında 58 milyar \$ olan dünya ihracat hacmi, 1953’de 84 milyar \$, 1966’da 208 milyar \$, 1970’de 317 milyar \$, 1972’de 580 milyar \$, 1977’de 1.128 milyar \$, 1980’de 2.034 milyar \$, 1990’da 3.449 milyar \$, 1994’de 4.326 milyar \$, 2000’de 6.456 milyar \$, 2003’de 7.586 milyar \$, 2005’te 10.489 milyar \$, 2008’de 16.097 milyar \$, 2009’da 12.461 milyar \$, şeklinde genel olarak bir yükseliş trendi gösterirken 2012 yılı itibari ile beliren küresel krizle dünya toplam ihracat ve ithalatı düşüşe geçmiştir. Şekilden de görüldüğü gibi dünya toplam ithalatı dünya toplam ihracatına paralel bir seyir göstermektedir. Şekildeki yükseliş 1950-1960 yılları itibarıyla daha yavaş bir yükseliş seyrinde gerçekleşirken, 1970-1980 döneminde yüksek düzeyde artışlar yaşanmıştır. Ancak 1980 yılı sonrası rakamlara bakılacak olunursa; 1980’de 1.971,70 milyar \$ olan Dünya ticaret hacmi 1981 yılında 2.010 milyar dolara, 1983’de ise 1.846 milyar \$’a kadar gerilemiştir, daha sonraki yıllarda ise çok az artışlarla tekrar yükselme trendine geçmiştir. 1980’li yıllardaki düşüşün ardında özellikle petrol fiyatlarındaki yükselişin olumsuz etkisi vardır.

Şekil (1.2): 1979-2012 Yılları Arasında Dünya Toplam İhracat ve İthalat Hacmi

Kaynak:WTO: Dünya Ticaret Örgütü, (Çevrimiçi), Erişim 24.12.2014
<http://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS>.

Dünya ticaret hacminin 2010 yılının ilk çeyreğinde yaklaşık %25 oranında arttığını WTO belirtmektedir.

Küreselleşme ile bölgesel yoğunlaşmanın gözlemlendiği, Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya Pasifik bölgesinin dünya ticaretinin %90'ını gerçekleştirdiği; AB, NAFTA ve APEC dikkate alındığında bu sürecin yoğunlaşarak devam edeceği görüşleri mevcut durumla tam olarak örtüşmektedir. Zira, küreselleşmenin özellikle Asya'da önemli değişikliklere yol açtığı, dünya ticaretinde küçük paya sahip olan Asya ülkelerinin hali hazırda üst sıralara yükseldiği, Çin ve Hindistan'ın bu ülkelere örnek teşkil ettiği; bilhassa Hindistan'ın konvertibilite, yabancı sermaye teşvikleri sermaye hareketleri kontrollerinin kaldırılması, devletin küçültülmesi, yazılım endüstrisi konusu ile yüksek mühendislik isteyen üretim dallarında kaydettiği önemli ilerlemelerle rekabet gücünü geliştirdiği, ülkenin bir yandan nüfusunun yüzde 50'sinin okuma yazma bilmediği, diğer yandan da dünyanın en ileri roket ya da uyduları imal ettiği, uzay, atom ve silah teknolojisinde dünyanın ön sıralarında yer aldığı gibi saptamalar küreselleşme süreciteorileri ile paralellik göstermektedir.⁹⁶

Gelişmiş ülkeler serbest ticareti tam olarak uygulamadıkları, üstüne üstelik milliendüstrilerini tarifeler, sübvansiyonlar v.b. şekillerde destekleyerek korunma

⁹⁶DTM, "Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar, Küreselleşme ve Dünya Ticareti", 2006, s.36.

altınaaldıkları için eleştirilmektedirler.

Eski Ekonomik Danışmanlar konseyi başkanı ünlü nobel ödüllü ekonomist Joseph Stiglitz, batı ülkelerinin gelişmekte olan ülkeleri ticaret engellerini kaldırma yönünde zorlarken, kendi ticari engellerini kaldırmadıklarını ve bu şekilde gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünlerini ihraç etmelerini engelleyerek gelirlerini baltaladıklarını söyler. Ayrıca dış ticaret hadlerinin fakir ülkelerin aleyhine bozulmasını diğer bir sorun olarak görür. Stiglitz,1995 yılında yapılan sekizinci anlaşmanın net etkisinin, dünyanın en fakir ülkelerinden bazılarının ihracatları karşılığında aldıkları fiyatların, ithal ürünlere ödedikleri paraya oranla azalması ve fakir ülkelerin durumlarının kötüleşmesi şeklinde gerçekleştiğini vurgulayarak IMF ve Dünya Ticaret Örgütü politikalarını eleştirir.⁹⁷

2.1.2 Finans Sektörünün Küreselleşmesi

Finans sektörünün küreselleşmesi, ekonomik küreselleşmenin kendini yoğun olarak gösterdiği bir diğer alandır. Finansal faaliyetlerin küreselleşmesi, sermayenin herhangi bir coğrafi sınır içerisinde kalmayarak daha düşük risk ve daha yüksek kazanç sağlamak amacıyla sınır ötesi alanlara yayılmasıdır. Özellikle 1980 yıllarından itibaren finansal alanda serbestleşme süreci başlamış, finansal piyasaları birbirinden ayıran sınırlar büyük bir ölçüde ortadan kalkarak finansal piyasalarda bütünleşme sağlanmaya başlanmıştır. Bu süreç uluslararası sermaye hareketlerinin kaynağının, kanallarının ve hacminin değişmesini beraberinde getirmiştir. Bütün bu gelişmelerin temelinde, gelişmekte olan ülkelerin finansal faaliyetleri kendi ülkelerine çekmek için uygulamaya koydukları deregülasyon politikaları, esnek kur rejiminin benimsenmesi, finansal araç türlerindeki hızlı artış, telekomünikasyon araçları gibi siyasal, kurumsal ve teknik faktörler yer almaktadır.⁹⁸

Uluslararası sermaye hareketleri; dolaysız yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları (ticari amaçlı mali akımlar) ve diğer yatırımlar şeklinde üç ana gruptan oluşur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir firmanın yabancı bir ülkede doğrudan ya da iştirak halinde yatırım yapması ve yatırımın yönetime katılması demektir. Portföy yatırımları ise, tasarruf sahiplerinin veya yatırımcıların kazanç elde etmek için uluslararası sermaye piyasalarından menkul kıymetler almaları

⁹⁷Stiglitz, s.28-29.

⁹⁸Stiglitz, s.58.

şeklindegerçekleştirdikleri yatırımlardır.Diğer yatırımlar, kalkınma amaçlı, hibe ve kredişeklindeki resmi sermaye hareketlerini içerir.⁹⁹

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları diğer uluslararası sermaye yatırımlarından farklı olarak marka, teknoloji, işletmecilik bilgisi gibi “maddi olmayan varlıkların” transferini gerçekleştirerek, yatırımcıya yatırımını kontrol etme yetkisini verir. Bu nedenle yatırım fonlarının kaynağı ile fonların kullanımı arasında doğrudan bir ilişki vardır. Oysa uluslararası finansal sermaye akımlarında fonlar hisse senedi, tahvil ve bankacılık sektörü kanalıyla ülkeye gelir ve mali piyasada kullanıcıların eline geçtikten sonra, genellikle fon kaynağı ile fonun kullanılması arasında doğrudan bir bağlantı kalmaz.¹⁰⁰

Küresel ekonomik bütünleşmenin önemli bir unsuru olan sermaye hareketlerinin büyüklüğünü, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve diğer ülke borsalarında yapılan hisse senedi, tahvil alım-satımı ile ölçümlendirmek mümkündür.¹⁰¹

2.1.2.1 Doğrudan (Dolaysız) Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı; bir firmanın üretimini kurulu olduğu ülkenin sınırları dışına yaymak amacıyla ana merkezinin haricindeki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması şeklinde yaptıkları yatırımlardır. Bu şekilde, bir ana merkezin altında farklı ülkelerde faaliyet gösteren şirketlere “çok uluslu şirket” denir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve çok uluslu şirketler arasında önemli bir ilişki vardır. Zira her ne kadar bir özel kişinin yurt dışında bir üretim tesisi kurması ya da satın alması mümkünse de, asıl olarak bu yatırımları gerçekleştirenler çok uluslu şirketlerdir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kendine has özellikleri vardır. Bu özelliklerden en önemlilerinden birisi, bunların yurt dışındaki işletmenin mülkiyetine kısmen veya tamamen sahip olmaları ve aynı zamanda onun yönetim ve denetimini ellerinde bulundurmalarıdır. Yavru şirket genellikle ana şirketin elindeki teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret unvanı ve diğer kolaylıklardan yararlanır. Karşılığında ise ona kısmen ya da tamamen kazanılan karları, hammadde, yarı

⁹⁹ Aras, s.4.

¹⁰⁰Ferit Kula, Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4,Sayı 2, 2003, s.143.

¹⁰¹ Aras, s.4-5.

işlenmiş veya mamul malları aktarır.

Üretim faaliyetleri çok sayıda ülkeye yaymış olan çok uluslu şirketler ileri üretim teknolojileri ve yönetim bilgilerini kullanırlar. Bu şirketlerin yönetim kadrolarında çeşitli uyruklara mensup profesyonel yöneticiler ve teknik elemanlar bulunur, fakat bu şirketlerin asıl sahipleri şirketlerin hisse senetlerini ellerinde bulunduran yatırımcılardır. Çok uluslu bir şirketin iyi yönetilmesi ve yüksek karların elde edilmesi sonucunda oluşan olumlu etki borsaya yansiyarak şirketin hisse senetlerinin piyasa değerini yükseltir. Hisse senetlerinin değerinin yükselmesi, o şirketi daha da çekici kılarak etkin bir mali yatırım aracı olmasını sağlar.¹⁰²

Çok uluslu bir şirket, yabancı ülkeye doğrudan sermaye yatırımı yaparken genellikle o ülkeye döviz transfer eder. Ana özellik bu olmakla birlikte, bazen ev sahibi ülkeye döviz girişi olmadan da doğrudan yatırım gerçekleştirebilir. Bunun bir yolu, yabancı sermayenin ülkeye üretimde kullanılacak makine, donatım, gibi fiziki üretim araçları şeklinde gelmesidir. Bazen da döviz veya yatırım malı olarak değil, lisans, teknik bilgi ve know-how gibi gayri maddi haklar biçiminde gelebilir.

Bu konuda, yabancı sermayedarın ülkenin iç mali kaynaklarından yararlanabileceği de hatırdan çıkartılmamalıdır. Gerek ilk, gerekse ondan sonraki yatırımlar, ev sahibi ülkenin mali piyasasından sağlanan kredilerle finanse edilmiş olabilir. Bunun yanı sıra ülkede kazanılan karların bir bölümünün kullanılması yoluyla yeni yatırımların gerçekleştirilebilme olanağı da vardır. Yabancı sermayedar iç kredi kaynaklarını kullanmayı, aynı zamanda yatırımın ileride millileştirilme tehlikesine karşı bir güvence olarak görürler.¹⁰³

Kindleberger'e göre gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere yapılan dolaysız yatırımların etkileri "toplamı sıfır olmayan bir oyun"dur. Bir diğer ifade ile yapılandolaysız yatırımlar kısa vadede sorun çıkarsa bile uzun vadede ev sahibi ülkeye olumlu bir etki şeklinde yansıyacaktır.¹⁰⁴

Küreselleşme ulusal üretim ve tüketimde ithalatın ve ihracatın daha büyük pay oluşturmalarına neden olmakta ve toplam yatırımlarda direkt yabancı yatırımın payını

¹⁰² Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 13. Basım, İstanbul, 1999, s.664-665.

¹⁰³ Seyidoğlu, s.665.

¹⁰⁴ Kula, s.143.

arttırmaktadır. Gerçekten, küreselleşmeyle 1975 yılında 282 milyar dolar olan dünya yabancı doğrudan yatırımlar, 1993 yılında 2 trilyon dolara yükselmiştir. Dünya üretiminin oranı olarak bu yatırım 1975'in 4,5'inden, 1991'in 8,5'ine yükselmiştir. Dünya ticareti, dünya üretiminden % 50 daha hızlı artmaktadır. Bazı ülkelerin dünya ticaretindeki payı özellikle daha keskin şekilde yükselmektedir.¹⁰⁵

Doğrudan yabancı yatırımların 1980'li yıllardaki hızlanışını anlamak için bu yatırımların artış haddi ile dünya ihracat ve dünya üretim hacimlerindeki artış haddi karşılaştırılabilir. 1983 ile 1990 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımların artış haddi ortalama yılda %29 olup, dünya ihracat artış haddinin 3, dünya üretim artış haddinin 4 katını aşmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların dünya ticaretindeki ve üretimindeki payı giderek artmaktadır. Örneğin ABD ihracatının üçte biri ülke dışındaki ABD şirketlerine gitmektedir, diğer üçte biri de ABD'deki şirketlerin kendi menşe ülkelerine yaptıkları ihracatlar şeklindedir.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Ekin, s.55.

¹⁰⁶ **Devlet Planlama Teşkilatı**, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar, Kitap 2, s.12.

Tablo (1.4) Dolaysız Yatırımların Dünya Stok Ve Akım Değerleri

DÜNYA AKIM DEĞERLERİ			DÜNYA STOK DEĞERLERİ		
	Dolaysız Yatırımlar(FDIİçeriye Doğru)	Dolaysız Yatırımlar(Yurtdışı(FDI dışarıya doğru)		Dolaysız Yatırımlar(FDIİçeriye Doğru)	Dolaysız Yatırımlar(Yurtdışı(FDI dışarıya doğru)
1984	55,262.5	53,828.7		551,221.4	599,259.1
1986	59,392.8	27,556.4		637,000.8	627,304.7
1988	58,956.3	50,411.2		709,844.9	674,799.4
1990	88,612.9	97,477.9		936,712.5	925,767.4
1992	167,424.8	204,050.2		2,423,354	2,382,231
1994	255,923.9	286,873.2		2,847,020	3,100,852
1996	390,672.8	394,786.4		3,990,906	4,298,031
1998	707,157.2	689,369.6		5,754,415	5,923,842
2000	1,414,999	1,241,223		7,511,300	8,008,434
2001	837,748.1	758,817.8		7,589,718	7,774,503
2002	628,760.2	528,112.5		7,638,089	7,859,769
2003	604,303.5	580,694.6		9,562,741	10,033,901
2004	737,681.6	919,764.6		11,299,591	11,837,991
2005	996,713.8	904,270.2		11,739,025	12,563,770
2006	1,481,561	1,425,316		14,495,137	15,745,723
2007	2,001,987	2,267,157		18,136,166	19,343,353
2008	1,818,834	1,999,326		15,679,509	16,518,505
2009	1,221,840	1,171,240		18,427,630	19,589,102
2010	1,422,255	1,467,580		20,370,690	21,288,584
2011	1,700,082	1,711,652		21,117,234	21,912,791
2012	1,330,273	1,346,671		23,304,429	23,916,273
2013	1,451,965	1,410,810		25,464,165	26,312,624

Kaynak:“UNCAD”,(çevrimiçi),http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en24.12.2014.

2.1.2.2 Portföy Yatırımları

Uluslararası özel yabancı sermaye hareketlerinden olan portföy yatırımları, tasarruf sahiplerinin uluslararası sermaye piyasalarında uluslararası politik risk, bilgi edinebilme riski vb. ek riskleri göze alarak sermaye kazancıyla faiz ve temettü (dividant) geliri gibi kazançlar elde etmek için hisse senedi, tahvil ve diğer sermaye piyasası araçlarına yatırım yapılmasını ifade eder. Portföy yatırımları; yabancı bir ülkede hisse senedi, tahvil veya türev ürünler aracılığıyla, ilgili şirketlerin hisselerinin %10 unu aşmayacak düzeyde, kısa sürede kar elde etmek amacıyla, birden çok şirket üzerine, o ülkenin para birimi cinsinden yapılan yatırımlardır.

Portföy yatırımcısı farklı faaliyet alanlarını ve ülkeleri; faiz, temettü geliri ve riskler açısından değerlendirdikten sonra tasarruflarını optimum bir dağıtım tabi tutacağı varsayılır. Bu yaklaşım, uluslararası sermaye akımları analizlerine modern portföy teorisinin ilkelerinin uygulanmasına dayanır. Bunlardan en önemlisi, farklı ülkelerdeki sermaye getiri oranlarının ortalama olarak eşitlenmesidir. Servet sahipleri farklı ülkelerdeki aktif kazançları daha yüksek olduğunda portföylerini uluslararası olarak farklılaştırıp refah düzeylerini yükseltebilmektedirler.

Finans sektörünü dışa açık konuma getirilen bir ülke ekonomisinde, o ülkenin finansal araçlarından elde edilen gelirin diğer ülkenin finansal araçlarından sağlanacak getiri, reel kur ayarlaması, beklenen enflasyon oranı ve risk faktörü toplamına eşit olduğuzaman iç ve dış arbitrajı yapabilme olanağı ortaya çıkar.¹⁰⁷

$$İd = if + rf + Apt + R$$

İd= Söz konusu ülkenin finansal araç geliri, if =Diğer ülkelerin finansal araç geliri, rf=Reel kur ayarlaması, Apt=Beklenen enflasyon oranı, R=Risk Faktörü. Bu eşitliğin bozulması halinde ulusal iktisat politikası uygulayıcıları, ulusal faiz oranları ve döviz kurunu kullanmak suretiyle ülkeye sermaye hareketleri aracılığı ile kaynak girişi ve çıkışı sağlayabilmektedirler. Bu şekilde bir politika uygulanabilmesi ise, finansal piyasaların serbestleştirilmesini gerektirir.

Gelişmekte olan ülkelerde 1980 yılının ilk yarısından itibaren uygulanmaya başlanan finansal serbestleşme politikalarının temelinde finansal gelişmenin iktisadi büyüme

¹⁰⁷ Ufuk Başoğlu, “Finansal Serbestleşme ve Uluslararası Portföy Yatırımları”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 4, 2000, s.89-90.

üzerinde etkisi olduğu yaklaşımı yatmaktadır. Buna göre, finansal serbestleşmeyle faizlerin artması sonucu tasarruflar üretken olmayan aktiflerden bankacılık sektörüne yönelecek, bu fonların verimli yatırımlarda kullanılmasıyla hızlı ekonomik büyüme sağlanacaktır. Finansal serbestleşme dahilinde reel mevduat ve kredi faiz oranları serbest bırakılacak, yeni finansal kurum ve araçlar oluşturulacaktır. Ödemeler bilançosunun sermaye hesabının serbestleştirilmesi ise finansal serbestleşmenin uluslararası ayağını oluşturacaktır. Zaten finansal gelişmeyle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan ampirik çalışmalarda gerek banka gerek hisse senedi piyasalarının genişlemesinin reel iktisadi büyümeye katkısı olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda; iç ve dış borç baskısı altında olan çok sayıda gelişmekte olan ülke, ticaret ve kambiyo rejimlerini serbestleştirerek, finansman ihtiyaçlarını uluslararası sermaye piyasalarından sağlamaya başlamışlardır. Bu ülkelerde reel faizlerin yüksek ve dövizkurlarının düşük tutulması kısa vadeli sermaye hareketlerinin ilgili ülkelere doğru yönelmesine yol açmıştır.¹⁰⁸

Gelişmekte olan ülkelere portföy yatırımlarının yönelmesindeki nedenleri arasında; finansal serbestleşme programlarının etkisi büyüktür. Gelişmekte olan ülkelerin uygulamış olduğu finansal serbestleşme programlarının ardından bu ülkelere yönelen kısa vadeli sermaye hareketleri artmıştır. Bu yöndeki akışta, gelişmiş ülkelerdeki gevşek para politikaları ve bu politikaların sonucunda uluslararası faiz oranlarının düşmesi itici güçtür. Ayrıca, gelişmiş ülkelerde geleneksel üretim yöntemleriyle kitle tüketimine giden malları üretmenin karlı olmaktan çıkması ve reel ekonomiden kaçan sermayenin yatırım fonları şeklinde getirisi yüksek, riski düşük faaliyet alanlarına yönelme isteği finansal hareketleri hızlandıran bir diğer unsurdur.

Portföy yatırımlarının mevcut yatırımlar içindeki payı özellikle 1990'lı yıllardan itibaren artış göstermiştir. 1970'li yılların aksine uluslararası sermaye hareketleri içinde ticari bankaların kredilerinin payı azalmıştır. Doğrudan yabancı sermaye ve portföy yatırımları ticari bankalardan banka dışı sektörlere kaymıştır. 1970'li yılların başında yaşanan petrol krizi ile 1982 yıllarında yaşanan borç krizine kadar geçen sürede gelişmekte olan ülkelere yönelik öz sermaye akımları 165 milyar dolar, olarak gerçekleşirken bu rakam 1990-1996 döneminde 1.04 trilyon dolara ulaşmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Başoğlu, s.91.

¹⁰⁹ Başoğlu, s.92-93.

2.1.2.3 Diğer Dış Yatırımlar

Diğer dış yatırımlar, kalkınma amaçlı, hibe ve kredi şeklindeki resmi sermayehareketlerini içerir.Serbestleşme hareketleriyle beraber bu türden yatırımların da hacminde artışlar gözlenmiştir. Özellikle Avrupa Birliği'nin çeşitli ülkelere yönelikverdiği kredilerin, hibelerin miktarı ve sayısı yıllar itibariyle artmıştır. Ayrıca diğer uluslararası örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere yönelik yardım nitelikteki akımlarda da artış söz konusudur.¹¹⁰

Tablo (1.5)'te finansal araçlara göre sermaye hareketlerinin 1995-2012 yılları itibarı ile gelişmekte olan ve geçiş konumda ülkeler açısından milyon dolar cinsinden miktarlar yer almaktadır. Belirtilen bu yıllar itibarı ile küresel sermaye akımları daha çok cari işlemlere ayrılmış ve gelişmekte olan ülkeler net ihracatçı konumuna geçerken, gelişmiş ülkeler net ithalatçı konumuna gelmişlerdir. 2012'de, gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye girişi toplamda 196.9 milyar dolar, özel net sermaye girişlerinin bilançosu 325.3 milyar dolar, net resmi sermaye çıkışları ise 128.5 milyar dolardır.¹¹¹ Her ne kadar bölgeler arasında, gelişen ve fakir olan ülkeler arasında düzgün olmayan bir dağılım gözükse de tabloda gelişen ülkelerin bir grup olarak yeni yüzyılda uluslararası sermaye pazarlarında büyük bir bağımsızlığa ulaştığı vurgulanmaktadır.

¹¹⁰ Muhsin Kar, M Akif Kara, "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler", **Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 2003, s.95.

¹¹¹UNCTAD,(Çevrimiçi),http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en,24.12.2014.

Tablo (1.5) Finansal Araçlara Göre Sermaye Hareketleri

Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Geçiş Ülkelerinin 1995-2012 Milyar \$ Cinsinden Net Finansal Hareketleri						
Ülke Grupları	Finansal Akım Kalemleri	Yıllık Ortalama	2010	2011	2012	
		1995-2008 2008-2012				
GELİŞMEKTE OLAN EKONOMİLER	Net Özel Sermaye Hareketleri	113.9	104.8	175.1	88.9	325.3
	Net Dolaysız Yatırımlar	123.0	153.6	207.7	188.6	243.7
	Net Portföy Yatırımları	34.0	-55.0	-40.0	-210.4	-105.1
	Net Diğer Özel Sermaye	-43.0	6.2	7.4	110.7	186.7
	Net resmi sermaye akımı	7.1	-38.4	-123.3	-134.6	-128.5
	Net Toplam Sermaye Akımı	121.1	66.4	51.8	-45.7	196.9
	Rezervlerdeki Değişim	-76.4	-273.2	-492.0	-617.2	-918.8
	Net Cari işlemler	-12.9	212.6	474.6	653.8	695.9
Gelişmekte olan Ekonomiler: Afrika	Net Özel Sermaye Hareketleri	6.9	12.7	29.7	14.8	42.5
	Net Dolaysız Yatırımlar	6.8	20.1	29.6	27.9	39.7
	Net Portföy Yatırımları	4.3	-0.6	5.5	11.6	10.5
	Net Diğer Özel Sermaye	-4.1	-6.9	-5.4	-24.7	-7.6
	Net resmi sermaye akımı	4.6	-0.7	-7.2	-12.9	5.1
	Net Toplam Sermaye Akımı	11.6	12.0	22.5	1.8	47.7
	Rezervlerdeki Değişim	-7.4	-24.7	-63.3	-76.6	-78.0
	Net Cari işlemler	-5.4	12.0	36.6	53.8	20.7
Gelişmekte olan Ekonomiler: Amerika	Net Özel Sermaye Akımı	64.4	30.8	35.3	9.9	83.8
	Net Dolaysız Yatırımlar	53.5	53.8	50.4	28.0	71.9
	Net Portföy Yatırımları	18.6	-2.4	26.5	-16.3	19.1
	Net Diğer Özel Sermaye	-7.7	-20.6	-41.5	-1.9	-7.3
	Net Resmi Sermaye Akımı	4.1	0.3	-30.5	-18.4	-0.4
	Net Toplam Sermaye Akımı	68.4	31.1	4.8	-8.5	83.3
	Rezervlerdeki Değişim	-6.3	-15.2	-32.4	-48.6	-113.0
	Net Cari işlemler	-56.3	-9.0	34.9	44.9	19.5
Gelişmekte olan Ekonomiler: Asya ve Okyanusya	Net Özel Sermaye Akımı	42.6	61.3	110.1	64.3	199.1
	Net Dolaysız Yatırımlar	62.7	79.7	127.7	132.6	132.1
	Net Portföy Yatırımları	11.1	-52.0	-72.0	-205.7	-134.6
	Net Diğer Özel Sermaye	-31.2	33.6	54.4	137.3	201.6
	Net Resmi Sermaye Akımı	-1.5	-38.0	-85.7	-103.3	-133.2
	Net Toplam Sermaye Akımı	41.1	23.3	24.5	-39.0	65.9
	Rezervlerdeki Değişim	-62.7	-233.2	-396.3	-491.9	-727.9
	Net Cari işlemler	48.8	209.7	403.1	55.1	655.7
Gelişmekte olan Ekonomiler: Batı Asya	Net Özel Sermaye Akımı	9.6	3.1	29.1	34.4	52.8
	Net Dolaysız Yatırımlar	3.9	9.4	19.3	30.6	34.2
	Net Portföy Yatırımları	-4.5	-34.3	-53.1	-75.8	-95.4
	Net Diğer Özel Sermaye	10.2	28.1	62.9	79.5	114.0
	Net Resmi Sermaye Akımı	-3.8	-27.7	-64.9	-80.7	-115.5
	Net Toplam Sermaye Akımı	5.8	-24.6	-35.9	-46.3	-62.7
	Rezervlerdeki Değişim	-7.7	-32.1	-93.5	-103.1	-86.5
	Net Cari işlemler	5.0	55.9	137.1	163.0	147.0

Kaynak:UNCTAD,(Çevrimiçi),http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en,24.12.2014

Tablo (1.5) Finansal Araçlara Göre Sermaye Hareketleri Devamı

Gelişmekte olan Ekonomiler: Güney Asya	Net Özel Sermaye Akımı	4.0	14.3	18.3	35.0	62.3
	Net Dolaysız Yatırımlar	3.7	6.4	7.6	11.6	17.6
	Net Portföy Yatırımları	1.7	7.1	13.6	7.6	21.6
	Net Diğer Özel Sermaye	-1.4	0.8	-3.0	15.8	23.0
	Net Resmi Sermaye Akımı	2.2	1.3	4.5	3.7	4.2
	Net Toplam Sermaye Akımı	6.1	15.6	22.7	38.7	66.5
	Rezervlerdeki Değişim	-3.3	-24.0	-27.1	-47.5	-59.1
	Net Cari işlemler	-3.9	8.4	6.4	4.1	-10.1
Gelişmekte olan Ekonomiler: Doğu Asya	Net Özel Sermaye Akımı	19.1	48.1	53.4	-10.7	82.3
	Net Dolaysız Yatırımlar	37.7	48.5	72.1	56.5	45.8
	Net Portföy Yatırımları	23.8	-19.1	-37.1	-137.3	-61.3
	Net Diğer Özel Sermaye	-42.3	18.7	18.4	70.0	97.8
	Net Resmi Sermaye Akımı	5.9	-1.9	-5.5	0.2	0.3
	Net Toplam Sermaye Akımı	25.0	46.2	47.9	-10.5	82.5
	Rezervlerdeki Değişim	-39.3	-157.8	-248.4	-281.6	-507.8
	Net Cari işlemler	32.2	104.6	212.1	301.4	428.7
Gelişmekte olan Ekonomiler: GüneyDoğu Asya	Net Özel Sermaye Akımı	10.2	-4.2	9.4	5.1	1.4
	Net Dolaysız Yatırımlar	17.2	15.3	28.5	33.7	34.3
	Net Portföy Yatırımları	-9.7	-5.6	4.7	-0.3	0.5
	Net Diğer Özel Sermaye	2.8	-13.8	-23.9	-28.4	-33.4
	Net Resmi Sermaye Akımı	-5.8	-9.7	-19.8	-26.6	-22.2
	Net Toplam Sermaye Akımı	4.4	-13.9	-10.4	-21.5	-20.9
	Rezervlerdeki Değişim	-12.5	-19.3	-27.3	-59.4	-74.6
	Net Cari işlemler	15.3	40.9	47.7	87.1	90.6
Geçiş Ekonomileri	Net Özel Sermaye Akımı	-4.7	24.0	62.6	102.8	129.1
	Net Dolaysız Yatırımlar	6.9	14.7	26.4	48.6	34.4
	Net Portföy Yatırımları	-0.7	-3.2	-8.0	6.6	8.8
	Net Diğer Özel Sermaye	-10.9	12.5	44.1	47.7	86.0
	Net Resmi Sermaye Akımı	-1.2	-9.8	-21.9	-29.7	-4.7
	Net Toplam Sermaye Akımı	-5.9	14.3	40.7	73.1	124.4
	Rezervlerdeki Değişim	-4.3	-41.4	-89.5	-145.6	-160.0
	Net Cari işlemler	7.0	40.0	68.9	71.8	34.1

Kaynak:UNCTAD,(Çevrimiçi),http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en,24.12.2014

2.2 Küreselleşmenin Siyasi Boyutu

Siyasal küreselleşme; ülkelerin ulus-devlet egemenliğini sarsan, yetkilerini ve otoritelerini uluslararası kuruluşlar ile paylaşmaya mecbur bırakan bir süreçtir.¹¹² Toplumda demokrasi, insan hakları, çevrenin korunması, silahsızlanma, özgürlükler gibi konularda giderek artan kaygılar, günümüzde yönetime yeni aktörlerin katılmasına neden olmuştur. Bu yeni aktörler siyasi, çevresel, kültürel, ekonomik pek çok alanda aktif hale geldiklerinden ulus-devletler bu kuruluşlarla uyumlu bir yapı sergilemek zorunda kalmışlardır.¹¹³ Bugünkü dünyada artık Ulus-Devletler, kararalma mekanizmasının tek aktörü olma konusundaki gücünü önemli ölçüde yitirmiş gözükmektedirler.

Ulus-devletin gücünün aşındırılması sürecini iki boyutta inceleyebiliriz: Bunlardan ilki, ulus-devletin ekonomik düzlemdeki yerini daha çok ulus-üstü kurumlara devretmesidir. Bunun birinci ayağını ulus-üstü, neredeyse küresel çapta üyesi olan örgütler çerçevesinde alınan kararlar oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Dünya Bankası, OECD ve GATT gibi kuruluşlar önemli roller üstlenmişlerdir. Bunlardan GATT 1944 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüşerek denetim ve yargılama gücüne de sahip olmuştur. Ulus-üstü kurumların ikinci ayağını ise bölgesel işbirliği anlaşmaları oluşturur. Hem küresel örgütler hem de bölgesel antlaşmalar, ulus-devletin karar alma, uygulama ve denetleme gücünü aşındıran bir işlev görürler.¹¹⁴

Ulus-devletin gücünün aşındırılması sürecinin ikinci boyutu ise yerel yönetimlerin giderek güçlendirilmesidir. Yerel yönetimlerin giderek güçlenmesi bir diğer ifadeyle merkezi devletin yetki, sorumluluk ve imkânlarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesi yoluyla merkezi devlete olan bağılıklar azalmıştır. Bu şekilde, ulus-devletin gücünün tepeden ve tabandan aşındırılması sağlanarak ulus-devletin sadece bir ara-örgüt haline dönüşmesi süreci başlamıştır. Küresel boyuttaki bu tarz bir yeniden yapılandırmadaki amaç; Mal, hizmet ve sermaye için küresel pazar kurulurken, yerel yönetimlerin doğrudan doğruya bu pazarla ilişki kurmasının sağlanabilmesidir. Böylelikle ulus-devlet; ulus-pazar, ulusal sermaye ve emeğe

¹¹² Türe, s.4.

¹¹³ H. Ömer Köse, Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü, Sayıştay Dergisi, 49,s.9. (Nisan -Haziran 2003), (Çevrimiçi) <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49m1.pdf>, 24.12.2014.

¹¹⁴ Kazgan, s.34.

yönelik ekonomik işlevleri, yetki ve sorumlulukları açısından en aza indirgenmiş bir örgüt haline gelecektir. Ulus-devletin geçmişte ulus-pazarı ve emeği koruma, yerel girişimciye öncelik verme, ekonomiyi yerel ihtiyaçları karşılama yolunda güçlendirme gibi işlevleri sona erecek; uluslararası sermaye hiçbir dirençle karşılaşmadan dilediği gibi küresel pazara ulaşabilecektir. Küçük boyuttaki yerel yönetimlerin güçlü uluslararası sermayenin baskısına direnmesi çok zordur. Böylece şirketler büyürken küçük çaplı yerel yönetimler bu küresel şirketlere bağlı hale geleceklerdir.¹¹⁵

Aşırı küreselleşmecilere göre, küreselleşmeyle sınırların ortadan kalkacağı bir dünya sistemi oluşmaktadır. Bu nedenle, siyasi güç küresel toplumsal biçimlendirmelerin elinde olup; toprak bütünlüğüne dayalı devletler yerine, küresel ağlar aracılığı ile ifade edilmektedir. Aslında aşırı küreselleşme taraftarları tarafından, ulus-devletlerin küresel ekonomideki egemen rollerini şimdiden kaybettikleri iddia edilmektedir. Sınırsal bölünmeler giderek geçerliliğini yitirdikçe, devletler kendi sınırları içinde toplumsalyaşamın yönünü belirlemede daha da etkisiz hale gelmektedirler. Ulus devletin yönetsel gücü zayıfladıkça da, uluslararası şirketler ve çıkar grupları belirleyici olmakta, küresel düzende bütünleşmenin sağlanamaması halinde ise ekonomilerin yalnızlığa sürükleneceği iddia edilmektedir.¹¹⁶

Küreselleşme kuşkucuları; Küreselleşme güçlerinin serbestleşmesinde siyasetin, siyasi gücün başarılı bir şekilde harekete geçirilmesi yoluyla merkezi bir rol üstlendiğini vurgulayarak aşırı küreselleşmecilerin görüşüne karşı çıkarlar. Kuşkuculara göre, ne piyasaının doğal yapısı ne de bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler ekonomik faaliyetlerin genişlemesini tek başına açıklayabilecek unsurlar olamaz. Onlara göre, bu genişleme 1980-1990 yıllarında neoliberal hükümetlerin sermaye üzerindeki uluslararası kısıtlamaları kaldıran siyasi kararlarıyla ortaya çıkmıştır. Kararların uygulamaya konulması ile küresel piyasalar ve yeni teknolojiler gelişmede yerlerini almışlardır. Kuşkucuların bakış açısının anlamı, ülke sınırları hala önemini korumaktadır, modern ulus devlet veya küresel kentler şeklinde faaliyet gösteren geleneksel siyasi birimler hala geçerliliğini muhafaza etmektedirler.¹¹⁷

¹¹⁵ Kazgan, s.34-35.

¹¹⁶ Abdulhalim Çelik, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Dönüşümü ve Türkiye**, Ankara, Kamu-İş Eğitim Yayınları, 2002, s.26.

¹¹⁷ Steger, s.90.

Aslında, aşırı küreselleşmeciler ile kuşkucuların görüşleri birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Karşılıklı bağımlılığın ekonomik biçimleri siyasi kararlarla harekete geçmekte, ancak bu kararlar belli ekonomik bağlamlarda verilmektedir. Küreselleşmenin siyasi ve ekonomik yanlarının birbiriyle önemli ölçüde ilişkili olduğunu ifade etmek gerekir. Özellikle ticaretin serbestleşmesi ve diğer ekonomik gelişmeler, devletlerin, bilhassa güney yarımküredeki ülkelerin siyasi politikalarını büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Örneğin, uluslararası kuruluşların çalışmaları (baskıları) sonucu sermayenin vergi ve diğer ulusal politika engellemeleri gibi kısıtlamaları aşması kolaylaşmıştır. Bunun gibi küresel piyasa koşullarının unsurları, hükümetlerin bağımsız ulusal politika hedeflerini tayin etme ve kendi ulusal standartlarını uygulama gücünü zayıflatmaktadır. Bu noktada ulus-devletin egemen bir birim olma gücünü yitirdiğini ve devlet gücünün, çeşitli ulus-ötesi kuruluşların yanı sıra, bölgesel birliklere ve yerel yönetimlere devredildiğini kabul etmek durumunda kalabilmekteyiz.¹¹⁸ Bunlara ek olarak, artık ulus-devletin; demokrasi, insan hakları, ticaret hukuku ve doğal çevreyi koruma gibi alanlardaki yetkileri ve sorumluluklarında giderek bir dizi ulus üstü sivil kurumlarca denetlenmesi söz konusudur.¹¹⁹

Ancak bir diğer yandan, ulus-devletin bütünüyle etkisiz hale geldiğini söylemek de doğru değildir. Zira hükümetler hala ekonomilerini küresel yatırımcılara yönelik daha çok az veya daha çok çekici hale getirebilme güçleri vardır. Ayrıca, ulus-devletler eğitim, alt yapı ve nüfus hareketleri gibi konularda denetimlerini halen sıkı bir şekilde sürdürebilmektedirler. Özellikle göçlerin denetlenmesi, nüfus bilgilerinin sıkı kontrolü gibi konular küresel bütünleşmeyi engelleyici istisnalar olarak değerlendirilmektedir.

Hirst ve Thomson, göç yönelimlerinin emek piyasasının ve idari politikaların etkisi ile belirlendiğini vurgularlar. Değerlendirmelerine göre; mal ve hizmetler için var olan dünya piyasası emek için bulunmamakta, emek piyasaları ulusal olarak düzenlenmektedir. Göçün türü ne olursa olsun, Avrupa Birliği ve bölgesel serbest ticaret anlaşmaları ile sağlanan mobilite dışında, emeğin hareket özgürlüğü çok kısıtlıdır. Mal ve hizmetlerin taşınması ise emek ile karşılaştırılamayacak kadar kolay hale gelmiştir. NAFTA, bile göçü açıkça tanımamaktadır. Söz konusu göçlerin çoğu komşu ülkeler arasında gerçekleşmektedir. 19. yy da, işçilerin sermaye kaynaklarına yönelen toplu göçleri kabul görmüş ve teşvik edilmiştir ancak bu tarz göçler artık geçici mahiyette olmadığı takdirde izin verilmemektedir. Günümüzde hükümetler

¹¹⁸Steger, s.91.

¹¹⁹ Kazgan, s.35.

göçmen işçilerin artışı ilgilendiren politikaların yanı sıra kalıcı ailevi göç haklarını da sıkılaştırmaktadır.¹²⁰ ABD de 1990'larda 600.000 kişi olan göçmen akışı, 20. yüzyılın ilk iki onyılındaki düzeyin yarısına ancak ulaşmıştır. Aşırı küreselleşme taraftarlarının, sınırlardan arınmış bir dünya tahminlerinin tersi bir siyasi dinamiği yansıtmaya adanmış, 11 Eylül terörist saldırısı sonrasında uygulamaya konulan çok sert nitelikteki ulusal güvenlik tedbirleri de dikkat çekici mahiyettedir.

Dünyadaki yurt severlik hareketlerindeki canlanma da, devletlerin hareket ve toplantı serbestliğine yeniden kısıtlama getirmesinin söz konusu olabileceği nedeniyle hükümetleri endişelendirmektedir. Ayrıca, küresel terörist ağların faaliyetleri modern ulus-devlet sistemine dayalı geleneksel ulusal güvenlik yapılarının yetersizliğini göstermiştir. Bu durum ulusal hükümetleri uluslararası yeni işbirliğine yöneltmektedir.

İfade edilen bu gelişmeler çerçevesinde değerlendirme yapılacak olunursa; ulus-devletin tamamı ile geleneksel işlevlerinden bazılarını yerine getirmekte giderek artan güçlüklerle karşılaştığı şüphesizdir, ancak ulus-devletin tamamen egemenliğini yitirdiğinin belirtilmesi de doğru değildir. Çağdaş küreselleşme, bir taraftan geleneksel siyasi düzenlemeleri sarsan ülke ötesi toplumsal alanların ve kurumların gelişmesini teşvik ederken, bir diğer yandan da iç ve dış politikalar arasındaki geleneksel sınır çizgilerinden bazılarını bulanıklaştırmaktadır. Dünya, 21.yüzyılın başında, modern ulus-devlet sistemi ile küresel yönetişimin postmodern biçimleri arasındaki bir geçiş aşamasındadır.¹²¹

2.3 Küreselleşmenin Teknolojik Boyutu

Teknolojik ilerlemelerin hızlanması ve dijital devrimin gerçekleşmesi küreselleşmenin diğer boyutlarını destekleyerek ilerlemelerde büyük rol oynamıştır. 1950'li yıllardan itibaren, yaşanan teknik gelişmeler sayesinde hava taşımacılığı, iletişim ve bilgisayar maliyetlerinde önemli düşüşler gözlenmiştir. Bilhassa ulaşımın daha az maliyetlerle gerçekleştirilebilmesi malların bir ülkeden diğerine satışını kolaylaştırmıştır.¹²²

Ayrıca bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki ilerlemeler özellikle 1990'lı yıllardan günümüze yeni bir boyut kazarak video-konferans, cep telefonu, e-posta ve internet gibi araçlar şeklinde bireylerin ve kurumların kullanımına sunulmuştur. Bilgi

¹²⁰Hirst ve Thomson, s.55-56.

¹²¹Steger, s.90-94.

¹²² Recai Coşkun, **Küreselleşme Türkiye Eksenli Analizler**, 1. Baskı, İstanbul, Betaş Yayınları, 2002, s.16.

teknolojilerindeki bu gelişmeler firmaların faaliyet alanları arasındaki mesafeyidaraltmış, firmalar ile müşteri ve tedarikçi zinciri arasındaki ilişkilerin etkin, hızlı vedaha ucuza gerçekleştirilebilmesi imkânını yaratmıştır.¹²³

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sürecini destekleyici etkiye sahiptir. Sermaye hareketlerinin hızlı, kolay ve daha düşük maliyetle gerçekleştirilmesinde, bilgisayar ve iletişim cihazlarının gelişimi büyük rol oynamıştır.¹²⁴Finansal işlem sayısının artarak etkileşimlerin güçlenmesinde ve yeni finansal araçların geliştirilerek piyasaların derinliğinin arttırılmasında internetin etkisi büyüktür.¹²⁵Yeni küresel elektronik ekonomi ortamında; fon yöneticileri, bankalar, büyük şirketler ve çok sayıda bireysel yatırımcı tek bir tuşa tıklayarak yüklü miktarlardaki sermayelerini dünyanın farklı noktalarına rahatlıkla aktarabilmektedirler. Bu durumun da pek tabi olumlu ve olumsuz etkileri olmaktadır. Zira ani sermaye giriş-çıkışları ülkelerin makro ekonomilerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyerek refaha veya krize yol açabilmektedir. Özellikle Asya’da çok sağlam görünen ekonomiler bu tarz işlemler sonucunda ekonomik krizler yaşamışlardır.

Fiber optik ve uydu teknolojilerindeki gelişmeler, üstün bir bilgi otobanı oluşturarak bütün dünyayı eskisinden daha yakın hale getirmiştir.¹²⁶Bu bağlamda bilgiye ulaşmak daha kolay hale gelmiş, uzaklar daha yakın hale geldiğinden toplumlararası etkileşimler yoğunlaşmış, toplumsal hareketlerin sonuçları da daha hızlı gözlenmeye başlanmış, devletler ise daha fazla şeffaf hale gelmişlerdir.

2.4 Küreselleşmenin Çevresel Boyutu

Küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte çevre sorunları daha fazla dikkate değer bir konu haline gelmiştir. Aslında Meadow’un 1972 yılında, Roma Kulübü için hazırladığı “Büyümenin Sınırları” isimli raporuna kadar çevre sorunları göz ardı edilen bir husustu. İlk kez bu çalışmayla yerel, bölgesel ve küresel seviyelerdeki insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkisi üzerinde durulmaya başlanmıştır. Çevre konusunda tarihsel dönüm noktaları olarak; “Büyümenin Sınırları” raporunun yayımlanması, Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) tarafından ilk kez Dünya İklim

¹²³ Coşkun, s.16-17.

¹²⁴ Muhammet Akdiş, **Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye**, 1.Baskı, Betaş Yayınları, İşletme Ekonomi Dizisi:108, Yayın No:983, Haziran 2000, s.27.

¹²⁵ İnandım, s.5.

¹²⁶ Akdiş, s.28.

Konferansının Organize edilmesi ve 1992 yılında Rio de Janerio’da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansının yapılması gösterilebilir. Çevresel faktörler her ne kadar küreselleşmeyi etkilemekteyse de genellikle küreselleşmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmakta ve çoğu kişi tarafından küreselleşmenin itici bir gücü olarak görülmemektedir.

Küreselleşme süreci, çevre v.b diğer küresel ölçekteki sorunların ele alınmasını, bu sorunlara çözüm yollarının bulunmasını sağlayıcı küresel eylem ve stratejilerin belirlenmesine de katkı yapmaktadır. Bu şekilde sınırlar ötesi çevre sorunlarından yola çıkarak sınırlar ötesi eylemler, küresel yönetim ve küresel vatandaşlık gibi unsurlar gündeme gelebilmektedir. Her şeyin dünyadaki ekolojik sisteme ve onun sunduğu imkanlara bağlı olduğu gerçeği, küresel karşılıklı bağımlılık duygusunun oluşturulmasında önemli etkiye sahiptir. Fiziksel çevre konusunda artan bilinçlenme ve hassas çevre sistemlerine karşı beliren tehlikeler ülke hükümetlerinin birbirlerine olan bağımlılıklarını kavramalarını sağlamıştır.¹²⁷Bugün Amerika’nın uyguladığı çevre politikası dünyadaki kirliliği arttırabilmektedir.Çevre sorunları bir yandan küreselleşme eğilimlerinin güçlendirirken,diğer bir yandanda küreselleşme süreci çevresel problemlere yol açar.Çevre sorunu denince sadece ekolojik çevre algılanmamalıdır. Çevre konusu büyük ölçüde küreselleşmenin sonuçlarından etkilenmiştir. Küreselleşme sürecinin sonuçlarını açıklamada risk,belirsizlik, güvensizlik, eşitsizlik, yoksulluk, kaygı, toplumsal çözülme gibi çevreselsorunları işaret eden kavramlar en çok başvurulan kavramlardır.

Günümüzde kaygı, belirsizlik ve güvensizlik sorunları pek çok ülkeye yayılmıştır. Mekânların daralması ve sınırların ortadan kalkmasıyla insanların günlük yaşamlarını tehdit eden çok sayıda unsur belirmeye başlamıştır. Küresel ekolojik riskler gibi karşı karşıya olduğumuz ortak sorunlar çok sayıdadır. Ayrıca küreselleşme ile son derece bağlantılı bir konu olan “küresel ısınma” gibi riskler bütün dünya vatandaşlarını aynı ölçüde etkilemektedir.

Bilgi düzeyinin artması ve geleceği denetim altına alma çabası “imal edilmiş risk” faktörünü ortaya çıkarmıştır. Çevresel riskler de işte bu kategoriye girmektedir. Bu tür riskler küreselleşmenin etkisi altındadırlar. İmal edilmiş risk yalnızca küresel ısınma gibi doğa ile ilintili konuları içermez aynı zamanda nükleer kazaların, AIDS gibi

¹²⁷Necla Yıkılmaz, **Yeni Dünya Düzeni ve Çevre**, SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, No-3, Küreselleşme Dizisi 1, İstanbul, 2003, s.75-76.

salgın hastalıkların, genetik yapısı değiştirilmiş ürünlerin beraberinde getirdiği riskleri de içerir. Çernobil santrali faciası, asit yağmurları, ozon tabakasının delinmesi, hava ve sanayi kirliliği gibi konular küresel nitelikte sorunlar olup, felaketlerin ulusal toplumlarla sınırlı olmadığını, toplumun ekolojik ve çevre sorunlarına dayalı bir risk toplumuna dönüştüğünü göstermektedir. Çevresel bozulma ile yoksulluk arasında önemli bir ilişki vardır. İnsanlar gereksinim duydukları fiziksel, düşünsel ve toplumsal elementlerden yoksun olma hali olarak tanımlanabilecek olan yoksulluk birçok çevre sorununun kaynağı olarak gösterilmektedir. Diğer yandan çevre sorunları ve çevrenin bozulması da yoksulluk nedeni olarak görülmektedir. Tamamen bir sebep-sonuç ilişkisi mevcuttur. Ülkenin az gelişmiş düzeyde olması ve buna bağlı olarak yaşam koşullarının kötülüğü toplumun çevre için tehdit edici bir unsur haline gelmesine yol açar. Barınma, ısınma ihtiyacı için aşırı düzeyde ağaç kesilmesi, yüksek düzeyde nüfus artışı sonucu gıda tüketiminin yüksek boyutlara ulaşması gibi nedenlerle çevre aşırı deforme edilmekte ve gelecekte nesiller için çevre konusu önemli bir sorun olarak belirmektedir. Ancak çevresel sorunların ortaya çıkışında yoksul ülkeleri tek başına sorumlu ilan edemeyiz. Zira Dünya kaynaklarının kullanım seviyelerine bakıldığında ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre dengesizliğin ne kadar büyük olduğu da görülmektedir.

Dünya nüfusunun en zengin %25'lik kesimi, dünyanın toplam yiyecek üretiminin üçte ikisini tüketmektedir. Gelişmiş ülkeler, dünya enerjisinin %70'ini, metallerin ise %75'ini tüketmektedirler.¹²⁸ Dolayısıyla ile küresel çevrenin bozulmasında gelişmiş ülkelerde yürürlükte olan sürdürülebilir nitelikte olmayan üretim süreçlerinin ve tüketim kalıplarının da etkili olduğu da söylenebilir. Zengin kuzey ülkelerindeki bu aşırı ve bilinçsiz tüketimleri doğal kaynakların aşırı israfına neden olarak ve dünyayı giderek sürdürülebilmesi zor olan bir yaşam biçimine sürüklemektedir. Dolayısıyla çerçeve üzerinde baskıyı azaltacak ve insanlığın temel ihtiyaçlarını karşılayacak üretim süreçlerinin ve tüketim kalıplarının teşvik edilmesi konusunda çok yönlü çevre ve ekonomi politikaları geliştirilmelidir.¹²⁹ Çevre ile ekonomi arasındaki ilişki; sorunların meydana gelmesi, ortaya çıkarılması ve çözümü aşamalarında yoğun olarak belirir. Çevrenin kirlenmesinin zararlı ve refahazaltıcı etkisi vardır. Ayrıca çevrenin kirlenmesinin bir maliyeti devardır. Kirlenmeyi engelleyici ve kontrolü sağlayıcı tedbirler için bir kaynak

¹²⁸ Yıkılmaz, s.86.

¹²⁹ Alper Güzel, “Sürdürülebilir Kalkınma’da Yerel Yönetimlerin Mali Sorumlulukları”, ODTÜ Ekonomi Bölümü, s.1, (Çevrimiçi) http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-10.pdf, 24.12.2014.

gerekmektedir.¹³⁰Bu noktada bu maliyetin kime ne şekilde yansıtılacağı da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.5 Küreselleşmenin Kültürel Boyutu

İletişim teknolojilerindeki gelişme ve özellikle de internetin uluslararası iletişim aracı olarak aktif kullanımıyla birlikte toplumlar birbirlerine daha yakın hale gelmiş, dünyada bir kültürler arası etkileşim süreci başlamıştır. Coğrafi açıdan mesafe ve zaman probleminin ortadan kalkması kültürler arası bütünleşme sürecine hız kazandırmıştır. Kültürel anlamda küreselleşme; dünyanın küçülmesi ve bütünsel bir dünya şuurunun oluşmasıdır. Küreselleşme bir taraftan küresel bağımlılığı arttırırken diğer taraftan da küresel bütünlük bilincini oluşturur. Kültürel küreselleşme hemyerelliğin evrenselleşmesi hem de evrenselliğin yerelleşmesi tarzında gerçekleşir.

Kültürel küreselleşme denildiğinde genellikle bir çeşit üçüncü kültürün oluşumuna işaret edilir. Featherstone'a göre bu oluşan üçüncü kültür; bütün milli ya da mahallî kültürlerin üzerinde olup, herhangi ulus-devletin ötesinde sınır tanımaz bir küresel yapıyı ifade eder. Featherstone, küreselleşme sürecinde kültürel anlamda iki unsurun karşımıza çıktığını ileri sürer. İlki, belli bir kültürün kendi sınırlarından dünyaya doğru genişlemesi şeklindedir. Böylelikle heterojen kültürler yani birbirinden bağımsız kültürel yapılar, dünyayı saran dominant kültür kapsamında birleşerek bütünleşmiş bir yapıya kavuşur. İkinci olarak da kültürlerde bir sıkışmanın meydana gelmesinden bahseder. Kültürel sıkışma ile Dünya üzerindeki herkesin ortak bir kültür bünyesinde asimile olması ve dünyanın evcil tek bir mekân haline gelmesi kastedilir.

Küreselleşme karşıtları dünyadaki insanların giderek birbirine daha fazla benzediğini, özellikle batı kültürünün ön plana çıkarak diğer ülkelere yayıldığını belirtirler. New York, Hollywood, Londra ve Milano gibi Batı sanayisinin imzası olan ürünlere yönelik artan eğilimin sonucu türdeşleşen bir popüler kültürün ortaya çıktığını vurgularlar ve kanıt olarak da Amazon yerlilerinin Nike marka spor ayakkabı giymeleri, Güney Sahra sakinlerinin Texaco beysbol şapkaları satın almaları, Filistinli gençlerin Chicago Bulls tişörtleri giymelerini gösterirler. Amerikan değerlerinin ve tüketim mallarının yayılmasını “Dünyanın Amerikanlaşması” olarak gören bu kültürel türdeşlik tezi savunucuları, batı ülkelerin damak tadından giyim kuşamına kadar geniş bir yelpazedeki zevk ve tercihlerin giderek homojenleşerek savunmasız kültürleri bastırdığını belirtirler.

¹³⁰ Yıkılmaz, s.110-111.

George Ritzer, bu sosyo-kültürel süreci açıklamada “McDonalddlaşma” kavramını kullanmaktadır.¹³¹Günümüzde Amerikan hızlı yemek zinciri olan “McDonalds”, günümüzde dünya üzerinde yaygın bir ağa sahiptir. Batı tarzı yemek yeme alışkanlığı her ne kadar çeşitli reklamlarla insanların yararına gösterilmek istense de düşük besleyici değeri, hastalıklara sebep olması, insan yaşamını rutin hale getirmesi ve kültürel zenginlikleri azaltması gibi dezavantajları arka planda barındırmaktadır. George Ritzer; dünyada insanın yaratıcılığını etkileyen ve toplumsal ilişkileri insancıl boyuttan çıkaran tek düze standartların zorla kabul ettirilmesine “McDonalddlaşma”(McDonaldization) kavramını kullanmaktadır.¹³²

Bu konuda Rutgers Üniversitesi Siyasal Bilimler Profesörü Benjamin Barber, “McDünya’ya karşı Cihad” isimli kitabında McDünya olarak ifade ettiği dünyanın bir yandan birbiriyle çatışırken, bir diğer yandan da tuhaf biçimde içiçe geçtiğini belirtmektedir. Tüketimci kapitalizmin, küresel düzeyde ülkeler arasındaki sosyal ve ekonomik duvarları hızla yıkıp, farklı kültürleri tek bir kişiliksiz pazarda birleştirirken, etnik, dinsel ve ırkçı çekişmelerin siyasi tabloyu gittikçe daha küçük parçalara bölmekte olduğunu söylemektedir. Barber, bu iki ters kuvvetin karşılıklı çelişkili bağlılığını açıklayabilmek için “McDünya” ifadesini kullanmıştır.¹³³

Küreselleşme taraftarları ise, kültürel küreselleşmenin benzerlikleri arttırdığı görüşündedirler, ancak bu sonuç onlar için kötü bir şey olarak nitelendirilemez. Bazısı bunu serbest piyasa ekonomisinin doğal bir yansıması olarak görürken, diğerleri bunun engellenemez bir gidişat olduğunu belirtirler. Küreselleşme ve kültür arasındaki ilişkiyi analiz eden Roland Robertson ise konuyla ilgili farklı değerlendirmeler sunmaktadır. Ona göre, küreselleşme sürecinin, siyasal sınırları aşan bir medeniyet yaratması, yani kültürler arası sınırları ortadan kalkıp küresel tek bir kültürü üretmesi mümkün değildir. Ayrıca Robertson, küreselleşmenin analizinin merkezine kültür olgusunu koyarak, “farklılıkların sürdürülebileceğini” de belirtir.

¹³¹George Ritzer, **The McDonaldization of Society**, s.371, <http://s3-ap-southeast-2.amazonaws.com/jigsydney/general/PDF/271786~mcdonaldization.pdf> , (Çevrimiçi), Erişim 24.12.2014.

¹³²Steger, s.102.

¹³³ Benjamin R. Barber, **McWorld’e Karşı Cihad: Küreselleşme ve Kabilecilik Dünyayı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor**, Çev.Eser Birey, Cep Kitapları, İstanbul, 2003, s.71.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE EMTİA FİYATLARI VE EKONOMİK ETKİLERİ

Dünya ekonomisinde 1970’li yıllara kadar meydana gelen krizler belirgin olarak talep cephesinden kaynaklanmıştır. Ancak 1970’li yıllardan itibaren enerji darboğazlarının ortaya çıkması ve enerji maliyetlerinin artmasıyla ekonomi literatürüne arz şokları kavramı girmiştir. Enerji maliyetleri gibi üretimde kullanılan diğer girdilerin fiyatlarındaki yükselişler de negatif yönde arz şokları meydana getirmektedir. Teknolojik yenilikle ise üretimde verimliliğin artışı, maliyet düşüşü meydana getirmesi nedeniyle pozitif arz şoku yaratmaktadır.

3.1 Küreselleşme Sürecinde Emtia Fiyatları Ve Ekonomik Etkileri

3.1.1 Enerji Piyasası

Gerek ekonomik aktivitede gerekse de insan yaşamında önemli bir girdi olan enerjinin ucuza ve istenen miktarda temin edilmesi ülkeler açısından büyük önem taşır. Fakat pek çoklarının da bildiği gibi doğal kaynaklar dünyada eşit olmayan bir şekilde dağılım gösterirler. Bu durumun neticesi olarak bazı ülkeler enerji ihraç eden ülkeler, bazıları ise enerji ithal eden bağımlı ülkeler konumunu alırlar. Dolayısıyla herhangi bir enerji darlığında ve enerji fiyat yükselişinde bu durumdan ilk olarak ve en yüksek düzeyde etkilenecek olan ülkeler işte bu enerjiye bağımlı olan ülkelerdir.

Dünya’daki enerji kaynaklarının sınıflandırılması farklı şekillerde yapılmıştır. Bunlardan ticari ve ticari olmayan enerji kaynakları ayırımına göre kömür, linyit, uranyum, petrol, doğalgaz ticari enerji kaynaklarıdır; odun, tezek ise ticari olmayan enerji kaynaklarıdır. Bir diğer sınıflandırma şekli ise konvansiyonel (yenilenemez) ve yenilenebilir enerji kaynağı şeklinde yapılan ve yaygın kullanıma sahip olan ayırmadır. Konvansiyonel enerji kaynağı, bir kez kullanılıp yenilenemeyen enerji kaynaklarına denir. Konvansiyonel enerji kaynakları için birincil veya yenilenemez enerji kaynağı ifadesi de kullanılmaktadır. Petrol, kömür, doğalgaz, uranyum yenilenemez enerji kaynaklarıdır. Güneş, rüzgâr, dalga enerjisi; hidrolik, jeotermal kaynaklar; biyomos enerji kaynakları ise yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. En yaygın kullanıma sahip gruplandırma ise, birincil ve ikincil enerji kaynakları şeklinde yapılan ayırmadır. Birincil enerji kaynakları doğadaki haliyle kullanılabilirken ikincil enerji kaynakları belli işlemler sonucu kullanılabilirler enerji kaynaklarıdır.

Elektrik en önemli ikincil tür enerjidir. Birincil enerji kaynakları arasında; petrol, taş kömürü, linyit kömürü, hidrolik enerji, nükleer enerji, jeotermal enerji, doğalgaz, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, odun, tezek sayılır. İkincil enerji kaynakları arasındada elektrik, kok-briket, havagazı, biogaz, sıvılaştırılmış petrol gazı yer alır.

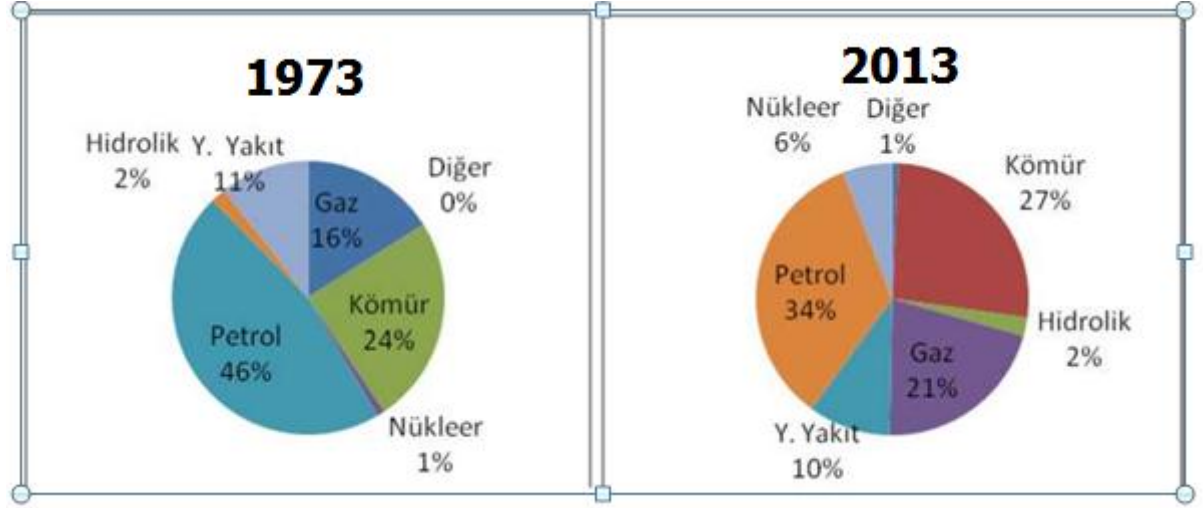
Dünya birincil enerji üretiminde (arzında) enerji kaynaklarının yüzde payları şekil olarak Tablo 1.6'da, şekilsel olarak da Şekil 1.3'de gösterilmiştir. 1973 tarihindeki enerji kaynaklarının yüzde paylarına göre dağılımda birinci sırayı % 46,10 ile petrol almaktadır. Petrolü takiben önem sırasıyla; kömür, gaz, yenilenebilir yakıt, hidrolik, nükleer enerji ve diğer enerjiler gelir. Diğer enerjiler içerisinde jeotermal, güneş, rüzgâr gibi enerjiler yer alır. 2013 yılı verilerine baktığımızda birinci sırayı % 34 ile yine petrol almaktadır, ancak yüzdesi azalmıştır. Diğerleri sırasıyla; kömür, gaz, yenilenebilir yakıt, nükleer, hidrolik ve diğer enerjiler gelir. 2007 yılında dünya enerji üretiminde nükleer enerji hidrolik enerjinin önüne geçmiştir.

Tablo (1.6) Dünya Birincil Enerji Üretiminde Enerji Kaynaklarının Yüzde Payları

	1973	2013
Gaz	16,00%	20,90
Diğer	0,10%	0,70%
Kömür	24,50%	26,50
Nükleer	0,90%	5,90%
Petrol	46,10%	34,00
Hidrolik	1,80%	2,20%
Yenilenebilir Yakıt ve atık	10,60%	9,8%

Kaynak: International EnergyAgency, (Çevrimiçi), Erişim
24.12.2014<http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/weio2014.pdf>.

Şekil (1.3) Dünya Birincil Enerji Üretiminde Enerji Kaynaklarının Yüzde Paylarının Grafik Olarak Gösterimi

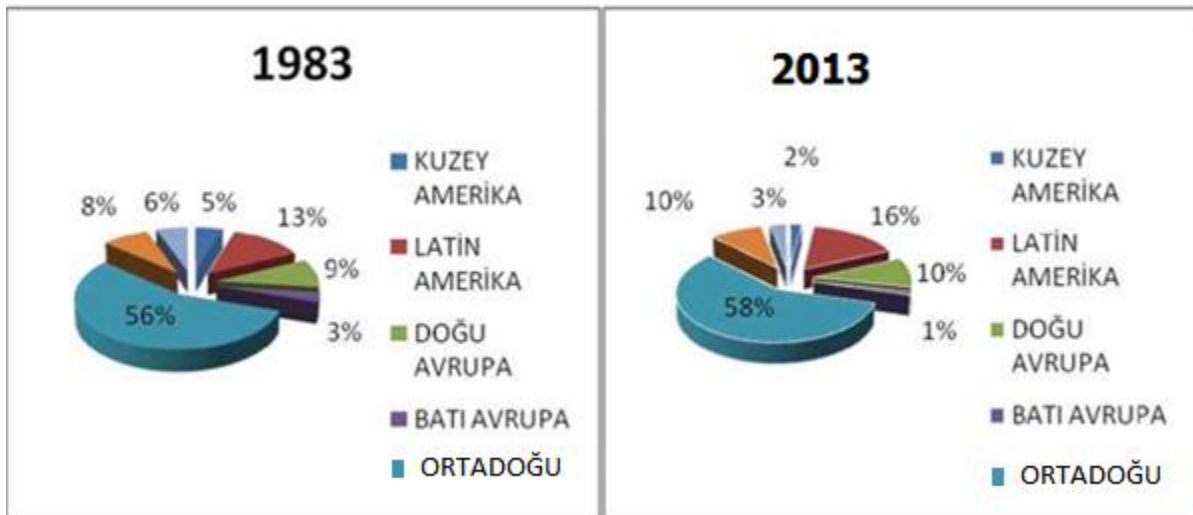
Kaynak: International Energy Agency, (Çevrimiçi), <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/weio2014.pdf>, 24.12.2014.

Dünyadaki tüm ülkeleri çok yakından ilgilendiren en temel birincil, yenilenemez enerji kaynağı olan petrol; ara malı, hammadde, enerji kaynağı olarak tüketilmektedir. Petrolün tam olarak bir alternatifinin olmadığı da rahatlıkla söylenebilir. Çünkü her ne kadar alternatif enerji kaynaklarının sanayide ve nihai tüketimde kullanımı gibi konularda dünyada bir çaba gözlense de alternatif enerji kaynaklarından istenen verimin alınması ve petrole eş bir enerji yaratılması büyük çaba, maliyet ve zaman gerektirecektir. Bundan dolayı petrole hâkim olabilme konusunda siyasi anlamda büyük bir mücadele yüz yıllardır devam etmektedir. Dünya üzerindeki bazı ülkeler bölgelerinde bulunan petrol rezervleri açısından coğrafi üstünlüğe sahip olduklarından petrol üreticisi konumunu almışlardır. Diğer ülkeler ise petrolü ancak tüketen konumundadırlar. Dünya rezervleri içerisinde en yüksek paya sahip olan bölge Orta Doğu'dur. 2013 yılı itibariyle, Dünyadaki toplam 1.295.085 milyar varil petrol rezervinin 752.258 milyar varillik kısmı Orta Doğu'da bulunmaktadır. Orta Doğu'yu takiben sırasıyla Doğu Avrupa, Latin Amerika, Afrika, Asya ve Pasifik, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa izler. 2013 yılında OPEC'e ait ispatlanmış ham petrol rezervleri 1.206.170 milyar varildir. OPEC'in Dünya petrol rezervlerinin % 81'lik kısmına sahiptir. 2013 yılı itibariyle

OPEC dışı dünya petrol rezerv ise 283.695 milyar varildir.¹³⁴

Şekil (1.4)'de 2013 ve 1983 yılları dünya ham petrol rezervlerinin bölgesel dağılımındaki ağırlıklar açısından karşılaştırma yer alırken, Şekil (1.5)'de 2013 ve 1983 yılları için ham petrol rezervlerindeki dağılımda OPEC ve OPEC dışı ülkelerin ağırlığını ifade eden görsel bulunmaktadır. 2013 yılında ham petrol rezervleri açısından OPEC ülkelerinin ağırlığı artmış olduğu söylenebilir. Zira OPEC'in rezerv dağılımındaki ağırlığı 1983'te % 67 iken 2013 yılında bu oran %81'e yükselmiştir.¹³⁵

Şekil (1.4) 1983 ve 2013 Yılı Dünya Ham Petrol Rezervlerinin Bölgesel Dağılım Karşılaştırması

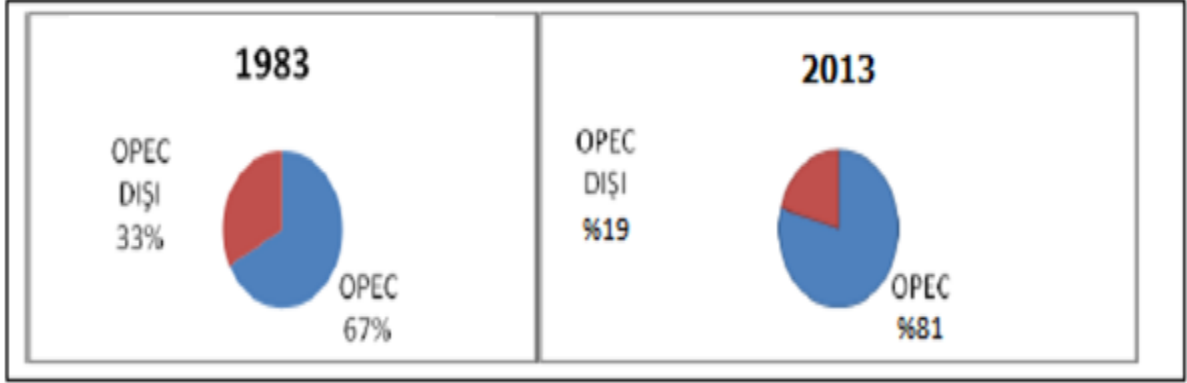

Kaynak: OPEC AnnualBulletin 2014, (Çevrimiçi), Erişim 24.12.2014, http://www.opec.org/opec_web/en/202.htm.

¹³⁴International Energy Agency,s.22,(Çevrimiçi),<http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/weio2014.pdf>, 24.12.2014.

¹³⁵OPEC AnnualBulletin,(Çevrimiçi),http://www.opec.org/opec_web/en/202.htm24.12.2014.

Şekil (1.5) OPEC ve OPEC Dışı Ülkeler Açısından 2013 Dünya Bölgesel Ham Petrol Rezervlerinin Dağılımı

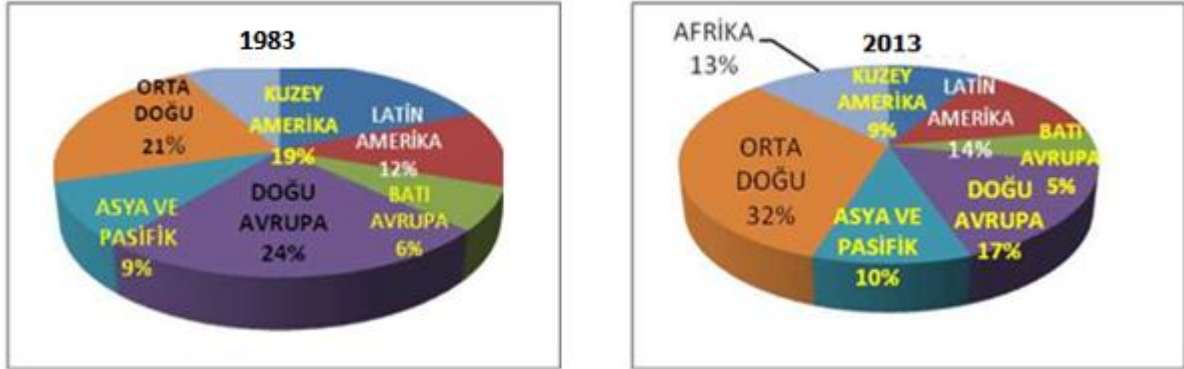
Kaynak: OPEC Annual Bulletin 2014, (Çevrimiçi), Erişim 24.12.2014, http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2014.pdf.

Tablo (1.7) Dünyadaki Ham Petrol Üretiminin Bölgesel Dağılımı (1000 Varil-Gün)

	KUZEY AMERİKA	LATİN AMERİKA	DOĞU AVRUPA	BATİ AVRUPA	ORTA DOĞU	AFRİKA	ASYA VE PASİFİK	DÜNYA	OPEC
1988	9,857.6	6,101.2	12,699.5	3,357.3	11,149.8	4,442.5	4,797.4	52,405.2	16,615.6
1989	10,148.8	6,161.1	12,605.9	3,696.8	10,518.3	4,609.0	5,252.7	52,992.6	15,933.7
1990	10,221.8	6,082.7	11,986.3	3,853.1	9,724.8	4,871.1	5,532.8	52,272.5	14,921.0
1991	9,809.8	6,041.9	12,309.1	3,930.9	12,102.9	5,149.5	5,747.1	55,091.3	17,660.2
1992	9,586.8	6,053.4	12,448.4	4,064.4	11,920.0	4,789.0	5,743.7	54,605.6	16,741.5
1993	9,419.7	6,114.2	12,367.7	4,045.9	14,149.9	4,961.2	5,854.	56,913.0	19,594.3
1994	8,836.3	6,346.6	12,037.7	3,896.2	15,133.7	5,551.5	6,004.3	57,806.3	21,137.9
1995	8,836.3	6,871.6	11,274.6	4,085.1	16,076.9	5,966.5	6,269.6	59,106.7	22,780.9
1996	8, 611.7	7,134.0	10,139.3	4,299.6	15,892.1	6,206.7	6,413.3	58,696.7	23,055.5
1997	8,406.8	7,270.8	8,843.1	4,555.8	17,563.1	6,329.3	6,358.3	59,327.3	24,714.7
1998	8, 143.0	7,350.8	7,921.0	4,818.6	18,264.5	6,150.8	6,458.2	59,106.9	25,075.5
1999	8,012.	7,556.3	7,167.4	5,568.4	18,808.5	6,146.6	6,629.6	59,889.1	25,532.4
2000	7,939.8	7,721.2	7,052.7	5,796.2	18,856.3	6,248.6	6,828.7	60,443.5	25,588.4
2001	7,865.8	8,148.0	6,937.9	6,159.5	19,603.7	6,426.3	7,022.3	61,572.1	25,826.3
2002	7,865.7	8,476.2	7,099.7	6,180.0	19,603.7	6,581.8	7,117.	62,924.1	26,527.1
2003	7,679.4	9,467.4	7,087.6	6,078.9	21,115.6	6,674.1	7,044.4	65,147.4	28,819.6
2004	7,227.1	9,122.9	7,221.8	6,150.	20,283.2	6,284.0	7,106.6	63,395.9	27,311.2
2005	7, 213.1	9,327.2	7,630.	6,287.5	21,410.4	6,745.6	7,253.2	65,856.9	28,873.3
2006	7, 178.8	9,327.4	7,630.6	6,033.6	20,776.6	6,613.3	7,207.6	65,386.9	28,008.3
2007	7, 191.3	9,474.5	9,040.0	5,951.6	18,618.3	6,429.2	7,275.9	63,980.8	25,595.3
2008	7, 191.3	9,961.8	9,960.9	5,628.2	20,408.5	7,246.4	7,287.7	67,221.1	28,187.
2009	6,823.9	9,961.8	10,745.7	5,374.9	21,981.5	8,276.9	7,347.1	70,511.7	31,076.8
2010	6,538.3	10,130.3	11,083.2	4,905.1	22,722.0	8,815.7	7,445.9	71,640.5	32,305.7
2011	6,447.8	10,077.8	11,532.4	4,501.5	22,900.8	8,958.4	7,310.7	71,729.3	32,448.6
2012	6,489.5	9,795.6	11,996.7	4,319.9	22,362.0	9,103.7	7,319.5	71,386.9	31,928.6
2013	6,303.5	9,811.1	12,028.9	4,037.9	23,125.5	9,323.7	7,397.7	72,028.3	33,093.0

Kaynak: OPEC AnnualBulletin 2014, (Çevrimiçi), Erişim 24.12.2014,
http://www.opec.org/opec_web/en/202.htm.

Şekil (1.6) Dünyadaki Ham Petrol Üretiminin Bölgesel Dağılımının 1983-2013 Karşılaştırması

Kaynak: OPEC Annual Bulletin 2013, (Çevrimiçi), Erişim 24.12.2014, http://www.opec.org/opec_web/en/202.htm.

Tablo (1.8) 1988-2013 Günlük Dünya Petrol Üretiminde OPEC'in Ağırlığı

OPEC'in Günlük Petrol Üretiminde % Ağırlığı			
Yıllar	%	Yıl	%
1988	31,70%	2001	41,90%
1989	30,10%	2002	42,20%
1990	28,50%	2003	44,20%
1991	32,10%	2004	43,10%
1992	30,70%	2005	43,80%
1993	34,30%	2006	42,80%
1994	36,60%	2007	40,00%
1995	38,50%	2008	41,90%
1996	39,30%	2009	44,10%
1997	41,70%	2010	45,10%
1998	42,40%	2011	45,20%
1999	42,60%	2012	44,70%
2000	42,30%	2013	45,90%

Kaynak: OPEC AnnualBulletin 2013, (Çevrimiçi), Erişim 24.12.2014, http://www.opec.org/opec_web/en/202.htm.

Dünya'daki petrol tüketimine bakacak olursak; küreselleşme süreciyle hızlanan üretim süreci gelişmekte olan ülkelerin enerjiye olan gereksinimlerini de arttırmıştır ve enerji tüketimi gün geçtikçe hızlanmıştır. Tablo 1.9'da dünyadaki birincil enerji kaynak tüketiminin 1998-2013 yılları itibariyle bölgesel toplamaları verilmiştir. Değerler milyon ton ifadesiyle olup, sadece ticari olan enerji kaynakları alınmış tahta, atık enerjileri, rüzgar, jeotermal, güneş enerjisi dahil edilmemiştir.

Tablo (1.9) Dünya'daki Bölgesel Birincil Enerji Kaynak Tüketim Miktarları (Milyon ton)

YILLAR	KUZEY AMERİKA	LATİN AMERİKA	AVRUPA'NIN TAMAMI VE ASYA	ORTA DOĞU	AFRİKA	ASYA PASİFİK	DÜNYA
2003	2635.0	447.8	2759.9	373.9	266.	2405.0	8888.5
2004	2680.0	448.7	2757.1	384.2	273.7	2477.7	9021.5
2005	2747.8	459.5	2806.9	399.5	276.1	2572.8	9262.6
2006	2688.4	462.3	2827.9	424.4	281.5	2638.7	9323.1
2007	2728.7	465.7	2835.3	444.	289.1	2739.8	9502.8
2008	2751.9	470.0	2877.2	463.4	302.3	2945.8	9810.5
2009	2803.6	490.9	2925.9	492.6	318.2	3227.6	10258.8
2010	2819.2	511.	2937.7	533.2	323.5	3430.0	10555.3
2011	2803.2	538.4	2978.7	555.1	327.5	3617.9	10820.8
2012	2849.	563.5	2956.9	577.6	341.0	3816.0	11104.4
2013	2799.1	579.6	2964.6	613.5	356.0	3981.9	11294.9

Kaynak: BP, BP Statistical Review of World Energy, (Çevrimiçi)http://www.opec.org/opec_web/en/202.htm,v24.12.2014.

Tablo 1.9'danda görüldüğü gibi toplam olarak dünyadaki birincil enerji kaynak tüketiminin sürekli artış göstermektedir. 2013 yılında dünyada tüketilen toplam birincil enerji miktarı 11,294.9 milyon tondur ve en büyük payı tüketimde Asya Pasifik almaktadır. 2013 yılı için Amerika'nın tamamının birincil enerji tüketimi ise, Kuzey ve Latin Amerika'nın toplamı 3,378.7 milyon tondur ve ikinci sırada yer alır. Asya Pasifik'in Amerika'nın önünde yer almasının sebebi bu bölgede Çin'in yer alması gösterilebilir. Çin'in büyüme eğilimi nedeniyle enerji tüketimi yüksek düzeyde gerçekleşmiştir.¹³⁶

3.1.1.1 Petrol Fiyatları

Dünyada petrol bu kadar önemli bir enerji kaynağı olma özelliğine sahipken petrol fiyatlarının ne şekilde dalgalandığı pek çok ülkeyi yakından alakadar eder. Zira petrol fiyatlarının ülke ekonomilerinin çok önemli makro değişkenlere tesir ettiğine yönelik kanıt nitelikte çalışmalar da sunulmuştur. Nominal ham petrol fiyatlarının 1974-2013 yılları arası gerçekleşen değerleri Tablo (1.10)'de yer almaktadır.

¹³⁶ BP Statistical Review of World Energy ,(Çevrimiçi), http://www.opec.org/opec_web/en/202.htm,24.12.2014.

Petrol yenilenemeyen bir kaynak olduğu için fiyatlar zaman içinde kıtlık primine maruz kalır. Petrol yer altından çıkarıldıkça yeraltı stoklar azalır ve bu durum petrol fiyatları üzerinde kıtlık primi etkisi yapar. Kıtlık primi (scarcity premium effect) bir arbitraj kuralından başka birşey değildir. Eğer bir meta yenilenemiyorsa ve yeraltındaki stokları gittikçe azalıyorsa, bu durumda o metanın fiyatının finansal piyasalarda el değiştirilen varlıklar kadar her sene artması gerekir. Eğer bu şekilde fiyat artışı olmazsa o metanın sahipleri ya metayı yakın zamanda yer altından çıkarmazlar ya da derhal tümünü çıkarıp finansal varlığa çevirirler. Kıtlık primi etkisi yeraltındaki petrolün fiyatının en az finansal varlıkların faiz getirisi kadar her sene artması gerektiğini ortaya koyar.

Tablo (1.10) Nominal Ham Petrol Fiyatları (\$/VARİL)

	NOMİNAL HAM PETROL FİYATLARI (\$/VARİL)	YILLAR	NOMİNAL HAM PETROL FİYATLARI (\$/VARİL)
1970	21.12	1992	32.3
1971	20.45	1993	23.5
1972	19.78	1994	27.07
1973	22.03	1995	29.29
1974	50.78	1996	35.3
1975	47.49	1997	26.82
1976	56.4	1998	16.25
1977	56.47	1999	36.59
1978	51.8	2000	38.63
1979	100.6	2001	25.83
1980	101.25	2002	38.41
1981	87.93	2003	41.2
1982	76.75	2004	53.77
1983	68.16	2005	71.31
1984	57.03	2006	72.59
1985	66.75	2007	103.14
1986	34.36	2008	46.08
1987	35.78	2009	81.25
1988	31.89	2010	95.93
1989	39.5	2011	104.28
1990	48.25	2012	90.34
1991	33.43	2013	99.48

Kaynak: Macrotrends Crude Oil Price History Chart, (Çevrimiçi),

<http://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>, 24.12.2014.

Petrole yönelik talep artışı arzın artışını gerekli kılar. Aksi taktide artan petrol talebi petrol fiyatlarını yükseltir. Fakat petrol arzının artması yeraltındaki petrol stoklarının azalması ve petrolün gelecekte daha az arz edilebilir olması anlamına gelir. Bu durumda da petrol fiyatlarının artması söz konusudur. Neticede petrol daha az arz edilirse bugün, daha çok arz edilirse gelecekte daha yüksek bir petrol fiyatı ile karşı karşıya kalmamız olasıdır. Dolayısıyla petrol piyasasını sadece bugünün arz ve talebinin belirlemediği söylenebilir. Bu paradoks durumuna göre petrol arzı arttıkça petrol fiyatı üzerinde yukarı yönlü baskı da aslında artar. Petrol yenilenemeyen bir kaynak olduğu için fiyatlar zaman içinde kıtlık primine maruz kalır.

Dünyada petrol piyasasında petrol fiyatlarının belirlenmesinde arz ve talep koşullarını etkileyen unsurları sayacak olursak; Ülkelerin stratejik petrol rezervleri, üretici konumunda olan ülkelerin ellerindeki stok miktarları, üretim ve taşıma maliyetleri, IEA (International EnergyAgency), ABD ve büyük petrol şirketlerinin strateji ve yatırım politikaları(Çeşitli kuruluş, örgüt ve büyük petrol şirketlerinin strateji ve yatırım politikaları, kartel kararları, petrol ambargoları), petrol fiyatını etkileyen arz yanlı faktörlerdir. Petrol fiyatlarını etkileyen talep yanlı faktörler ise ekonomik gelişmeler; ekonomik, siyasal, askeri karışıklıklar ve enerji güvenliğine yönelik beklentilerdir.

Arz ve talep koşullarını etkileyen çeşitli kuruluşlar ve onların yarattığı bazı faktörler de vardır. Bu kuruluşları sayacak olursak;

- OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü),
- OPEC dışındaki diğer büyük üretici ülkeler, örneğin Rusya Federasyonu ve Meksika, Norveç
- OECD/ Uluslararası Enerji Ajansı (IEA),
- ABD (OECD içinde olmasına karşın tek başına hareket edebilen ve belirleyici olan bir ülke niteliğinde)
- Büyük petrol şirketleri (BP-Amoco-ARCO, Shell, Aramco, Exxon-Mobil, Lukoilvebenzeri),
- Uluslararası Borsalar, (New York MerchantileExchange,v.b.)
- Enerji konulu uluslararası yayınlar ve kuruluşlar.
- Bu kuruluşlar bazen kendi aralarında anlaşarak ama çoğunlukla kendi çıkarları doğrultusunda diğerleriyle çatışarak, petrol arz ve talebi üzerinde baskı yaratarak petrol fiyatlarına yön vermeye çalışırlar.

Petrol fiyatlarının belirlenmesinde karteller çok büyük rol oynarlar. Petrol piyasasındaki en önemli kartel OPEC'tir. Petrol fiyatları belirlenen düzeyin altına indiğinde veya petrol talebinde beklenmedik ölçüde azalma yaşandığında kartel üyeleri üretim kotalarını asarak çıktındaki artışla piyasayı canlandırmaya çalışırlar.

Bu kuruluşların politikalarının dışında ülkelerin stok durumları, petrol rezervleri ve krizlerin yaşandığı dönemdeki mevsim gibi faktörlerinde petrol piyasası ve fiyatlar üzerinde etkili olduğunubelirtmeliyiz. Petrol fiyatının talep yönünden etki eden faktörlerin başında, ekonomik gelişme gelir. 1998 yılında Asya'da yaşandığı gibi, bölgesel, ekonomik, siyasal faaliyetlerdeki karışıklıklar da petrol fiyatlarını etkiler. Ayrıca ani güvenlik bunalımları, örneğin 11 Eylül saldırısı, savaş v.b. gibi olaylar ani fiyat artışlarına yol açabilmektedir. Dolayısıyla petrol fiyatlarının oluşumu incelenirken fiyata etki eden bu çok sayıdaki unsurun dikkatlice araştırılması gerekir.

Ham petrol çıkarıldığı ülkeye bağlı olarak farklı kalite ve fiyattan piyasaya sürülmektedir. Ayrıca her petrol türü farklı ürünlere yönelik olduğundan fiyatları da değişkenlik gösterir. Petrol çeşitlerini üç grupta ele alabiliriz. WTI (West Texas Intermediat) Petrolü, ABD'ni Texas ve Oklahoma eyaletlerinde çıkarılan petrol; Brent Petrolü, Kuzey Denizinden çıkarılan farklı petrolerin karışımına denir; OPEC petrolü, petrol ihraç eden ülkelerin adını taşıyan bu petrolün fiyatı ise 11 OPEC üyesi ülke tarafından belirlenir. Brent Petrolün fiyatı Londradaki Uluslararası Petrol Ticareti IPE (International PetroleumExchange) tarafından belirlenirken, WTI petrolün fiyatı New York Borsasında oluşur. New York'taki NYMEX ve Londra'daki ICEFutures günümüzde petrol fiyatlarının oluşmasında benchmark niteliğindedir.¹³⁷Petrol piyasasında yer alan petrol çeşitlerinin fiyatları, genelde brent petrol temel alınarak belirlenmekte ve WTI petrolün fiyatı, ortalama brent petrol fiyatının genellikle 2 dolar üzerinde yer almaktadır. OPEC petrolünün fiyatı ise, genellikle brent petrolünün bir kademe altında oluşmaktadır.

Petrol fiyatlarını etkileyen unsur olarak spekülasyondan da bahsetmek gerekir. Petrol fiyatlarındaki son yıllardaki yükselişin arkasında daha çok petrol piyasasının spekülasyona açık hale gelmesi yatar. 1986 yılında yeniden tanımlanan petrol piyasası spekülasyona daha

¹³⁷Feyzullah Yeğin, Petrol Fiyatlarını EtkileyenFaktörler, SPK Araştırma Dairesi, 2010,s. (Çevrimiçi) <http://www.spk.gov.tr/yayingoster.aspx?yid=1018&ct=f&action=displayfile> , 24.12.2014.

açık hale gelmiştir. 1986'dan beri petrol fiyatları uluslararası piyasalarda kendiliğinden oluşmaktadır. Bu yeni mekanizmada petrol şirketleri üreteceği petrole istinaden New York, Singapur, Londra gibi borsalarda vadeli işlemler yapmaktadırlar. Petrol piyasası hem spot hem de türev enstrümanlardan oluşmaktadır. Kısa zamanda spot piyasada derinliği olan petrol, vadeli işlemler ve borsalar aracılığı ile üretici, taşımacı ve rafinericinin dışında yatırımcılar için bir yatırım aracı halini almıştır. Petrol fiyatları günümüzde, spot piyasadaki arz ve talep dengesinin vadeli işlemler borsalarında yatırımcıların ve spekülörlerin aldığı pozisyonları etkilemesiyle belirlenmektedir. Arz ve talep durumunu etkileyebilecek her türlü gelişme yakından takip edilmekte ve bir haber alındığında spekülörler alım- satım yaparak pozisyonlarını güncellemektedirler. Spekülörler, örneğin Nijerya'da petrol sahasına bir saldırı gibi petrol arzını hiç de etkilemeyecek bir haber durumunu kullanarak petrol fiyatını yükseltecek şekilde petrol kontratı işlemleri yapabilmektedirler. Gerçekte arz miktarını fiziki olarak hiç değiştirmeyecek de olsa psikolojik ve spekülatif etkiyle petrol fiyatı artmaktadır. Talep yukarı yönlü olduğundan ve kıtlık etkisinden dolayı fiyatlar aşağı yapışkan (rigid), petrol fiyatları yukarı yönlü hareket etmektedir. Burada fiyatların aşağı yönlü rigid olmasının arkasında yatırım fonları yatar. Yatırım fonu yöneticileri tükenbilir olan petrolün fiyatının sürekli artacağı beklentisinde olmalarından dolayı yönettikleri fonlarda uzun dönemli ham petrol alımları yaparlar. Petrol vadeli alımları arttıkça vadeli borsalarda kote edilen WTI (West Texas Intermediate) ham petrol artışı göstermektedir. WTI, Amerika'daki NYMEX adlı borsanın kote ettiği ham petrol kontratıdır. Günümüzde ham petrol fiyatı dendiğinde ilk akla gelen NYMEX WTI ham petrol fiyatıdır.¹³⁸ Bunun nedeni günümüzde dünyada ham petrol üzerine yapılan işlemlerin büyük bir kısmının WTI kontratı üzerinden yapılmasıdır. OPEC'in petrol üretimi ve arzı konusunda halen gücü olmasına karşın petrol fiyatları konusunda pek bir etkisi kalmamıştır. Özellikle son petrol fiyatları artışlarında petrolün yatırım aracı olarak tanımlanmış olması yatar.

Petrol fiyatları borsada oluşmakta OPEC bu fiyatları kabul etmek durumunda kalmaktadır. Petrol fiyatlarıyla petrol borsasındaki işlem hacmi arasında pozitif bir ilişki vardır. NYMEX WTI'da işlem gören günlük petrol kontratı petrol talebinin çok üzerindedir. Dünyanın tüketemediği veya yakın gelecekte tüketemeyeceğinden fazla petrol kontratı talep

¹³⁸Feyzullah Yeğin, Petrol Fiyatlarını Etkileyen Faktörler, SPK Araştırma Dairesi, 2010,s. (Çevrimiçi) <http://www.spk.gov.tr/yayingoster.aspx?yid=1018&ct=f&action=displayfile> , 24.12.2014.

edilmekte ve işlem görmektedir. Bu durum bir balon meydana getirmektedir. Balonun eninde sonunda patlayacağı gerçeği unutulurak vur-kaç yapılmış, dünya ekonomisi zora sokulmuştur.

Neticede petrol fiyatlarının yükselmesinde bir çok faktör rol oynamakla birlikte; petrol tüketiminin kesintisiz artması, petrolün yenilenemez olması dolayısıyla arzı arttıkça kalan stoklar üzerinde fiyat baskısının artması, 1986 yılı itibariyle petrol fiyatının uluslararası piyasalarda belirlenmesi yönündeki karar temel nedenler olarak görülmektedir. Bu nedenlerden ötürü petrol fiyatı arz ve talebe göre belirlense de bu saydığımız nedenlerden ötürü petrolde zaman zaman fiyat şokları kaçınılmaz olarak karşımıza çıkar. Zira fiyatlar üzerinde yukarı yönlü baskı vardır. Bu baskı petrol tüketimindeki artış yavaşlayana kadar devam edecektir. Çünkü ancak bu şekilde talebi azalmasıyla spekülörlerin petrol fiyatlarının daha da artacağı yönündeki beklentisikırılıp, petrol fiyatları dengeye oturabilir.

Bütün bu açıklamalardan sonra küresel ekonomik dalgalanmalarda petrol fiyatlarının etkisinden söz etmemizin mümkün olduğu rahatlıkla söylenebilir. Küresel ekonomik dalgalanmalarla petrol fiyatlarının yakından ilişkilidir, çünkü petrol fiyatlarının yükselişinin enerji maliyetlerini yükseltmesi ve dolayısıyla üretim fonksiyonunda geçici bir kayma meydana getirerek hâsılada (çıktıda) azalmaya neden olması söz konusudur. Çıktıda azalış ve ardından yaşanan faiz oranındaki artış reel para talebini azaltarak belirli bir nominal para miktarında fiyat seviyesini yükseltmektedir. Bundan dolayı yüksek petrol fiyatının en temel yansıması GSYİH'ı düşürmesi ve enflasyonist baskıyı arttırmasıdır. Ancak petrol fiyatlarındaki tüm değişimleri petrol şoku olarak nitelendiremeyiz. Petrol şoku; petrol fiyatlarındaki beklenmedik ani değişimler sonucu ortaya çıkan ve tüm dünya ekonomilerini etkileyen küresel nitelikteki bir şokun ifadesidir. Petrol şokları tek yönlü değildir, yani sadece fiyat yükselişleri değil fiyat düşüşleri de fiyat şokudur.

Ham petrol fiyatlarının 1970-2013 seyrine baktığımızda ve petrol fiyatlarının gelişimini incelediğimizde petrol fiyatlarındaki en büyük değişimin 1970-1980 dönemi ve 2005 yılı sonrası dönemde yaşandığı görülür.

3.1.2 Dünya Ekonomisini Sarsan Petrol Şokları

Dünyada petrol şoklarının ortaya çıkışı 1970-1971 yıllarıdır. Petrol üreticisi ülkelerle petrol şirketleri arasındaki hâkimiyet kazanma çekişmesi sonrasında, OPEC ülkeleri

kendi aralarında Trablus ve Tahran anlaşması imzaladılar. Bu anlaşmalar sonucu petrol üreticisi konumunda olan ülkeler, petrol üretim seviyesi ve fiyatlar konusunda karar verme tekelini petrol şirketlerinden alarak, kendi kontrollerine geçirdiler. Bu durum petrol fiyatlarının olağan üstü düzeyde yükselişe geçmesine neden oldu. Bir diğer yandan, 1973 yılında Arap-İsrail savaşı, OAPEC'in (petrol ihraç eden Arap Ülkeleri Teşkilatı) petrolün üretiminin kısılması, ABD ve Batı ülkelerine ambargo uygulanması şeklinde dünyada yeni bir enerji bunalımının ortaya çıkmasına neden oldu. Bu ambargo, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilinceye ve Filistinlerin yasal hakları güvenceye alınıncaya kadar, her ay %5 oranında petrol üretiminin kısılması şeklinde gerçekleştirildi ve bu durum dünya çapında tesirini gösterdi. Böyle bir ortamda, petrol üreticisi olan diğer Arap olmayan ülkeler de piyasada yükselmeye başlayan afişe fiyatlardan yararlanarak petrol gelirlerini arttırmak istemeleri petrol fiyatlarının daha da artmasına neden oldu. (Çünkü fiyat ne olurda olsun talep eden kesim petrolü almak durumunda). Her ne kadar 1974 yılı itibariyle ambargokaldırılmış olsa da, devam eden petrol fiyatlarının yükselişi eğilimi daha sonraki yıllarda da etkisini sürdürdü.

1974 yılında Arap-İsrail savaşı sonrasında yaşanan ani petrol yükselişinde OPEC'in uyguladığı ambargonun etkisi olmuştur. 1973 yılında 22.03 \$ olan ham petrol fiyatı 1974 yılında 50.78 \$ a yükselmiştir. Böyle bir yükseliş sonucunda petrole bağımlı ülkeler bu büyük şoktan önemli ölçüde etkilenmişlerdir.¹³⁹

Dünya'nın yaşanmış olduğu bu ilk petrol şoku, dünya ekonomisinin güçlü bir büyüme ve düşük faiz oranıyla sürdürüldüğü bir süreçte belirmiştir. 1973 yılında BrettonWoods sistemi çökmüş, sabit döviz kuru sistemi terk edilmişti. Endüstrileşmiş ülkeler petrol fiyat şoku öncesinde yüksek enflasyon oranlarını ve doların değer kaybını belirtmişlerdi. Petrol ambargosunun neden olduğu bu türden gelişmeler ve üretimde aksamalar sonrası petrol fiyatları birden çok yükseldi. Bu dönemde hükümetlerin enflasyonla mücadele için uyguladıkları politikalar maalesef yetersiz kaldı ve enflasyon beklentileri daha da yükseldi. Cari ücretlerin fiyatlara endekslenmesi ve kurumsal ücret oluşumu enflasyonun yükselişini tetiklemiştir.

¹³⁹MacrotrendsCrudeOilPriceHistory Chart ,(Çevrimiçi), <http://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>, 24.12.2014.

Dolayısıyla 1973-1974 petrol şokunun ardından bir resesyon yaşanmıştır.

İkinci petrol şoku, 1979 yılında İran'daki rejim değişikliği ve ardından İran-Irak savaşın yaşanması dünya petrol piyasasının bir kez daha sarsılmasına yol açtı. 1978 Aralık ayında 51.8\$ olan bir varil petrol fiyatı, 1981 Ocak ayına gelindiğinde 101\$'a yaklaşmıştı.¹⁴⁰ Birinci petrol krizini de aşan bu fiyat yükselişleri, belli bir politika çerçevesinde alınan kararlara bağlı olmaksızın ortaya çıkmıştır.

Bu ikinci petrol şoku, ilk petrol şokuna benzer şekilde 1979-1980 krizi sonrasında uluslararası makroekonomik çevreler düşük faiz oranları ve yüksek enflasyon oranıyla karşı karşıya kaldı. Fakat İran ve Irak'ın üretim açığı diğer petrol üreticilerinin çıktı düzeylerini genişletmesiyle giderildiğinden dünyada yaşanan ilk petrol şokunun tersine dünya petrol arzı düşüşü geçici bir nitelik göstermiştir. Ekonomistler 1973 yılı ve 1979 yılı şokları karşılaştırıldığında, ilk şokun etkisinin ikinci şoka göre daha büyük olduğu belirtilmişlerdir. İkinci şokun etkisinin daha hafif yaşanmış olmasının ardında, ülkelerin enflasyonla mücadele için uyguladıkları para politikalarının 1973'e göre daha etkin olması yatar.¹⁴¹

1980- 1990 yılları arasında yaşanan fiyat yükselişlerinin çoğu bir yıldan kısa süren geçici petrol yükselişleri olduğu için bu dönemdeki geçici sapmaların dışında petrol fiyatlarında bir istikrar olduğu söylenebilir. Bu durum 1970'lerin tersi şeklinde gerçekleşen bir durumdur.¹⁴² Bu durumda etkili olan unsurun OPEC'in fiyatlara müdahale gücünün etkisinin azalmış olması söylenebilir. Zira bu dönemde OPEC üyesi olmayan ABD, Meksika ve SSCB gibi ülkeler petrol arzlarını arttırmışlardır. Bu dönemde petrole olan talebin üretimdeki daralma nedeniyle azalması petrol fiyatlarının belli bir bantta seyir etmesine de etki etmiştir.

Tatom, 1974-1986 yılları için petrol fiyatlarını incelemiştir. 1986 yılında yaşanan negatif petrol şokunun 3 temel özelliğini vurgular; 1986 yılındaki petrol fiyat düşüşü yeni değil, 1981'den başlayan ve devam eden bir azalış sürecidir. 1986'daki petrol fiyat azalışı

¹⁴⁰MacrotrendsCrudeOil Price HistoryChart ,(Çevrimiçi), <http://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart> , 24.12.2014.

¹⁴¹ Martin,Schneider,**The Impact of Oil Prices Changes on Growth and Inflation:The Role of Monetary Policy**, Monetary Policy&The Economy, 2004,s.28.

¹⁴² Benjamin Hunt, Peter Isard, Douglas Laxton, "The Macroeconomic Effects of Higher Oil Prices", IMF Working Paper, January 2001,14, s.7.

anlık değildir.1981’de başlamış ve 1985’de sona ermiş büyük bir azalıştır. 1986 yılının başında yaşanan petrol fiyat düşüşüyle birlikte reel petrol fiyatları 1974-1978’deki düzeyine inmiştir. Dolayısıyla 1981-1986’daki petrol fiyat değişimi, zamanlama ve yönü haricinde miktar yönünden 1979-1981’deki fiyat artışı ile kıyaslanabilir nitelik taşır. Bu doğrultuda 1986 yılındaki petrol şoku sürekli nitelik arz eder ve en az 5 yıl süresince reel petrol fiyatlarında düşüş yaşanmıştır.¹⁴³

Üçüncü petrol şoku, 1990 yılında Irak’ın Kuveyt’i işgaliyle başlayan Körfez Krizi sonrasında bir petrol şoku daha belirdi. Savaşın meydana getirdiği belirsizlik ortamında petrol fiyatları yükselişe geçmiştir. 1988 yılında 31\$’a kadar inen varil ham petrol fiyatı krizin belirmesiyle 1990’da 48\$’a kadar yükselmiştir. Savaş sırasında ortaya çıkan petrol arzındaki açık diğer ülkelerin petrol üretimlerini arttırmalarıyla telafi edilmiştir.

Dördüncü petrol şoku, 1999 yılının başlarında, dünyada beliren stok fazlası petrol, (OPEC dışı ülkelerin Meksika Körfezi ve Alaska gibi alanlarda üretimleri arttırmaları üzerine petrol fiyatlarının 18\$’ın altına inmesine sebep oldu. 1998 yılındaki bu petrol düşüşü 1986’dan sonraki en büyük düşüştür. Bu düşüşte Asya finansal krizi de etkili olmuştur.

OPEC’in Asya’daki ekonomik krizin etkilerini önemsememesiyle fiyat artışları hızlı bir sona yaklaşmıştır. Aralık 1997’de OPEC kotasını günde 2.5 milyon varil artırarak 1 Ocak 1998’de günde 27.5 milyon varile ulaşmıştır. Asya ekonomilerindeki hızlı büyümenin durması ve 1998’de Asya Pasifik petrol tüketiminin azalması sonucunda tüketimin düşük olması ve yüksek OPEC üretimi birleşince fiyatlar düşmeye başlamıştır. Bunun üzerine OPEC üyesi ülkeler 1999 yılının nisan ayı itibarıyla petrol üretimini sınırlandırmaya gittiler.¹⁴⁴ OPEC üyesi ülkeler 1999 yılının nisan ayı itibarıyla petrol üretimini %5 arzı kısıma kararı alındı. Bu arada ABD’nin petrol stoklarının azaldığını belirtmesi petrol fiyatlarında bir toparlanma sürecine girilmesini sağladı ve petrol fiyatları yükselmeye başladı. Bu ortak tavrın dışında diğer baska faktörlerin de devreye girmesiyle, varil basına petrol fiyatları 37\$’ın üzerine çıktı. Bu rakam hem OPEC’in resmi fiyat aralığının üst sınırı olan 28\$’ı, hem de son on yılın ortalaması olan 19 \$’lık seviyeyi fazlasıyla aşmır. Her ne kadar OPEC ülkelerinin günde petrol üretimini 500 bin varil artırmak kararı almış olsa da, fiyatlardaki

¹⁴³ John A. Tatom, **1990 Oil Price Hike in Perspective**, Federal Reserve Bank of St. Louis, 1991, s.11-12.

¹⁴⁴ Taha Özhan, **Petrol Fiyatları**, Seta Ekonomi Araştırmaları, 2005, s.39.

yüksek seviye uzun bir süre devam etmiştir.

2000’li yıllarda petrol fiyatları inişli çıkışlı olmuştur. 2000’de 38\$’a kadar yükselen petrol fiyatı, 2001’de talep daralması ve OPEC’in ortak tavrı nedeniyle birdüşüş göstermiştir. 2002 yılı itibariyle OPEC düşük seyirdeki fiyatı tekrar yükseltebilmek için üretim kotalarını düşürmüşlerdir. Bu durumun sonucu olarak da petrol fiyatları yükselmeye geçmiştir. Bu ortak tavrın dışında Irak’ta yaşanan kargaşa gibi diğer başka faktörlerin de devreye girmesiyle, varil başına petrol fiyatları 2004’te 53\$ seviyesine yükseldi.

Dünya ekonomisinde meydana gelen petrol krizlerinin hiçbirinde petrol fiyatları varil başına 40\$’ın üzerine çıkmamıştı. Ancak 2005 yılı itibariyle ham petrol varil fiyatları çok yüksek seviyelerde 2005 yılında 71\$’a, 2006’da 72\$, 2007 yılında 103\$, ve 2008 yılı (global kriz) 140\$ seviyesine yükselmiş, bütün dünya ülke ekonomileri olumsuz yönde etkilenerek bir durgunluk sürecine girmişlerdir. Bu küresel durgunluk süreci petrolün fiyatının 2009 yılında 43\$ seviyesine gerilemesine yol açmıştır. Bu zamandan sonra yıllar içerisinde Uluslararası piyasalardaki toparlanma süreci ile birlikte artan petrol talebi fiyatları 100\$ seviyesine kadar taşımıştır.

3.1.3 Petrol Fiyat Şoklarının Ülke Ekonomilerine Yönelik Etkileri

Dünya ekonomisinde enerji maliyetlerinin artışı ülke ekonomilerinin çıktı düzeylerini etkileyen en önemli unsurlardan biridir. En temel enerji kaynağı olan petrolün fiyatlarındaki değişimler bu bağlamda makro ekonomik dengeler üzerinde etkili olan çok önemli bir faktör haline gelmiştir. Pek çok ülke ekonomisi içim petrol fiyatlarındaki artışların önceden tahmin edilmesi ve bu doğrultuda önlemler alınması çok önemlidir. Zira doğruya en yakın petrol fiyat düzeyi tahmini ve buna dayalı uygulanacak politika ülke ekonomilerinin olumsuz yönde etkilenmesini minimize edecektir. Petrol fiyatları sadece ülke ekonomilerini değil tüm dünyanın ekonomik performans düzeyini etkileyen bir unsurdur. Petrol fiyatları doğrudan yahut dolaylı olarak birçok sektörü etkileyeceğinden dünyada bir domino etkisi yaratma gücüne sahiptir. Zincirleme etki ve tepkiler yoluyla tüm dünya genel ekonomik yapısı bu petrol fiyat değişimlerinden etkilenir.

Çok sayıda araştırma, petrol fiyatlarındaki değişimin ülke ekonomilerinin performanslarına dair önemli sonuçlar meydana getirdiğini ileri sürerler. Tabi bu sonuçlar

petrol ihraç eden ülkelerle petrol ithal eden ülkeler açısından da farklı şekillerde olacaktır. Petrol fiyat yükselişleri petrol ihracatçısı ülkeler için sevindirici bir gelişme olurken, petrol ithalatçısı ülkeler için kötü bir haber anlamına gelecektir. Petrol fiyat düşüşünde ise bu durumun tam tersi etki göstermesi söz konusudur. Petrol fiyatlarındaki değişimin reel ekonomik aktivite üzerindeki etkisine yönelik aktarım mekanizmaları arz ve talep kanallarından gerçekleşir. Arz kanalıyla ilgili etkiler ham petrolün üretimde temel girdi olmasıyla alakalıdır. Üretim sürecinde temel girdi olan petrolün fiyatının yükselmesi üretim maliyetlerini yükselterek çıktı seviyesini düşürür. Petrol fiyat değişimleri, tüketim ve yatırım harcamalarında talep yönlü etkilere de yol açar. Tüketim düzeyi, tüketimin kullanılabilir gelirle pozitif yönlü ilişkisinden ötürü dolaylı yönde etkilenir. Bu etkinin büyüklüğü de, şokun ne kadarlık bir sürede sonlanacağı sezgisine bağlı olarak güçlenerek artış veya azalış yönünde bir çevriliş gösterir. Bunun dışında, firmaların artan maliyetlerinden ötürü petrol fiyatlarının yükselişinin yatırımlar üzerinde ters yönde bir etkisi de vardır. Petrol fiyat değişimlerinin bu bahsedilen arz ve talep yönlü etkilerinin dışında kambiyo piyasasını ve enflasyonu etkileyerek ekonomik reel aktiviteye yönelik dolaylı etkileri arttırması da söz konusudur.¹⁴⁵

Bu açıklamalardan yola çıkarak petrol şoklarının ekonomiye direkt ve dolaylı etkiler yansıttığı yönünde bir ikili ayrım yapılabilir. Direkt etki; petrol fiyatlarının doğrudan doğruya ekonomideki sektörlerin mal ve hizmet fiyatları ve hükümetlerin gelirleri üzerindeki etkidir. Direkt etki olarak; döviz kuru ve yabancı para birimi cinsinden ham petrol ithalat fiyatlarındaki artışların, ekonomideki sektörler arası girdi-çıktı ilişkileri yoluyla yaratabileceği tesirler ifade edilir. Dolaylı etki ise; döviz kuru ve yabancı para birimi cinsinden ham petrol ithal fiyatı artışlarının ülkenin ödemeler bilançosunu olumlu veya olumsuz etkileyerek genel fiyat düzeyinde meydana getireceği etkilerdir. Dolaylı etkileri belirlemek oldukça zordur. Çünkü ham petrol fiyatlarında meydana gelen bir kerelik değişimin, ödemeler bilançosu ve para arzı aracılığıyla genel fiyat düzeyi üzerindeki etkileri tespit etmek güçtür ve ayrıca bu etkiler zaman içinde kendi kendini telafi ederek ters yönlü de olabilmektedir.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Rebeca Jimenez-Rodriguez, Marcelo Sanchez, “Oil Price Shocks and Real GDP Growth: Empirical evidence for some OECD Countries”, Applied Economics, 2005, 37, s.201.

¹⁴⁶ Aykut Kibritçiöğlu, Bengi Kibritçiöğlu, Ham Petrol ve Akaryakıt Ürünü Fiyat Artışlarının Türkiye’deki

Petrol fiyatlarının ekonomiyi etkileme mekanizması ne kadar kolay anlaşılır bir yapı gösteriyorsa da aslında bu etkilerin dinamiklerini ve kesin büyüklüklerini tayin etmek oldukça karmaşık bir iştir.

Petrol fiyatlarının bir ekonomiyi etkileme derecesi, söz konusu ülkenin enerji yoğunluğu (petrol tüketiminin milli gelir içindeki payı), ekonominin sektörel yapısı, kullanılabilir petrol stoklarının durumu, petrol vergi sistemi (spesifik veya advalorem vergi), vatandaşların tercihleri, ekonomik politika tepkileri, petrol rezervlerinin mevcudiyeti ve miktarı, işgücü piyasasının yapısı ve kurumlan gibi bir takım karakteristik özelliklerine bağlı olarak gerçekleşir.¹⁴⁷

Petrol fiyatlarındaki bir yükselişin milli geliri hangi oranda azaltacağı, ülkenin petrol bağımlılık oranı ve petrol harcamalarının mili gelir içindeki payı ve ithalat bağımlılığı oranına göre değişir. Bir ülkenin ithalat bağımlılığı ve petrol harcamalarının milli gelir içindeki payı yüksek ve petrol tüketimini azaltma imkânı sınırlıysa, petrol fiyat yükselişlerinin ekonomiyi olumsuz etkisi o kadar yüksek olmaktadır. Petrol fiyatlarının artması dünya girdi ve temel mal fiyatlarında artışlar yoluyla bir yandan maliyet enflasyonunun yükselmesine neden olurken, diğer yandan, enflasyonla mücadele için iç talebin kısılmasına yönelik politikaların devreye girmesiyle ekonomi daralan bir kısır döngü içine girmektedir. Bunların yanı sıra, dünya ekonomisindeki daralma ve belirsizlik ortamı dış ticaret ve turizm sektörlerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Bunun dışında petrol fiyatlarındaki değişimin etkisi ne kadar yüksekse ve ne kadar uzun süreliyse ekonomi üzerindeki etki de o kadar fazla olacaktır. Petrol fiyat değişimlerinin ekonomiyi nasıl, ne şekilde etkilediği hususu incelenirken konunun zamansal açıdan yani kısa ve uzun dönemli etkileri ayrımı yapılarak incelenmesi de büyük bir öneme sahiptir.

Kısa dönemde büyük fiyat değişimlerine karşı petrol ve petrol içerikli diğer ürünlerin arz ve talebinin bu duruma verdiği tepki düşük olduğundan petrol arz ve talebindeki küçük bir dengesizlik durumu petrol fiyatlarında büyük bir değişime yol açar. Çünkü kısa dönemde büyük petrol fiyat artışlarının petrole dayalı ürünler kullanan donanımın değişimini gerektirir. Ayrıca arz açısından bakıldığında da özel sektör petrol üreticilerinin kısa dönemde enerji

Enflasyonist Etkiler, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Araştırma İnceleme Dizisi No:21, Nisan 1999, s.36.

¹⁴⁷ Martin Schneider, a.g.e, s.33.

Üretim kapasiteleri sınırlıdır, kısa dönemde petrol arzını düzenleyici bir ayarlayamaya gidemezler. Bu ancak uzun dönemde mümkündür. Zira petrol arzını arttırabilmek için sondaj çalışmaları yapılmalı, yeni petrol rezervleri geliştirilmelidir. Petrol arzının arttırılmasının dışında kimi zaman dapetrol piyasaya sevk edebilmek için yeni alt yapı çalışması gerekebilmektedir.

Petrol fiyatlarındaki reel değişime karşı petrol arz ve talebi kısa döneme göre uzun dönemde daha fazla duyarlılık gösterir. 1970’lerde başlayan petrol şokları sonrası uzun dönemde ülke ekonomilerinde enerji kullanım yoğunluğunun azaldığı ve alternatif kanallara yönelmeye başladığı görülmüştür.

Petrol fiyatlarındaki yükselişin ithalatçı ve ihracatçı ülkeleri açısından etkisine bakıldığında, geçmişteki petrol fiyat yükselişinin petrol ihraç eden ülkelerinin ekonomilerinde gösterdiği hızlı büyüme petrol ithalatçısı konumda olan ülkelerde yaşanan ekonomik daralmadan daha az düzeyde olmuştur. Dolayısıyla petrol fiyat artışlarının dünya ekonomisi üzerinde her zaman negatif etkisi olduğu söylenebilir.

Yükselen petrol fiyatlarının neden derneşik ekonomik aktiviteyi yavaşlattığı ve hatta bu yavaşlamanın petrol fiyat düşüşüyle sağlanacak bir canlanmadan daha fazla olduğu hususunda pek çok sayıda çalışma vardır. Çalışmaların bir kısmı parasal politikanın da rolünü dahil ederek petrol fiyat şoklarının ekonomik aktiviteye hangi kanallar doğrultusunda iletildiği konusunu araştırmışlardır. Bazıları da petrol fiyat hareketleriyle derneşik ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkinin zayıflama olasılığını incelemişlerdir.¹⁴⁸

Bunlardan Brown ve Yücel’in çalışmasına göre; petrol fiyat şoku nedeniyle yükselen enerji maliyetleri üretim fonksiyonunda geçici bir kayma meydana getirerek üretim hacminde bir daralma yaratır. Hâsıladaki azalma mallara olan talebi arttırır ve faiz oranlarının yükselmesine yol açar. Üretim düzeyindeki azalma ve faiz oranlarının yükselişi reel para mevcudu talebini azaltır ve verili bir nominal para miktarında fiyat düzeyi yükselir. Dolayısıyla bir petrol fiyat şokunun GSYİH’yı düşürmesini, faiz oranlarını ve fiyat düzeyini de arttırmasını bekleriz.

¹⁴⁸ Stephen P.A. Brown, Mine K. Yücel, “EnergyPrices and Aggregate Economic Activity: An interpretative Survey”, The Quarterly Review of Economics and Finance,2002,s.193.

3.1.4 Petrol İthal Eden Ülke Ekonomilerine Yönelik Etkiler

Petrol fiyatlarının artmasıyla birlikte üretim için gerekli olan bu girdinin maliyeti yükselir. Maliyet artışı sonucu firmalar ya daha az üretim yaparlar. Dolayısı ile üretim maliyetlerindeki artışın hâsılanın miktarına etkisi negatif yönde olur, verimlilik azalışları gözlenir.

Daha önce de belirtildiği gibi petrol fiyatlarındaki artışların milli gelir üzerinde meydana getirdiği olumsuz etki, petrol harcamalarının milli gelir içindeki payına ve ülkenin petrole olan bağımlılığına göre değişir. Bir ülkede petrol harcamalarının milli gelir içindeki payı yüksekse, diğer alternatif enerji kaynaklarına yönelmek güçse yüksek petrol fiyatlarının ekonomiyi olumsuz yönde etkilemesi daha da kuvvetlenecektir. Bu noktada petrol ithal eden ülkeler için petrol fiyatlarının artması ithalat giderlerinin yükselmesi ve milli gelirin azalması anlamına gelir.

Petrol fiyatlarındaki artış sonucu bir ticaret kayması ortaya çıkar. Petrol ithal eden ülkelerden petrol ihraç eden ülkelere bir gelir aktarımı yaşanır. Petrol fiyatlarındaki yükseliş sonucu ortaya çıkan petrol ithal eden ülkelerden ihraç eden ülkelere yönelik satın alma gücündeki kayma durumu petrol fiyat şoklarının ekonomik aktiviteyi etkilemesinin bir diğer yoludur.¹⁴⁹ Satın alma gücündeki kayma, petrol ithal eden ülkelerdeki tüketicilerin mal ve hizmetlere yönelik derneşik taleplerini düşürür ve petrol ihraç eden ülkelerdeki tüketicilerin de tam tersine derneşik talep düzeylerini arttırır. Bu artışın, petrol ithalatçısı ülkelerdeki tüketici talebindeki düşüşten daha az oranda olduğu gözlenmiştir.

Petrol ithalatçısı ülkeler petrol fiyat yükselişi ile karşı karşıya kaldıklarında petrol tüketimlerini hemen azaltamazlar. Dolayısıyla petrol fiyatındaki artış ithalatçı ülkenin ticaret haddini negatif yönde etkiler. Petrol şokunun üretim üzerindeki etkisi sonucu meydana gelen talep etkileri çok daha büyük olabilir.

Petrol fiyat artışı enflasyonu da büyük ölçüde etkiler ve yüksek enflasyona neden olur. Petrol fiyatlarındaki artış tüketim, yatırım ve stok fiyatlarını olumsuz yönde etkiler

¹⁴⁹ Robert E. Marks, “Macro-Economic Effects of The Import Parity Pricing of Oil”, 1981, s.7, (Çevrimiçi) <http://www.agsm.edu.au/bobm/papers/ipp.pdf> , 24.12.2014.

ortaya çıkarabilmektedir. Enflasyonun yükselmesinin nedeni petrol fiyatlarının doğrudan girdi maliyetlerini arttırması ve fiyatlar genel düzeyini yükseltmesidir. Ülkemiz gibi yapısal sorunlara sahip olan, bütçe açıklarını borçla kapatmaya çalışan, gelişmekte olan ülkelerde yüksek petrol fiyatlarının enflasyonu arttırıcı etkisi daha şiddetlidir.

Petrol fiyatlarındaki yükseliş sonucu, ithalatçı ülkenin cari açıkları artar ve ekonomik büyüme düzeyi olumsuz yönde etkilenir. Petrol fiyatlarındaki belirsizlik durumu geleceğe yönelik kaygılar oluşturacağından girişimciler yatırımlarını erteler. Petrol fiyatlarındaki artış, ücretlerde reel düşüşe karşı bir direnç oluşturacağından nominal ücretler üzerinde bir baskı oluşur. Mevcut talep düşüşüne ücretlerdeki bu baskı da eklenince kısa dönemde yüksek petrol fiyatları bazı endüstrilerde işsizliğin birden yükselmesine neden olur.

Petrol fiyatlarının yükselişi, ülkelerin makro ekonomik hedeflerine ulaşmalarını engeller. Bilhassa ülkelere petrol fiyatlarına uyumun sağlanmasına yönelik yürütülen politikaların sonuçları büyük oranda bu durumdan etkilenir. Mesela petrol fiyatlarının tırmandırdığı enflasyonu kontrol altına alma yönünde alınan bir politika neticesinde yatırımlar ve vergi gelirleri azalarak devlet bütçesi olumsuz yönde etkilenebilir. Hükümet harcamalarının enflasyon nedeniyle kısılması sonucunda azalan vergi gelirleri ve artan bütçe açığı kısa dönemde faizleri de yükseltir, yükselen faiz yatırımların azalması sonucunu da getirecektir.

Petrol fiyatlarındaki yükseliş uluslararası ticaret dengesini bozucu etki yapar ve ayrıca döviz kurları bu durumdan etkilenir. Fiyatlardaki yükselişler Petro ithalatçısı ülkelerin ödemeler dengesini bozar. İthal malları pahalılaşırken ihraç malları ucuzlar. Böyle bir durumda hükümet Merkez Bankası aracılığıyla ekonomiye müdahale etmezse döviz kurları yükselir. Petrol fiyat artışının ardından ithalatçı ülkelerde yaşanan döviz kurundaki yükseliş petrol ithalatçısı konumunda olan ülkelerin (dolar bazlı) uluslararası rezerv gereksinimlerinin artmasına yol açar.

Petrol fiyatlarındaki artış uzun süreli olursa, ithalatçı konumunda olan ülkelerin bu durumun sonucunda üretim yapılarının değişmesi de mümkündür. Çünkü petrol fiyatlarındaki artış petrol yoğun sektörlerin rantabilitesini azaltarak, firmaları petrol girdisi daha az yoğun yeni üretim yollarına sevk eder. Üretim tekniğinin değiştirilmesi kısa dönemde değil uzun

dönemde olur.

Petrol fiyatlarındaki artışın ithalatçı ülkenin hane halkına yönelik etkisi de vardır. Tüketim malı olarak da petrol fiyatları birden yükseldiğinde, kısa dönemde hane halkı geliri ve harcamaları üzerinde olumsuz etki ortaya çıkar. Nominal ücretteki azalma ve enflasyon artışıyla birlikte hane halkının saat başı reel ücreti düşer. Hane halkının enerjiye yönelik harcamaları arttığından gelirlerden tasarruflara ayrılan kısım daralır. Tasarruflardaki daralma yüksek enerji fiyatlarının kısa dönemde ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılmasında yardımcı olur. Uzun dönem için ise tüketiciler eğer ekonomideki bu kötü gidişatın devam edeceklerine yönelik bir inanç geliştirirlerse harcamalarını kısma yönelirler.

3.1.5 Petrol İhraç Eden Ülke Ekonomilerine Yönelik Etkiler

Petrol fiyatlarındaki artışın petrol ihraç eden ülkeler için doğrudan ihracat gelirlerini ve dolayısıyla milli geliri arttırıcı etkisi vardır. Petrol ihracatçısı konumunda olan ülkeler petrol fiyatlarının yüksek seviyelerde olmasıyla ülke ekonomilerini ayakta tutmaya çalışırlar. Zira ithalatçı ülkenin gelirleri bu yolla petrol ihracatçısı konumunda olan ülkelere aktarılır. Bu gelir transferi sonucunda ülkelerarasındaki gelir dengesizlikleri de yükselir.

Petrol ihraç eden ülkelerdeki milli gelir artışına karşın, bu ülkelerin ticaret yaptığı petrol ithalatçısı konumunda ola ülkelerdeki ekonomik durgunluk nedeniyle petrol ihracatçısı ülkelerin petrol dışındaki diğer mallarına olan yurtdışı talep düşer. Talep düşüşü, petrol ihracatçısı ülkelerin yüksek petrol fiyatı artışından elde ettikleri gelirlerin bir kısmını götürür. Ancak bu duruma rağmen petrol ihracatçısı ülkeler petrol fiyatının yüksek olduğu dönemdeki ticaret kayıp-kazanç durumunun petrol fiyatının düşük olduğu duruma göre daha iyi olduğunu belirtirler.

Petrol ihracatçısı ülkeler, petrol tüketicisi konumunda olan ülkelerin petrol ve petrol türevi ürünlere uyguladığı vergilerden yakınmakta, petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların bir kısmının bu vergilerden kaynaklandığını ileri sürmektedirler.

3.1.6 Sanayi Ürünleri

3.1.6.1 Bakır Fiyatları Trend Analizi

Bakır, petrol ve diğer pek çok doğal kaynak gibi yenilenemeyen bir madendir. Bakır, elektriği diğer bütün metaller içinde gümüşten sonra en iyi ileten metaldir. Fiziksel, kimyasal özelliklerinden dolayı bakır elektrik-elektronik sanayide, inşaat sanayide, endüstriyel alanda, kuyumculuk, kimya, boya vb. pek çok alanda kullanılabilir. Bakır, petrol ve diğer pek çok doğal kaynak gibi yenilenemeyen bir madendir. Bakır, elektriği diğer bütün metaller içinde gümüşten sonra en iyi ileten metaldir. Fiziksel, kimyasal özelliklerinden dolayı bakır elektrik-elektronik sanayide, inşaat sanayide, endüstriyel alanda, kuyumculuk, kimya, boya vb. pek çok alanda kullanılabilir.

Bakırın çok önemli bir maden olması ve pek çok alanda kullanıma sahip olması nedeni ile literatürdeki çalışmalarda da bakır fiyatlarının incelendiğini görüyoruz. Örneğin Peter Svedberg ve John E.Tillon (2003) makalesinde; 1870-2000 yılları arasında reel bakır fiyatlarını uzun dönemli incelemişlerdir. Onlara göre bakır pilot bir çalışma yapmak için çok iyi bir tercihtir. Bunun sebeplerini şu şekilde açıklarlar: Bakır üretim sürecinde oldukça kullanılan önemli bir madendir, arzı kıttır ve yenilemeyen bir kaynaktır. Ayrıca bakır madeninin 1870’lerden itibaren, hatta biraz daha eski tarihlerden beri, sabit ve düzenli bir verisi mevcuttur. Bakır homojen bir üründür, yani her ayanı için rafine edildiğinde %99 veya üstünde saf bir bakır elde edilir. Oysa petrol böyle değildir. Bir diğer nokta, bakırın taşıma masrafları daha az olduğundan bakırın satış fiyatına çok küçük bir yüzde etki meydana getirir. Bakır satışının çeşitli bölgesel noktalardan değil, küresel pazarlardan yapılması ve bakır pazarının oldukça rekabetçi olması da diğer önemli bir sebeptir.¹⁵⁰

Peter Svedberg ve John E.Tillon’in yenilenemez emtia için uzun dönemli bir fiyat trendini değerlendirmelerinin temel nedeni zaman içerisinde doğal varlıkların tüketilmesiyle birlikte kıtlıklarının artması ile ilgilidir. Toplum varolan mineral birikimlerini tükettikçe; maddelerin ayarlarının düşürülmesi, mineral kaynaklarının süreç iyileştirilmeleri daha zor hale gelmesi gibi noktalara bizi sürüklemektedir. Bu eğilimde mineral emtiaların zaman içerisinde maliyet ve fiyat artışlarına yol açar. Bununla birlikte; madencilik alanındaki buluş, kazı ve diğer süreçlerdeki gelişimle ilgili eş zamanlı olarak ortaya çıkan yeni buluş ve teknolojiler sayesinde maliyetlerin azalması sağlanacağından bu durum mineral fiyatlarında zaman içinde düşüşünü sağlayacaktır. Eğer doğal varlıkların azalması ile ortaya çıkan maliyet-artışı, teknoloji ve buluşlarla ortaya çıkan maliyet-azalışından daha büyükse kıtlık

¹⁵⁰Peter Svedberg and John E.Tillon’in, “**The Real, Real Price of Nonrenewable Resources:Copper 1870-2000**”, 2003,s.2.

faktörünün artması ve bulunabilirliğin azalması unsurlarının yansıması ile birlikte mineral emtiaların reel fiyatları zaman içerisinde yükseliş trendi içine girecektir. Tam tersi durumun yaşanması ancak teknolojik gelişme ve buluşların maliyet azaltıcı etkisinin büyük olması ile mümkün olacaktır. Neticede reel fiyatlara ait uzun dönemli eğilimi, genel olarak kaynağın mevcudiyeti ile alakalı değişimin ölçüsü olarak görülür.

1970-2009 sürecinde bakır fiyatlarının oldukça dalgalı bir seyir izlediğini Tablo 2.1’de görmekteyiz. 1970-72 arası bakır fiyatlarında gözlenen düşüşün ardından 1972-1974 yılları arasında bakır fiyatlarında yükseliş yaşanmış, fakat 1974 sonlarına doğru fiyatlarda yeniden bir gerileme gözlenmiştir. 1975 yılının sonlarında yükselişe geçen bakır fiyatları 1976 da yeni bir zirve yaptıktan sonra 1979’a kadar hemen hemen mevcut seviyelerini korumuş, 1979’da bakır fiyatlarında yeni bir yükseliş atağı belirmiştir. 1986’nın sonlarına kadar ara ara küçük fiyat düşüşleri gözlenmiş olsa da bakır fiyatlarında genel olarak aşamalı bir fiyat yükselişi olduğu söylenebilir. 1986 yılı sonrasında fiyatlarda bir düşüş yaşanmış, bu düşüş 1987’de bir dip yaptıktan sonra tekrardan yükseliş yönünde dönüm yapmıştır. 1987-1990 arasındaki bakır fiyatlarındaki yükseliş trendi, 1990 sonrası fiyatlarda yeni bir düşüş ve dip gözlenmiştir. 1994 yıllarının başı itibarı ile tekrardan yükselen fiyatlar 1995 yılında zirve yaptıktan sonra tekrar düşüş eğilimine girmiştir.¹⁵¹

1997-2008 yılı bakır fiyatlarının tarihsel incelemesini yapan Marian Radetzki, 1997 yılı sonrası yıllık süreci çarpıcı olarak nitelendirir.¹⁵² Oldukça yükseltelen fiyatlar ve beraberinde gelen yüksek karlar bu durumun doğal bir sonucudur. 2004 yılı sonrasında gözlemlenen ani ve keskin fiyat yükselişlerinin temelinde bu dönemde bakır dahil pek çok emtiyaya yönelik talebin yükselmesi ve köhne üretim tekniklerine sahip tedarikçilerin talebe cevap verememesi yatar. Çin gibi diğer Asya ülkelerinin 2005 yılı sonlarında başlayan sanayi üretim süreçlerindeki hızlanmayla birlikte bu ülkelerin bakır tüketimleri büyük ölçüde artmıştır. Örneğin, Çin’in 2007 yılı işlenmiş bakır tüketimi bir önceki yıla oranla %13 artarak 3.99 milyon tona ulaşmıştır. Bu şekildeki ülkelerin büyüme süreçleri de 2005 sonraki dönemdeki fiyat yükselişlerini tetiklemiştir.¹⁵³

¹⁵¹Dünya Bankası, Çevrimiçi (24.12.2014), <http://econ.worldbank.org>.

¹⁵²Marian Radetzki, “Seven Thousand Years in the Service of Humanity The History of Copper, The Red Metal”, 2009, s.177, (Çevrimiçi), http://www.radetzki.biz/rappporter/History_ResPol_73.pdf, 24.12.2014.

¹⁵³Dünya Bankası, Çevrimiçi (24.12.2014), <http://econ.worldbank.org>.

Londra metal değişim fiyatları bakır için 2009 Ocak- 2010 Temmuz ayları itibari ile değişimi milyon on birimi karşılığı dolar olarak gösterilmiştir. Genel itibarı ile yükseliş trendini 2009 ve 2010 itibarı ile sürdüren bakır fiyatının ocak 2010 milyonton birimi karşılığı 7000 doları geçtiği, şubat 2010 da ise fiyat düşüşyaşayarak 7000\$'ın altına indiğini görüyoruz. Mart ve Nisan aylarında da yeniden yükselen bakır fiyatları Mayıs ayında tekrar düşüş yönünde bir dönüm yapmıştır ve temmuz ayındada bu düşüş eğilimini sürdürmektedir. Günümüz rakamlarında ise büyüme rakamlarına bağlı olarak talep endeksli dalgalanmalarla 7000\$ bantını koruduğunu söyleyebiliriz.¹⁵⁴

3.1.6.2 Alüminyum Fiyatları, Trend Analizi

Doğada bileşikler halinde bulunan aliminyum yeryüzündeki yaklaşık %8 civarındaki içeriği ile alüminyum, oksijen ve silisyumdan sonra en fazla bulunan üçüncü elementtir. Çok bulunmasına karşın varlığı 1808 yılında İngiliz SirHumpryDavy tarafından tespit edilen bu metalin ticari olarak üretim teknolojisi 1886 yılında Paul Louis ToussaintHeroult (Fransa) ve Charles Martin Hall (ABD) tarafından birbirlerinden habersiz şekilde çalışılarak geliştirilmiştir. Bu yöntem halen günümüzde de kullanılmaktadır. Bu iki bilim adamın keşfini takiben 1888 yılında İsviçre tarafından ve ABD tarafından ilk alüminyum elektrolizhaneleri kurulmuştur. Bu aşamadan sonra hızlı bir teknik ve ekonomik gelişme yaşanmaya başlanmış, 1900 yılına gelindiğinde İsviçre ve Amerika ile birlikte Fransa (1889), İngiltere (1896), Almanya (1898) ve Avusturya (1899) yılında alüminyum üreten ülkeler olmuşlardır. 1900 yılında dünya birincil alüminyum toplam yıllık üretimi 8000 ton iken, 1913 yılında 65000tonai 1920 yılında 128000 tona, 1938'de 537000, 1946'da 681000 tona, 2002 de 22-23 milyon tona, 2003 yılında 25-27 milyon ton seviyesine yükselmiştir. Günümüzde bu rakam 30 milyon ton seviyesine ulaşmıştır.¹⁵⁵

Alüminyum diğer metallere göre hafif olması, hafifliğine karşın alaşımlandığında yeterli mukavemetinin olması, tekrar tekrar kullanılabilir olması, korozyona karşı olan yüksek direnci, çekilebilirliği, şekillendirilebilirliği, dövülebilirliği, işlenebilirliği, yüksek ısı ve elektriksel iletkenliği ısı ve ışık yansıtıcılığı gibi özellikleri ile önemli avantajlara sahiptir. Bu özellikleri nedeni ile büyük ölçüde talep edilen bir emtiadır.

¹⁵⁴Dünya Bankası, Çevrimiçi (24.12.2014), <http://econ.worldbank.org>.

¹⁵⁵Dünya Bankası, Çevrimiçi (24.12.2014), <http://econ.worldbank.org>.

Dünyadaki çelik üretim rakamlarına bakacak olursak; birinci sırayı 567.8mmt ile Çin, 87.5 mmt ile Japonya, 62.8 mmt ile Hindistan, 60.0 mmt ile Rusya, 58.2 mmt ile Amerika alır. 2008 yılındaki 1,329 mmt' lik dünya çelik üretimi, 2009 yılında 1,226 milyon metrik tona gerilemiştir. Fakat, Dünya Çelik Derneği tarafından Haziran 2010'da açıklanan dünya çelik üretimi 66 ülkenin toplamı 119 milyon metrik ton (mmt) dur. Bu rakam Haziran 2009'daki rakamdan %18 daha yüksektir. Dünya ham çelik üretimi 2010 yılının ilk 6 ayı için 706 milyon metrik ton olup, 2009'un aynı dönemiyle karşılaştırıldığında %27.9 yüksektir. Bütün bölgelerin çelik üretimleri 2010 yılının ilk yarısı için 2009'un ilk yarı dönemine kıyasla yükseliş göstermiştir. Ancak 2010 yılını, kriz öncesindeki 2007 yılı ile karşılarırsak; 2010 yılının ilk yarısı için çelik üretimi 2007'nin aynı dönemine kıyasla %7.2 artmıştır. Dünyanın pek çok noktası kriz öncesi seviyelere halen gelememiştir. Sadece Asya ve Orta Doğu 2007'nin ilk altı ayına oranla 2010'un ilk 6 ayında yükseliş göstermiştir.¹⁵⁶

Dünya Ham Çelik üretimindeki yıllık ortalama büyüme (% yıllık olarak), 1970-1975 için %1.6, 1975-1980 için % 2.2, 1980-1985 için % 0.1, 1985-1990 için % 1.4, 1990-1995 için % -0.5, 1995-2000 için % 6.1, 2005-2009 için %1.8 dir.

Tablo (2.1) EMTİA FİYAT VERİSİ

		Yıllık Ortalama			3 Aylık Ortalamalar				
		Ocak-Aralık	Ocak-Haziran	Ocak-Haziran	Nisan-Haziran	Temmuz-Eylül	Ekim-Aralık	Ocak-Mart	Nisan-Haziran
		2012	2013	2012	2013	2012	2012	2013	2013
Emtia	Birim								
Demir Cevheri	C/dmt u	140,6	101,0	134,0	101,0	101,0	101,0	101,0	167,0
Bakır	\$/mt	6.956	5.150	7.130	4.663	5.859	6.648	7.232	7.027
Alüminyum	\$/mt	2.573	1.665	2.130	1.485	1.812	2.003	2.163	2.096
Altın	\$/toz	872	973	1.152	922	960	1.102	1.109	1.196

Kaynak: Dünya Bankası, (Çevrimiçi) , 24.12.2014, <http://econ.worldbank.org>, <http://www.satinalmadergisi.com/01.pdf>.

Alüminyum (Londra Metal Endeks) Lme Değişim minimum %99,7 saflıkta üstün kalitede,nakit fiyatlarBakır (LME),A Kalitede minimum %99,8 saflıkta,katod ve elektrik barları şekillendiriyor, vadeli muamele fiyatı Demir Cevheri (Brazilya) Vale do Rio Doce

¹⁵⁶FAO Forestry Databases, (24.12.2014), <http://www.fao.org/forestry/databases/en/>.

Firması, 2005-2013, %67,50 Demir içerik, nemlilik %8,0 2004 yılı için %67,40 demir2000-2013 %67 demir içerik ve nem %7,6 ila %8.Avrupa sözleşme fiyatı FOB Dmt1 birim fiyat (unitdrymetric ton unit) bu birim mt %1 Fe-birim'e dayanır. (cents/dtmu 'nun \$/dtmu SSF(kuru cevher) çevrilebilmesi için demir içerik yüzdesi ile çarpılmıştır Altın; UK, %99,5 saf, Londraöğleden sonra fiyat ayarlamalı ortalama günlük fiyatlar.)¹⁵⁷

2010 yılı itibarı ile Çin'in ham çelik üretimindeli artışın devam edeceği ve Avrupa'nın üretiminde beklenen 20 oranındaki artışın 2010 yılında %14 oranında daha fazla demir cevheri talebi yaratacağını ancak en büyük demir cevheri madencisinin tam kapasite ile çalıştıkları için piyasad arz yetersizliği belireceğinden 2010'u mutakip dönemde demir fiyatlarının %30 oranında artacağı öngörülmektedir. Çin'in piyasaya müdahalesi ile artan fiyatlar Türkiye için bir fırsat olarak görülmektedir. Özellikle bu müdahale sonrasında hurda demir fiyatlarında önemli artışlar yaşanmıştır. Tüm dünyada demir çelik piyasası 2010'un ilk iki ayında % 25-30 oranlarında büyürken Türkiye'nin üretim artışları % 1,4 seviyelerinde kalmıştır. Üretimde yaşanan bu düşüş ihracatı da etkilemektedir. Yıllardır ihracat üzerinde çok önemli payı olan demir çelik sektörünün 2010'da, 1 Ocak- 24 Mart arası, ihracatta % 18.1'lik bir gerileme vardır. Sektörde yaşanan bu gerilemelerin ülkemizdeki demir-çelik fiyatlarının aşırı düşük düzeyinden kaynaklandığı şeklinde ifade edilmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁷FAO Forestry Databases, (24.12.2014), <http://www.fao.org/forestry/databases/en/>.

¹⁵⁸FAO Forestry Databases, (24.12.2014), <http://www.fao.org/forestry/databases/en/>.

3.1.7 Tarım (Hububat) Ürünleri

3.1.7.1 Buğday

Dünyada ticarete konu olan buğday miktarı, 2013 yılında yaklaşık 106 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Dünya ticaretine konu olan buğday miktarı üretilen buğdayın yaklaşık % 17'si kadar olmaktadır (TZOB, 2013).

Tablo (2.2)Dünya Buğday Dış Ticareti (ton)

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT
2008	112.108.680	114.446.420
2009	116.332.731	117.172.879
2010	111.259.739	113.698.169
2011	120.451.837	120.396.817
2012	108.096.621	110.073.387
2013	106.028.000	106.028.000

Kaynak: FAO web, Database Results,(Çevrimiçi),
<http://faostat3.fao.org/download/F/FO/E>(Çevrimiçi), 24.12.2014.

Dünyada başlıca ithalatçı ülkeler İtalya, Brezilya, Japonya, Cezayir, Mısır ve İspanyadır. Bu ülkeler dünya buğday ithalatının % 25'ini gerçekleştirmektedirler. En çok ithalat yapan ülke % 6,5'luk payla, makarna sanayinin çok gelişmiş olduğu İtalya'dır. Onu % 6 ile Brezilya ve % 5 ile Japonya izlemektedir.¹⁵⁹

Tablo (2.3) Temel İthalatçı Ülkeler ve 2013 Yılı İthalat Miktarları (ton)

ÜLKELER	İHRACAT MİKTARI	İTHALAT MİKTARI
İtalya	3.686.846	6.986.068
Brezilya	2.424.018	6.611.943
Japonya	282.470	5.246.121
Cezayir	4.505	4.080.955
Mısır	180.725	4.057.234
İspanya	1.307.927	3.860.967
Diğer Ülkeler	149.537.410	77.253.333
Dünya Toplam	157.141.431	108.096.621

Kaynak: FAO web, Database Results, 2013.

¹⁵⁹Dünya Bankası, Çevrimiçi (24.12.2014), <http://econ.worldbank.org>.

Dünya buğday tüketiminin yaklaşık % 19'u AB (25) ülkeleri tarafından gerçekleştirilirken bunları Çin, Hindistan, Rusya, ABD ve Pakistan izlemektedir. Dünya buğday tüketimi 2002 yılına göre 2003 yılında % 2,5 oranında düşmüş, 2004 yılında ise yaklaşık % 3 oranında artmıştır.

Dünyada başlıca ihracatçı ülkeleri ABD, Fransa, Kanada, Avustralya, Rusya ve Arjantin'dir. Bu beş ülke dünya toplam buğday ihracatının % 77'sini gerçekleştirmektedirler. İhracat payı en yüksek ülke % 23 ile ABD'dir. O'nu % 15'le Fransa ve % 11'le Kanada takip etmektedir. Türkiye'nin buğday ihracatı 2013 yılında yaklaşık 15,5 milyon ton kadardır.¹⁶⁰

En büyük buğday ihracatçısı ülkelere ABD, dış satımının büyük kısmını Güney-Batı Asya'ya gerçekleştirirken, AB üyesi Fransa daha çok Kuzey ve Batı Afrika'ya ihracat yapmaktadır. Kanada için en büyük ihracat pazarları Kuzey Afrika, Güney-Batı Asya ve Güney Amerika ülkeleridir.

3.1.7.2 Pirinç

Küreselleşmeyle birlikte pirinç ithalat ve ihracatında büyük değişimler olmuştur. FAPRI verilerine göre geleceğe yönelik projeksiyonlarla ilgili şunlar söylenebilir: 2012-2013 sezonunda yaklaşık 90 milyon ton pirinç dış ticareti gerçekleşecek ve 2012--2013 yılına gelindiğinde de bu rakam 104 milyon tona ulaşacaktır. Başlıca ihracatçı ülkeler ABD, Kanada ve Avustralya olacaktır. Başlıca ithalatçı ülkeler olarak; ise Mısır, Brezilya ve Çin gösterilmektedir.¹⁶¹

¹⁶⁰Dünya Bankası, Çevrimiçi (24.12.2014), <http://econ.worldbank.org>.

¹⁶¹ F. Emeksiz, M. Albayrak, E. Güneş, A., Özçelik, O. Özer, K. Taşdan, "Türkiye'de Tarımsal Ürünlerin Pazarlama Kanalları ve Araçlarının Değerlendirilmesi", VI. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, Ankara, 3-7 OCAK 2005, s.85.

Tablo (2.4)Dünya Pirinç Dış Ticareti Projeksiyonu (milyon ton)

	05/06	06/07	07/08	08/09	09/10	10/11	11/12	12/13
NET İHRACATÇILAR								
Arjantin	11.357	11.890	12.190	12.595	12.953	13.219	13.520	13.801
Avustralya	17.767	17.905	17.955	17.879	17.814	17.722	17.599	17.454
Kanada	14.406	15.360	16.371	17.519	18.324	19.343	20.341	21.346
ABD	24.864	24.669	24.955	24.903	25.019	25.240	25.422	25.566
Hindistan	7.357	6.859	6.499	6.072	5.374	4.795	4.154	3.417
Diğerleri	13.681	15.168	16.328	17.022	18.436	19.812	21.135	22.597
TOPLAM NET İHRACAT	89.433	91.852	94.297	95.990	97.919	100.131	102.172	104.181
NET İTHALATÇILAR								
Cezayir	5.165	5.221	5.241	5.302	5.333	5.369	5.406	5.447
Brezilya	7.022	7.375	7.717	8.037	8.371	8.669	8.957	9.247
Çin	6.639	6.434	6.808	6.182	5.698	5.481	5.235	4.763
Mısır	7.055	7.191	7.313	7.447	7.570	7.680	7.797	7.913
İran	5.167	5.146	4.940	4.923	4.897	4.858	4.831	4.812
Japonya	5.360	5.391	5.398	5.418	5.419	5.414	5.408	5.405
Güney Kore	4.242	4.248	4.277	4.367	4.469	4.598	4.759	4.952
Diğerleri	48.784	50.846	52.604	54.314	56.163	58.063	59.777	61.642
TOPLAM NET İTHALAT	89.433	91.852	94.297	95.990	97.919	100.131	102.172	104.181

Kaynak:FAOweb, Database Results, 2013.

Tablo’da 2007 yılından 2013 yılına kadar ABD, Fransa ve TMO fiyatları herhangi bir desteği ilave etmeden dolar bazında incelendiğinde, 2007 yılından 2013 yılına üç ülke içinde de pirinç fiyatlarında düşüş görüldüğü, devamında ise 2 yıl üst üste ülkemizde düşüş olduğu görülmektedir. 1998 yılından 2004 yılına kadar 7 yıldaki toplam artışa bakıldığında ise, Fransa buğdayının % 48, ABD pirincin % 26, Türkiye pirinç fiyatının ise % 13 arttığı görülmektedir.¹⁶²

¹⁶²Dünya Bankası, Çevrimiçi (24.12.2014), <http://econ.worldbank.org>.

Tablo (2.5)ABD, Fransa ve Türkiye Pirinç Fiyatları (Fob/\$/Ton)

Yıllar	ABD HRW (GULF)			Fransa Buğdayı			TMO		
	Ürün Fiyatı	Yıllık Değişim (%)	Endeks	Ürün Fiyatı	Yıllık Değişim (%)	Endeks	Ürün Fiyatı	Yıllık Değişim (%)	Endeks
2006	128,5		100	110,5		100	212		100
2007	114,2	-11,13	88,9	94,5	-14,5	85,5	193	-8,96	91,0
2008	117,7	3,09	91,6	97,7	3,4	88,4	167	-13,47	78,8
2010	129,9	10,33	101,1	113,3	16,0	102,6	150	-10,18	70,8
2011	149,8	15,32	116,6	110,5	-2,5	100,0	153	2,00	72,2
2012	151,5	1,16	117,9	146,1	32,2	132,2	220	43,79	103,8
2013	161,4	6,54	125,6	162,9	11,5	147,5	240	9,09	113,2

Kaynak: TZOB, 2013.

Tablodan da anlaşılabacağı üzere Türkiye’deki pirinç fiyatında 2006 yılından 2013 yılına kadar azalma gerçekleşmiş, 2013 yılından itibaren diğer ülkelerle benzer seyir almıştır.

3.1.7.3 Mısır

Mısır, Türkiye’nin ekonomisi için diğer gelişmekte olan ülkelerin ekonomisinde olduğundan daha önemlidir. Ülkemizdeki yaklaşık 75 milyon vatandaşımız, yılda kişi başı 190 kg kadar mısır tüketmektedir ki bu küçümsenecek bir miktar değildir. Mısır, beslenmede yarıdan fazla kaloriyi ve proteini sağlar.

Tarih boyunca Türkiye, tahıllarda kendine yeterli ve bazen de büyük bir ihracatçı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki makineleşme, mısır üretiminin çok gelişmesini sağlamıştır. Fakat 1955’lerde, nüfus artışı, üretim artışından daha fazla olmuş ve sonraki 20 yılın çoğunda Türkiye mısırı ithal etmek zorunda kalmıştır.

Ne var ki 1960’larda yenilikler ve daha iyi çiftçilik metotları mısır alanlarında etkili olmaya başlamıştır. Bu gelişmelerden on yıl sonra, güçlü bir araştırma programı ve yeni teknolojiye hızlıca uyum -ve uygun iklim koşulları- sayesinde Türkiye ardı ardına beş tanerekor düzeyde mısır hasadı yaparken, tampon ürünler depodaki mısırın 5 milyon tona

ulaşmasını sağlamış ve ihracatlar yıllık 2 milyon tona kadar yükselmiştir.¹⁶³

Mısır Türkiye için hem politik hem de ekonomik açıdan en önemli tarımsal üründür. Türkiye’de her yıl 4 milyondan fazla çiftçi mısır üretir. Mısır; çiftçiler için temel tahıl ürünü ve Türk tüketicileri için temel besin ögesidir. Türkiye’de üretilen toplam mısırın % 64’ü satılır. Geri kalanı ev tüketimi için kullanılır. Tahıllar, tarla mahsullerinin değerinin % 50’sini ve toplam mahsullerin değerinin % 30’undan biraz üstünü oluşturur. Mısır, tarla mahsullerinin değerinin yaklaşık % 34’ünün ve toplam mahsullerin değerinin yaklaşık % 21’ini oluşturur. Alan büyüklüğü, üretim ve üretim değeri açısından mısır; en önemli tek tarla mahsulüdür.¹⁶⁴

Mısır ülkemizde 1932 yılından beri destekleme kapsamında olan bir üründür. 1938’den 2002 yılına kadar TMO, devlet adına alım yaparak destekleme işlemini sürdürmüştür. Aralık 1999’da IMF ile yapılan StandBy anlaşması ve ilk niyet mektubu ile birlikte hububat politikası da değişikliğe uğramıştır. İlk niyet mektubunun 41. maddesinde mısır destekleme alım fiyatlarının belirlenmesinde izlenecek yol ve TMO’nun alımları düşürülerek stoklarını azaltması yönünde taahhütler verilmiş ve taahhütler doğrultusunda TMO 1999 yılından bu yana alımlarını azaltmış ve 2002 döneminde destekleme alımı bırakılarak TMO kendi bünyesinde bir fiyat açıklamıştır. TMO’nun destekleme alımları yanında girdi destekleri de mısır üretiminde oldukça önemli yeri olan desteklemelerdir.¹⁶⁵

TMO son destekleme alımını 2001 yılında yapmıştır. Bu yılda, genel olarak destekleme sisteminin değişmesi girdi desteklerinin kaldırılması ve yerine Doğrudan Gelir Desteği uygulamasının konulması sonucu destekleme alımları da kaldırılmıştır. Sektör 2003 yılına kadar üretimden bağımsız alana doğrudan ödemelerle desteklenmiştir.¹⁶⁶

Müdahale kurumlan, Ortak Tarım Politikası çerçevesinde, tarımsal ürünlerin fiyat düzenlemeleri, üretim ve pazarlama aşamalarında verilen destekler, müdahale alımları, kalite kriterleri, fiyatlardaki aylık artışlar, depolama, iç ve dış satışlar gibi tüm faaliyetlerden sorumlu kurumlar olup AB üyesi ülkelerin tümünde müdahale kurumu bulunmaktadır. Ancak

¹⁶³E. Güneş, M. Albayrak, , B. Gülçubuk, **Türkiye’de Gıda Sanayii**, Ankara, 2002, s.167.

¹⁶⁴ A. Bayaner, **WheatSector in Turkey, Final Report**, Ministry of AgricultureandruralAffairsResearch Planning andCoordinationCouncil, Ankara, October 2002, s.35.

¹⁶⁵Bayaner, s.36.

¹⁶⁶TZOB, “Buğday Raporu”, Mayıs 2005.

ye devletlerdeki müdahale kuruluşlarının sayıları ve organizasyon yapıları birbirinden farklıdır.

AB’de piyasa fiyatlarının müdahale fiyatının altına düşmesi halinde, belirlenen kalite standartları çerçevesinde ürün analizleri yapılarak, ekmeklik buğdayda en az 80 ton, makarnalık mısırdaki ise en az 10 ton ürüne sahip olanlar müdahale kurumlarına satış yapabilmektedirler. rnlerin müdahale kuruluşuna nihai teslim tarihi İspanya, Yunanistan, İtalya ve Portekiz’de 1 Temmuz diğer ye ülkelerde ise 31 Temmuzdur. Müdahale kuruluşları aldıkları ürün için kendi depolarını çoğunlukla da AB yaygın olarak kurulmuş bulunan lisanlı depoları tercih etmektedirler.¹⁶⁷

¹⁶⁷TZOB, “Buğday Raporu”, Mayıs 2005.

SONUÇ

Küreselleşme süreci tüm alanları etkilese de iktisadi anlamda baktığımızda finansal kesimdeki etkiler ve sonuçlar bizim dikkatimizi özellikle çekmektedir. Mali piyasalardaki değişimin ekonomik etkisi kendisini hızlı bir şekilde ekonomik aktivitede göstermektedir. Olumlu etkiler dışında olumsuz etkiler de mevcuttur. Sermayenin ülkeler arasında rahat dolaşabilmesi imkanı özellikle faiz oranı yüksek olan gelişmekte olan ülkelere sermaye giriş ve çıkışı arttırmıştır. Sermaye girişleri gelişmekte olan ülkelerin tasarruf açığını kapama imkanına kavuşmalarına olanak sağlayarak büyüme süreçlerini desteklemektedir. Ancak hızlı para çıkışları ülkelerin finansal yapısını birden bozarak onları krizlere maruz bırakmaktadır. Entegrasyon sürecindeki riskler nedeni ile ülkeler krizlere daha açık hale gelmiştir. Finansal küreselleşme ülkelerin birinde beliren bir krizin hızlı bir şekilde diğerine yansımaları sonucunu da beraberinde getirmiştir. En son yaşanan küresel kriz de benzer etkiyi göstererek tüm ülkelere yansımış, bütün ülkelerdeki üretim, yatırım, tüketim düzeyleri düşerek ülkelerin milli gelir seviyeleri düşmüş ve global bir durgunluk süreci yaşanmıştır.

Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte makro ekonomik anlamda önemli değişimler sonucunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin iktisadi yapıları kimi zaman talep kaynaklı dalgalanmalar nedeniyle kimi zaman da arz kaynaklı dalgalanmalar nedeniyle değişime uğramıştır. 1970'li yıllara kadar daha çok etkili olan talep kaynaklı iktisadi şokların yerini, 1970 sonrası arz şokları almıştır. Üretim için olmazsa olmaz petrol gibi önemli enerji kaynaklarının fiyat yükselişleri üretimde daralmalara yol açmış ve konjonktürel dalgalanmalara yol açmıştır. Bu tarz üretimde temel girdi niteliği taşıyan metallerin spekülasyona maruz kalmaması için tüm işlemlerde şeffaflıklar artırılmalı, tekel yapının oluşması engellenmeli, alternatif enerji kaynakları gibi diğer enerji kaynaklarına yönelik çözümler üretilmeli, devletin ekonomideki varlığı uygun bir optimalde korunmalıdır.

Küresel kriz göstermektedir ki devletin yönetişimi (goodgovernance) ülke ekonomileri için büyük önem taşımaktadır. Devlet milli gelirdeki dalgalanmalar sonucunda ortaya çıkan enflasyonist ve deflasyonist durumlarda uyguladığı maliye ve para politikaları ile bu dengesizlikleri hafifleterek istikrara yönelik katkı sağlayabilmektedir. Kamu kesiminin ekonomideki payı ne kadar büyükse özel kesimi gelir değişmelerine bağlı olarak yapacağı tüketim ve yatırım harcamalarındaki dalgalanma o kadar az olur. Kamu harcamalarının

stabilizatör etkisi devletin ekonomideki payı ile doğru orantılıdır. Bu yönde bir karar demokratik toplumların vereceği bir tercih sorunudur ve karara bağlıdır. Dolayısı ile devletlerin ülke ekonomileri için iyi bir yönetim çerçevesinde ne oranda pay sahibi olmaları gerektiği konusu değerlendirilmelidir.

Küreselleşme boyutuyla maliyet artışlarının yarattığı arz şokları ve bu çerçevede emtia fiyatlarındaki dalgalanmaların incelendiği çalışmamızda tüm Dünya'nın ithalatında yoğunlaştığı kalemler için trend analizleri yapılmıştır. Küreselleşmenin yaşayan ve gelişen bir sistem olarak ele alındığı çalışmamızda, bu sistemin varoluş araçları incelenmiş ve bu yönüyle zaman içerisindeki gelişmelerin iktisadi etkileri rakamlarla ifade edilmiştir. Küreselleşme süreciyle değişen emtia fiyatları, maliyet artışları ile ülkelerin ekonomik değişkenlerini etkisi altına almaktadır.

Makro anlamda dünyada yaşanan bir kısım gelişmelerle birlikte, mikro anlamda piyasalarda şeffaflıkların artırılması, uygun muhasebe standartlarının belirlenmesi, yüksek sermaye yeterliliği, bankacılık sisteminde etkin denetim ve gözetim, merkez bankasının yeterli rezerv bulundurması ve uygun makro ekonomik politikaların tercih edilmesi Türkiye'nin bu tip şoklardan etkilenme endeksini azaltacaktır.

KAYNAKÇA

- Adda, Jacques. **Ekonominin Küreselleşmesi**, Çev. Sevgi İneci, 5.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- Afşar, Muharrem. “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü”, s.86. (Çevrimiçi) http://www.onlinedergi.com/MakaleDosyalari/51/PDF2004_1_9.pdf, 24.12.2014.
- Akdiş, Muhammet. **Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye**, 1.Baskı, Betaş Yayınları, İşletme Ekonomi Dizisi:108, Yayın No:983, Haziran 2000.
- Aktan, Coşkun Can.“Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Globalleşme ve Yoksulluk”,Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 2002.
- Aras, Osman Nuri.“Finansal Küreselleşmenin Azarbeycan Özelinde Kafkasya ve Orta Asya’ya Etkisi”, (Çevrimiçi), <http://www.osmannuriaras.com/GlobalSon.doc>, 24.12.2014.
- Aydemir, Cahit ve Kaya, Mehmet. Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Bahar 2007, C.6.
- Baker, Jessica B., ”**A review of Daniel CohenGlobalizationandItsEnemies**”, Cambridge, MIT Press, 2006, s.192.
- Barber, Benjamin R. **McWorld’e Karşı Cihad: Küreselleşme ve Kabilecilik Dünyayı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor**, Çev.Eser Birey, Cep Kitapları, istanbul, 2003.
- Başoğlu, Ufuk. “Finansal Serbestleşme ve Uluslararası Portföy Yatırımları”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 4, 2000, s.89-90.
- Bauman, Zygmunt., **Küreselleşme**, çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
- Bayaner, A., **WheatSector in Turkey**, Final Report, Ministry of Agriculture and rural Affairs Research Planning and Coordination Council, Ankara, October 2002.

Bayaner,A.,TürkiyeMakarnalıkBuğdaySektörüveUluslararasıPazardakiRekabetGücüÇalışma Raporu 1998-2, Yayın No: 8, 1998, Ankara.

Benjamin Hunt, Peter Isard, Douglas Laxton, “**The Macro economic Effects of Higher Oil Prices**”, IMF WorkingPaper, January 2001.

Bilgiç, Mete., **GATT Kuruluşları ve Uruguay Roundu Kapsamında Uygulanan Devlet Yardımları ve Sübvansiyonlar**, KOSKEB, 1999.

BP, BP Statistical Review of World Energy, (Çevrimiçi)
http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statisticalreview/statistical_review_of_world_energy_2013.pdf

Cohen, Daniel.,”**Globalization and Its Enemies**”,MIT Press, 2007.

Coşkun, Recai., **Küreselleşme Türkiye Eksenli Analizler**, 1. Baskı, İstanbul, Betaş Yayınları, 2002.

Çelik, Abdulhalim., **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Dönüşümü ve Türkiye**, Ankara, Kamu-İş Eğitim Yayınları, 2002.

Devlet Planlama Teşkilatı, Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar, Kitap 2.

Dohner, R.S., “Energy Prices, Economic Activity, and Inflation: A Survey Of Issues and Results,”, K.A. Mork,1981.

DPT, “Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu”, Kitap:2, Ocak 1995, Yayın No: 2375-ÖİK:440.

DPT, 7. Beş Yıllık Kalkınma Raporu, DPT 2375-ÖİK:440, Kitap 2, Ocak 1995. (Çevrimiçi)
<http://esk.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3136/oik647.pdf>, 24.12.2014.

DPT, Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu), T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayını, No: DPT:2374-ÖİK:439, Ocak 1995.

DTM, “Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlar, Küreselleşme ve Dünya Ticareti”, 2006.

- Ekin, Nusret.**Küreselleşme ve Gümrük Birliği (Çalışma Yaşamında Dönüşüm: Çelişkiler ve Fırsatlar)**, 2.Baskı, İstanbul, 1999, İ.T.O Yayınları, Yayın No:1999-47.
- Ellwood, Wayne.**Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu**, Çev. Betül Dilan Genç, 2. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
- Emeksiz, F., Albayrak, M., Güneş, E., Özçelik, A., Özer, O.O., Taşdan, K., “**Türkiye’de Tarımsal Ürünlerin Pazarlama Kanalları ve Araçlarının Değerlendirilmesi**”, VI. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, Ankara, 3-7 OCAK 2005.
- Erkızan, Hatice Nur. Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine, Sayı 18, Ankara, **Doğu Batı Dergisi**, 2002.
- FAPRI** (Food and Agricultural Policy Research Institute), “World Wheat: FAPRI 2003 Agricultural Outlook”, 2003.
- Friedman, Thomas., **Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği**, Çev: Elif Özsayar, 3.Baskı, İstanbul, Boyner Yayınları.
- Held, David-McGrew Anthony. **Globalization/Anti-Globalization: Beyond The Great Device**2.Edition,University of Southampton, 2007.
- Gerşil, Gülşen Sarı. "Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, 2004.
- Giddens, Anthony. **Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, Çev.Müge Sözen, Sabir Yücesoy, 1. Basım, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2002.
- Giddens, Anthony. Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Çev. Osman Akınhay, Alfa Yayınları, 2000.
- Giray, Filiz.“**Çok Taraflı Yatırım Anlaşması MAI ve Alternatif Öneriler Üzerine Değerlendirme**”, Bursa, Minevra Ofset, 2003.
- Güneş, E., Albayrak, M., Gülçubuk, B., **Türkiye’de Gıda Sanayii**, Ankara, 2002.

- Günsoy, Bülent. "**Küreselleşme Bir Varoluş Çözümlemesi**", Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2006.
- Hablemitoğlu, Şengül. "**Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**", İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.
- Hirst, Paul veThompson, Grahame.**Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, Dost Kitapevi, 4. Baskı, Ankara, 2007.
- İçel, Hasan. "**Küreselleşme ve Unutulan Kültür Değerlerimiz**" Farklı Yönleriyle **Küreselleşme**, (Ed.) Mustafa Talas, S. Salih Bildirici, İstanbul, Sosyoloji Doğu Kütüphanesi, 2008.
- Kar, Muhsin ve Kara, M. Akif, "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler", **Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 2003.
- Karaca, Nil., "**GATT'dan Dünya Ticaret Örgütüne**, Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Merkezi", 2009.
- Karakuş, Fatma., Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politikalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Örneği, **Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2006.
- Kazgan, Gülten., **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, 3.Baskı, İstanbul, 2002, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 5, Ekonomi:1.
- Kızılcılık, Sezgin., **Zalimler ve Mazlumlar Küreselleşmenin İnsani Olmayan Doğası**, Ankara, Anı Yayınları, 2004.
- Kibritçioğlu, Aykut, Bengi Kibritçioğlu, **Ham Petrol ve Akaryakıt Ürünü Fiyat Artışlarının Türkiye'deki Enflasyonist Etkiler**, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Araştırma İnceleme Dizisi No:21, Nisan 1999.
- Kula, Ferit., Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4,Sayı 2, 2003.

- International Energy Agency**, s.22, (Çevrimiçi),<http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/weio2014.pdf>, 24.12.2014.
- Macrotrends Crude Oil Price History Chart , (Çevrimiçi),
<http://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>,24.12.2014.
- Marks, Robert E., **Macro-Economic Effects of The Import Parity Pricing of Oil**, (Çevrimiçi) <http://www.agsm.edu.au/bobm/papers/ipp.pdf> , 24.12.2014.
- McLuhan, Marshall., **“Understanding Media”**, Issue.2, (Çevrimiçi),
http://projects.chass.utoronto.ca/mcluhan-studies/v1_iss2/1_2art2.htm,24.12.2014.
- Negri, Antonio- Hardt,Michael., **“Empire”**, Cambridge, Harvard University, 2000.
- Ohmae, Kenichi.**Görünmeyen Kıta Yeni Ekonominin Dört Stratejik Emri**, Çev.Bariş Gökçer Akbay, İstanbul, Mavi Yapım, 2001.
- Özdemir, Süleyman.**Küreselleşme Sürecinde Refah Devlet**, İstanbul, İTO Yayınları, No: 2004-69, 2004.
- Özel, Mustafa. “Kapitalizm ve Küresel Rekabet”, Küresel Rekabet, Çev. Mustafa Özel, Ed.By. Mustafa Özel, 2. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, İktisat ve Toplum Kitaplığı:4, 1998.
- Özhan, Taha., **Petrol Fiyatları**, Seta Ekonomi Araştırmaları, 2005, s.39.
- Özkan, Abdullah., **Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye**, 1. Basım, İstanbul, Tasarım Yayınları, 2004.
- Radetzki, Marian, **“Seven Thousand Years in the Service of Humanity The History of Copper, The Red Metal”**, 2009,s. 177, (Çevrimiçi),http://www.radetzki.biz/rapporteur/History_ResPol_73.pdf ,24.12.2014.

- Rebeca, Jimenez-Rodriguez, Marcelo Sanchez, “**Oil Price Shocks and Real GDP Growth: Emprical evidence for some OECD Countries**”, *Applied Economics*, 2005,37, s.201.
- Ritzer,George.“**The McDonaldization of Society**”, s.371, (Çevrimiçi), <http://s3-ap-southeast-2.amazonaws.com/jigsydney/general/PDF/271786~mcdonaldization.pdf> , Erişim 24.12.2014.
- Roland, Robertson, **Globalization: Social Theory and Global Culture**, Thousand Oaks, CA: Sage, 1992, s.6.
- Roland, Robertson, “**The new global history: History in a global age**”, *Cultural Values*, 1998,s.348.
- Robinson, William I., “**Globalizationandthe Sociology of Immanuel Wallerstein: A criticalappraisal**”, University of California at Santa Barbara, 2011, s.3.
- Rodrik, Dani., **Küreselleşme Sınırı Aştı Mı?**,Çev.İzzet Akyol-Fatma Ünsal, 1.Basım, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık,1997.
- Scholte, Jan A., **Globalization: A Critical Introduction**, Basingstoke/New York,Palgrave Macmillan, 2000, s,59-61.
- Selamoğlu, Ahmet., **Küreselleşme Sürecinde İnsan Kaynağı**, İstanbul, TÜHİS Yayınları, 1998.
- Seyidoğlu, Halil., **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 13. Basım, İstanbul, 1999.
- Robinson, William I., “**Globalizationandthe Sociology of Immanuel Wallerstein: A criticalappraisal**”, University of California at Santa Barbara, 2011, s.3.
- Steger, Manfred B., **Küreselleşme**, Çev. Abdullah Ersoy, Ankara, Dost Yayınları, Kültür Kitaplığı:50; Siyasetbilim:3, 2003.
- Stiglitz, Joseph E., **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, İstanbul, Plan B Yayıncılık, 2002.

Svedberg, Peter – Tillon John E. **“The Real, Real Price of Nonrenewable Resources: Copper 1870-2000”**, 2003, s.2.

Şeyda İnandım, “Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ile Reel Döviz Kuru Etkileşimi: Türkiye Örneği”, TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Kasım 2005, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, (Çevrimiçi), <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/seydainandim.pdf>, 24.12.2014.

Tatom, John A., **”1990 Oil Price Hike in Perspective”**, Federal Reserve Bank of St. Lois, s.11-12.

Tağraf, Hasan., “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, **C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3,Sayı2, 2002, s.34.

TZOB, “Buğday Raporu”, Mayıs 2005.

TZOB, “Buğday Raporu”, Mayıs 2013.

Went, Robert, **.Küreselleşme Neoliberal İddialar Radikal Yanıtlar**, Çev. Emrah Dinç, 1. Baskı, İstanbul, Azın Yayıncılık, 2001.

WTO: Dünya Ticaret Örgütü, (Çevrimiçi), http://stat.wt0.Org/StatisticalPrOgram/W_SDBViewData.aspx?Language=E , 24.12.2014.

Yıkılmaz, Necla.**Yeni Dünya Düzeni ve Çevre**, SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları, No-3, Küreselleşme Dizisi 1, İstanbul, 2003.

Yeğin, Feyzullah. **Petrol Fiyatlarını Etkileyen Faktörler**, SPK Araştırma Dairesi,2010,(Çevrimiçi),<http://www.spk.gov.tr/yayingoster.aspx?vid=1018&ct=f&action=displayfile> , 24.12.2014.

OPEC Annual Bulletin 2013, (Çevrimiçi), Erişim 24.12.2014, <http://www.opec.org>

- Güzel, Alper, “Sürdürülebilir Kalkınma’da Yerel Yönetimlerin Mali Sorumlulukları”, ODTÜ Ekonomi Bölümü, s.1, (Çevrimiçi) http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-10.pdf, 24.12.2014.
- Türe, İlknur., Küreselleşme, Kapitalizm ve Ulus Devlet, s.4, (Çevrimiçi) http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/kuresellesmekapitalizm_ve_ulus_devlet.pdf, 24.12.2014.
- Köse, H. Ömer., Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü, Sayıştay Dergisi,s.9. (Nisan -Haziran 2003), (Çevrimiçi) <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49m1.pdf>, 24.12.2014.
- FAO** web, Database Results, <http://faostat.fao.org/site/567/default.aspx#ancor>, 24.12.2014.